

Leven en bedrijf van Hessel Rooker, zendeling leeraar, later hulpprediker te Tondano in de Minahassa

<https://hdl.handle.net/1874/222616>

1919/20

II 9

Gen. N° 00767

LEVEN EN BEDRIJF

VAN

HESSEL ROOKER

ZENDELING-LEERAAR, LATER HULPPREDIKER

TE

TONDANO

IN DE MINAHASSA.

DOOR

F. D. J. MOORREES,

EMERITUS PREDIKANT.

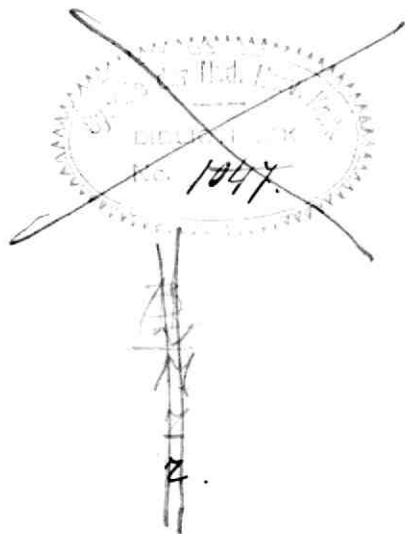

FIRMA H. TEN HOET, NIJMEGEN.

1918.

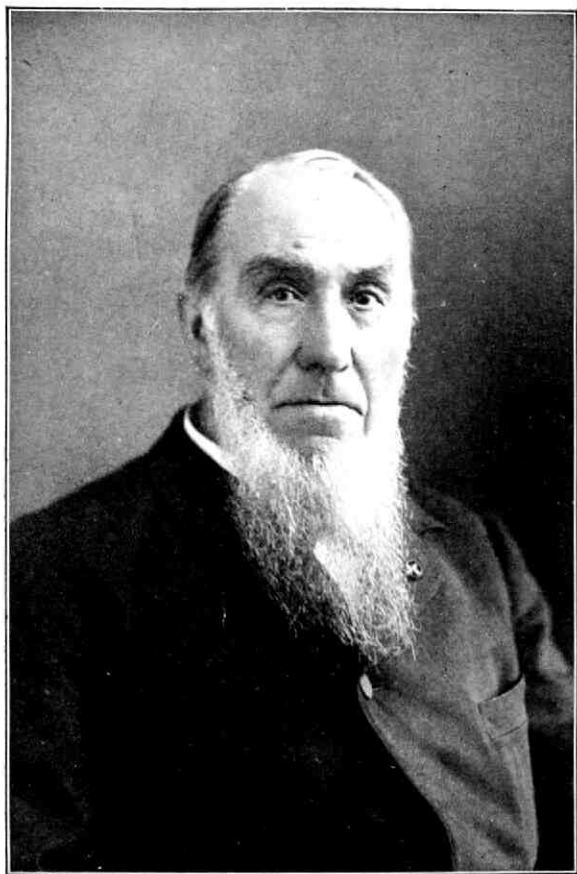

mm 3070

e.a.

42 E 54

80.

6926.

LEVEN EN BEDRIJF

VAN

HESSEL ROOKER

ZENDELING LEERAAR, LATER HULPPREDIKER

TE

TONDANO

IN DE MINAHASSA.

DOOR

F. D. J. MOORREES,

EMERITUS PREDIKANT.

BIBLIOTHEEK
NED. HERV. KERK

FIRMA H. TEN HOET,
NIJMEGEN.

1918.

OPGEDRAGEN
AAN
ALLE NEDERLANDERS
DIE BELANG STELLEN IN DE INLANDSCHE BEVOLKING
VAN
NEDERLANDSCH-INDIË.
DOOR
DEN SCHRIJVER.

INLEIDING.

Tot den Oost-Indischen archipel behoort een groot eiland, aan hetwelk de Portugeezen den naam van Celebes gegeven hebben. Het Noord-Oostelijk deel, dat de Minahassa (het bondgenootschap) heet, is, evenals geheel Celebes, eene aaneenschakeling van bergen, waaronder vele vuurspuwende.

Die bergachtige gesteldheid van den bodem van Celebes doet een landschap, rijk aan natuurschoon, verwachten. En zoo is het. De Minahassa 1) — om ons daarbij te bepalen — is een schilderachtig land. Overal vindt men er de schoonste afwisseling van hoogere en lagere bergen, van bosschen en bouwlanden, verlevendigd door snelvlietende beken. Heeft men al klimmende eene aanzienlijke hoogte bereikt, dan ziet men onder zijne voeten op den golvenden bodem donker geboomte, groenende akkers en bloeiende tuinen.

Terwijl de Minahassa bijna onder den evenaar ligt en de luchtsgesteldheid aan het zeestrand buitengewoon warm kan zijn, wordt het hooger gelegen bergland afgekoeld door overvloedige regens en behoort het voor ons, Nederlanders, tot de gezondste streken van onze Oost-Indische bezittingen.

De grond is vruchtbaar en de plantengroei weelderig. In de prachtige en zeer uitgestrekte bosschen groeit djati-hout, sandel-, sapan-, en ebben-hout. Overal groeien palmen, kokos- en sago-palm. Rotan en bamboe wordt allerwege gevon-

---

1) Uildrik. Beelden uit Neerl. Indië. bldz. 274 tot 290.

den, terwijl op de akkers en in de tuinen koffie, suiker, cacao, rijst en maïs, benevens allerlei soort van vruchten en groenten verbouwd wordt. 1)

Vraagt men naar wild gedierte, men zou apen, slangen en boschvarkens kunnen noemen en het hertzwijn of barbi-roesa. Dit laatste komt in levenswijjs met het wilde zwijn overeen maar kan niet wroeten in den grond. Het heeft groote slag tanden, die recht naar boven staan als de horens van een gems. Het verbergt zich in de ontoegankelijke deelen der bosschen, hoog op de bergen, en ontwijkt de aanraking met de menschen. Voorts zijn er in de Minahassa paarden, koeien, varkens, kippen, eenden, velerlei vogels en visschen.

Sedert eenwen wordt het land bewoond door den volkstam der Alfoeren. Zij komen in de kleur van hun huid den Europeanen nabij maar hebben het glinsterend zwart hoofdhaar en den platten gelaatsvorm der Maleiërs. De Alfoeren zijn niet de minst begaafden van de Indische volkstammen en bezitten vele voor ontwikkeling vatbare vermogens.

Nog in het begin der vorige eeuw leefden zij als wilden, hielden zich met jagen en visschen bezig, en voerden onophoudelijk oorlog met elkander. Zij bouwden hunne hutten op hooge palen, om zich tegen menschen en beesten te beveiligen. Hunne daken versierden zij met de schedels van verslagen vijanden, want in koppen snellen d. i. het afslaan van de hoofden hunner tegenpartijders, stelden zij hunne eer. Zij voedden zich met het merg van den sago-palm en met de opbrengst van jacht en visscherij. Hunne kleeding bestond uit gevlochten reepen boomschors, die zij om hunne lendenen sloegen en naar beneden lieten afhangen. Zij waren

---

1) Mededeelingen Ned. Zendel.-gen. 1864 bldz. 1 en v.v.

onzindelijk en vuil. Hunne taal was alleen spreektaal. Geen enkel Alfoersch woord was ooit geschreven. Van lezen en schrijven was onder hen geen sprake. Godsdienst werd hun gepredikt door priesters of walian, die zorgvuldig de overlevering der voorouders bewaarden en allerlei bijgeloof kweekten. Zij maakten de menschen wijs, dat zij de betekenis van het fluiten, het roepen en het schreeuwen der vogels konden verklaren en uit de ingewanden der offerdieren — meestal varkens — de toekomst wisten te voorspellen. 1)

Zij spraken van het bestaan van vele godheden, empungs geheeten, van wie één het opperhoofd was. Ook hielden zij vast aan het bestaan van booze geesten of sesakits, tegen wier geweldenaarj fossos of offerfeesten gereed gemaakt werden. Deze fossos vierden zij in de dorpen en slachtten daarbij een aantal varkens. Ook werd er veel gegild en geschreeuwd, gegeten, gedronken en gedanst. Lagen de Alfoeren ziek, dan waren het de walian, die voor hen baden en offerden, en kwamen zij te sterven, dan werden rijst en eieren op de graven gelegd en daarover heen een kleine hut opgeslagen, waarin een lampje brandde ter eere van de afgestorvenen.

In 1819 bezocht Lenting, predikant te Batavia, de Minahassa en doopte te Kapataran en omstreken in ééne week 500 Alfoeren. Zulk Christen-maken is niet aan te bevelen. Het levert geen blijvende vrucht op.

Eenigen tijd later werd Gerrit Jan Hellendoorn door het Nederlandsche Zendeling genootschap uitgezonden 2); maar zijn arbeidsveld was Menado, gelegen aan de zee. Daar vond hij zooveel te doen, dat er weinig tijd overschoot, om het binnenland te bezoeken. Toch deed hij, wat hij kon, en dat

---

1) Graafland, de Minahassa I. blz. 216 en 217.

2) Gedenkboek van 1897 bladz. 20.

te blijmoediger, toen er onder de Alfoeren verlangen naar verandering van godsdienst was ontwaakt. 1) Hellendoorn verzocht om uitzending van meer zendelingen en de Bestuurders van het Zendelinggenootschap gaven gehoor aan die bede, door in het jaar 1831 twee jonge mannen uit te zenden, Duitschers van geboorte maar opgeleid in het zendelinghuis te Rotterdam, de zendelingen Johann Friedrich Riedel en Johann Gottlieb Schwarz.

Met goedvinden van de Regeering heeft Riedel zich te Tondano en Schwarz te Langowang gevestigd. Deze plaatsen zijn niet ver van elkaar verwijderd en telden reeds eenige bekeerlingen, inlanders, die zich naar Christus noemden. Aan deze weinigen sloten Riedel en Schwarz zich aan en spraken tot hen in de Maleische taal.

Het zou beter geweest zijn, indien zij in het Alfoersch gesproken hadden, maar dat konden zij niet. Maleisch hadden zij geleerd, Maleisch was en is nog altijd de taal, waarmee men in Indië terecht kan. In het Maleisch moesten de Alfoeren de boodschap van Jezus Christus ontvangen.

Hoeveel aanvankelijk aan het recht verstaan van deze boodschap ontbroken hebbe, de inlanders kwamen toch eenigszins onder den invloed van het Evangelie. Zij gingen hunne armzalige hutten verbeteren en bruikbaarder woningen bouwen, zij legden zich meer dan vroeger toe op zaaien, planten en oogsten van allerlei gewassen. Er kwam orde in hunne samenleving, netheid in hunne omgeving, welvoegelijkheid in hunne kleeding. Zij lieten zich niet langer door hunne priesters overheerschen. Het raadplegen van de ingewanden der offerdieren en het acht geven op de stem der vogelen in de bosschen geraakte in onbruik. Het heidendom begon veel van zijn kracht te verliezen.

---

1) Mededeelingen 1868 bladz. 87—93.

Er verreezen scholen. De jeugd werd door middel van de Maleische taal met lezen, schrijven en rekenen bekend, De bekwaamste leerlingen werden opgeleid tot inlandsche schoolmeesters. Bedehuizen werden gebouwd en in de bedehuizen werd gepredikt, gedoopt en Avondmaal gevierd.

Toen dertig jaren verloopē waren, kon van de negerijē Tondano en Langowang gezegd worden: „het oude is aan het voorbijgaan; ziet, het wordt alles nieuw.” 1)

De voortdurende arbeid te midden van de Alfoeren had veel gevergd van de krachten van Riedel. Het was goed, dat hem een jonge zendeling werd toegevoegd. Deze jongere was Hendrik Willem Nooij.

Met grooten ijver aanvaardde Nooij zijne taak. Voorgelicht door Riedel, met wiens dochter hij huwde, predikte hij en gaf onderwijs in de omliggende negerijē. Vooral wijdde hij zich aan de lijdenden en kranken. Het stond aan zijne woning niet stil van menschen, die zijne hulp behoeften. Wel was zijne geneeskundige kennis niet groot, en zijne medicijnkast niet onuitputtelijk, maar hij deed bij eene heerschende ziekte wat hij kon. Meer dan 200 patienten werden genezen.

Toen werd hij zelf door de heerschende ziekte aangetast en stierf. Drie jaren, nadat hij zijne taak had aangevangen, bezweek hij met achterlating van eene weduwe en een dochtertje.

Zwaar verlies voor de Christelijke gemeente te Tondano! Zwaar verlies ook voor den bejaarden zendeling Riedel! Immers hij verloor in Hendrik Willem Nooij niet alleen een schoonzoon maar tevens een krachtigen strijdgenoot. Hij verloor hem, toen hij zelf zijne krachten voelde afnemen. Spreken in de kerk te Tondano was hem onmogelijk

---

1) Mededeelingen 1864. bladz. 371—378.

geworden. De menschen bezoeken — hij kon het niet meer. Het eenige, wat hij bleef volhouden, was — de Alfoeren bij zich aan huis ontvangen, met hen een lied zingen en eenige woorden tot hen richten.

In dien kwijnenden toestand bleef hij nog zes jaar werkzaam. „Waartoe mij hier te Tondano gelaten!” riep hij droefgeestig uit, „mij ouden man, die niet meer kan arbeiden!”

Eindelijk, 12 October 1860, is hij van zijn lichaamslijden verlost.

Reeds zes jaar vroeger was een Zendeling uit Holland afgevaardigd, die thans benoemd werd, om tot den arbeid in de gemeente van Tondano in te gaan. Die zendeling was Hessel Rooker.

1. JEUGD EN JONGELINGSCHAP.

Hessel Rooker is 27 Februari 1830 te Bovenkarspel in Noord-Holland geboren. Zijn vader heette Jan Rooker en zijne moeder Antje Mooi, beiden behoorden tot den gezeten boerenstand.

Hessel was nauwelijks drie jaar oud, toen hij zijn vader verloor. De moeder, die met den driejarigen Hessel achterbleef, was eene sukkelende vrouw, die vier jaar later ook kwam te sterven. Dientengevolge werd Hessel als zevenjarige knaap ouderloos en, ofschoon hij nog in het bezit van eene grootmoeder was, werd door de familie besloten, eene plaats voor hem te vragen in het Weeshuis van de Hervormde gemeente te Grootebroek, waar, zooals men hoopte en vertrouwde, eene goede verzorging zijn deel zou zijn.

Bereidvaardig werd dit verzoek ingewilligd en Hessel Rooker onder de weesjongens opgenomen. Tien jaren, van

1837 tot 1847, is hij daar gebleven en heeft het er, wat verzorging, opvoeding en onderwijs betreft, zeer goed gehad. Inzonderheid was hij veel verschuldigd aan het onderwijs op de dorpsschool van meester Bruinier. Indien hij eene duidelijke, vaste, keurige letter schreef en zonder fouten zich van de Nederlandsche taal, eerst naar de regelen van Siegenbeek, later naar die van de Vries en te Winkel, bediende, dan had hij zulks aan meester Bruinier te danken.

Onderwijs in de leer der Hervormde Kerk ontving hij van den predikant M. M. Rappardus, die hem op 26 April 1846 tot lidmaat aannam en bevestigde.

Hij werd bestemd voor het boerenbedrijf, en daartoe met arbeid op het veld belast, maar spoedig bleek het, dat hij daar geen smaak in had. Hij wilde leeren en met de verworvene kennis naar Oost-Indië gaan. Aanvankelijk waren de Regenten van het Weeshuis daartegen. Zij wenschten een bekwamen landbouwer van hem te maken, maar hij hield vol en drong op voortzetting van het ontvangen onderwijs aan. Van de zijde der familie werden hem geen hinderpalen in den weg gelegd en eindelijk werd door Regenten eene plaats voor hem gezocht en gevonden in het Zendelinghuis te Rotterdam.

Daar was plaats voor ieder jong mensch, die lust en roeping voelde, om het Evangelie te gaan prediken onder de heidenen in onze Oost-Indische bezittingen. Hessel Roocker gevoelde zulk een lust en roeping. Liever dan landbouwer te worden, schaarde hij zich onder jonge menschen, die voor zendeling studeerden.

De Director, die aan het hoofd van het zendelinghuis stond, was de Heer H. Hiebink, een waardig en godvruchtig man. Hij leefde met en voor zijn kweekelingen, sprak veel met hen over de schoone taak, die hen wachtte; maar onderwijs gaf hij hun niet. Daarmede was de Heer J. C.

Neurdenburg belast, die Nederlandsche taal, letterkunde en ook vreemde talen, geschiedenis en aardrijkskunde doceerde. Het Maleisch, dat toen ter tijd beschouwd werd als het overal in Indië voldoende middel, om het Evangelie te verkondigen, werd onderwezen door dr. B. F. Matthes, den Subdirector en nadat deze was overgegaan in dienst van het Bijbelgenootschap, door dr. G. K. Niemann. 1)

Het onderwijs in de theologische vakken, uitlegkunde, kerkgeschiedenis, geloofs en zedenleer was opgedragen aan de Rotterdamsche predikanten, met name aan dr. van Oosterzee, dr. Doedes, dr. Prins, dr. Tideman en dr. Bouman, voor zoover deze heeren den tijd daartoe konden vinden.

Voegen wij volledigheidshalve daarbij, dat ook muziek en zang werd beoefend en eenig onderwijs in de kennis van geneeskunst en geneesmiddelen werd gegeven. Zes jaren, van 1847 tot 1853, heeft Rooker in het zendelinghuis doorgebracht en met ijver aan de lessen deelgenomen. Aan het einde van dien leertijd achtten de Bestuurders van het zendelingennootschap het goed, dat de kweekelingen zich, indien mogelijk, nog meer praktisch zouden vormen. Tot dat einde werd Rooker eenige maanden naar het dorp Elst in de Betuwe gezonden, ten einde zich te stellen onder de leiding van ds. van Schermbeek, predikant aldaar. Die maanden te Elst zijn voor zijne vorming tot zendeling heilzaam geweest. Hij heeft er in later jaren met hooge ingenomenheid van gesproken.

In de gemeente van ds. van Schermbeek en onder diens oog gaf hij godsdienstonderwijs, bezocht hij zieken, hield toespraken in sterfhuizen en maakte kennis met armen en rijken. Door deze werkzaamheid werd hij zich van zijne geestelijke gaven bewust. Er ontwaakte in hem een vurig

1) Tot in 1848 is dr. Matthes aan het zendelinghuis verbonden geweest; van toen af tot 1873 dr. Niemann.

verlangen, om herder van eene gemeente te worden, en als men hem gevraagd had, of hij predikant te Elst had willen zijn, hij zou ja! gezege hebben. Het dienstwerk van een predikant was het innigst verlangen van zijne ziel.

Maar hij had zijne opleiding in het Zendelinghuis ontvangen en was bestemd, om zendeling te worden. Hij moest deze roeping volgen en naar de heidenwereld gaan.

Zoo verliet hij ds. van Schermbeek en kwam te Rotterdam terug.

Weldra volgde in den Haag zijn examen, 9 Juni 1853, en zijne ordening tot Evangeliedienaar onder de heidenen.

Daarop vertrok hij naar Noord-Holland om van zijne familie afscheid te nemen. Zijne hoogbejaarde grootmoeder leefde nog, ofschoon bedlegerig en krank. Hij nam biddend afscheid van haar en droeg hare ziel op aan de genade des Heeren. Ook van neven en nichten nam hij afscheid in het gevoel, dat hij hen op aarde nooit meer zou ontmoeten.

Toen riep hij het weeshuis vaarwel toe en allen, die het bestuurden en dankte hen hartelijk voor het goede, dat hij tien jaren lang door hunne zorgen had genoten. Ook meester Bruinier en zijne vrouw werden niet vergeten. Zij waren zoo goed voor hem geweest.

Het werd hem vergund te Grootebroek in een biduur de gemeente toetespreken. Hij deed het tot stichting van allen, die hem hoorden, en toen ten slotte de gemeente hem toezong :

„dat 's Heeren Zegen op u daal!”

toen de gemeente hem dat toezong, hem den voormaligen weesjongen, den landbouwerszoon, toen was hij een en al aandoening, en vóór zijn vertrek uit Grootebroek ging hij meester Bruinier en zijne vrouw nog eens de hand druk-

ken en zeggen: die zegenbede der gemeente — die ben ik aan u verschuldigd.

Met zulke indrukken keerde hij naar Rotterdam terug om voorbereidselen voor de groote reis naar Indië te maken. Trouw werd hij daarin bijgestaan door mevrouw de wed. Hiebink, de moeder van den Director en door diens zuster Antje. Zij bezorgden alles, wat tot zijne uitrusting behoorde en gaven hem bovendien vele goede gaven mede. Ook de Director toonde oprechte belangstelling en sprak menig bemoedigend en opwekkend woord. Leermeesters, vrienden, kennissen — zij allen drukten hem krachtig de hand en wenschten hem Gods zegen toe op de lange — lange reis over de groote wateren.

2. ZEEREIS NAAR INDIË.

De zeereis naar Indië was in den jare 1853 nog geheel iets anders dan thans. Het was toen nog eene reis per zeilschip om de Kaap de Goede Hoop, eene reis waarvan de duur berekend werd op ruim drie maanden. 1)

Te Rotterdam werd de lading ingenomen en de vaart naar Brouwershaven aangevangen. Het was het koopvaardij-schip Australië onder kommando van kaptein Tange, dat 7 Augustus 1853 ook Hessel Rooker opnam onder zijn passagiers. Te Brouwershaven bleef men nog op gunstigen wind wachten, zoodat ieder, die lust had, Zondag 14 Augustus in de kerk aldaar de preek van Ds. Reijers kon gaan hooren. Eindelijk, Maandag 15 Augustus, werd het anker gelicht en

---

1 De hier volgende bijzonderheden zijn ontleend aan een door Rooker geschreven scheepsjournaal.

het ruime sop gekozen. Weldra was de vaderlandsche kust uit het oog verdwenen.

Dat oogenblik greep Rooker geweldig aan. Zijn vaderland verlaten voor altijd, dat dierbaar land, waar hij als kind gespeeld en als jongeling zich ontwikkeld had! 't Is waar, een ouderlijk huis had hij niet meer. Allernaaste bloedverwanten waren hem ontvallen, maar toch vrienden, vriendinnen, bloedverwanten, leermeesters ja, die had hij. En die allen te moeten verlaten en naar een ander werelddeel te reizen, naar heidensche volksstammen, blind en woest van aard en de taak van zendeling te aanvaarden!... De jonge man, dat alles overdenkend, staande op het dek van „de Australië”, met den blik naar Holland gewend, beefde van ontroering. Zijne oogen schoten vol tranen. Maar.... wat gebeurt er met hem? wat deert hem? waarom kan hij zich niet staande houden? Het is zeeziekte, die hem aangrijpt, overmeestert en alle kracht ontnemt. Het schommelen, slingeren en stampen van het schip is hem te machtig. Hij neemt de toevlucht tot zijn hut en legt zich in zijn kooi. Daar brengt hij akelige uren door, nu gesmaakt tegen den achterwand, dan in gevaar, er vóór uit te vallen. Zoo tobt hij lang, heel lang, tot doodelijke vermoeidheid hem in slaap doet vallen en als hij eindelijk ontwaakt, bemerkt hij, dat de wind is gaan liggen en het stampen en slingeren van het schip heeft opgehouden.

Het is niet de eenige maal, dat hij zich zoo ellendig gevoeld heeft. Het is hem gedurig overkomen.

Rooker vond aan boord den tegelijk met hem afgevaardigden zendeling A. Goudswaard, en voorts behalve den kaptein en den scheepsdokter drie passagiers de heeren Nortier, van den Blomberg en van Es.

Met allen is hij in goede verstandhouding gebleven maar vooral met den heer van Es heeft hij vriendschappelijk ver-

keerd. Het was deze heer, bestemd voor het burgerlijk bestuur op Java, die Rooker les gaf in de Fransche taal, eene studie waarin hij was ten achter gebleven.

Op 1 September kwam het eiland Madera in het zicht. Het was kalm en heerlijk weder. De avonden inzonderheid waren schoon, als de hemel met fonkelende sterren bezaaid was en de zee effen en vlak als een spiegel. Des Zondags vereenigden allen, ook de matrozen zich in het ruim van het schip, om samen een psalm te zingen en eene godsdienstige toespraak te hooren. 4 September ging Rooker daarbij voor en sprak over Joh. 3 vs. 16 *Alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijn eenig geboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem geloofd, niet verderve maar het eeuwige leven hebbe.*

Een paar dagen later werd een koopvaardijship gepraaid, de Malvina, dat naar Hamburg voer en brieven voor Rotterdam meenam. Het was op de geheele reis het eenige, dat zij praaiden.

Zijn lectuur aan boord was behalve den Bijbel, de Preeken van A. des Amorie van der Hoeven Junior, de Snippers van v. Koetsveld en de Pleegzoon van *van Lennep*.

Hoe meer zij den evenaar naderden, hoe onstuimiger het weêr werd en hoe hinderlijker de warmte was. Helaas, toen kreeg hij weer te doen met zeeziekte en daar het in zijne hut van wege de hitte niet was uittehouden, moest hij in beklagenswaardigen toestand ter neder liggen op het dek.

Vrijdag 23 September bij het passeeren van de linie was hij weer op dreef gekomen. Naar toenmalig gebruik had bij die gelegenheid het Neptunus-feest plaats! 's Avonds te voren was een der matrozen, als Neptunus verkleed, te voorschijn gekomen en had aan den kaptein gevraagd, of hij den volgenden dag alle nieuwelingen aan boord mocht doopen. Rooker was een van de drie, die nog nooit de

linie gepasseerd waren. Rooker zou door Neptunus gedoopt worden.

Den volgenden dag verschijnt Neptunus, gevolgd door zijne dienaren, allen verkleede matrozen. Neptunus leest de wetten voor, die gelden in zijn zeegebied. De nieuwelingen worden geblinddoekt en plechtig geleid naar een gedeelte van het dek, dat daarvoor bestemd was. Vervolgens werden zij overplast met zeewater.

Dat deed alle toeschouwers in schaterend gelach uitbarsten en Neptunus verschijnt weder om te zeggen, dat aan de wetten voldaan is en dat zijne dienaren zullen getrakteerd worden.

Rooker vertelt dit een en ander in zijn scheepsjournaal en besluit met de woorden: „in de grappen der matrozen zie ik zooveel kwaad niet.” Neen, zeggen wij met hem, niet zooveel kwaad, maar 't was in elk geval ruwe pret, die misschien hare verontschuldiging daarin vindt, dat zij eenige afwisseling bracht in den eentonigen gang van de toemalige zeereis.

Ten Zuiden van de linie hadden zij stormachtig weér. Het schip slingerde, kraakte, stampte. De zeilen klapperden, de kapitein gaf bevelen met eene vervaarlijke stem. Het scheepsvolk was in de weer.

„Toen” schrijft Rooker „kwam er vreeze in mij. Ik vouwde de handen en riep: „o God, wat zijn wij toch diep afhankelijk van U. Bescherm, bewaar, behoud ons, Heer!” Alles aan boord schoof van zijne plaats, in de kajuit, op de kampagne . . . . alles. Het kostte kracht, zijn stoel zeevast te zetten! Gode zij dank de storm bedaarde. Er werd groote stilte en wij stевenden de Indische zee in met doorgaans gunstig weder. Eindelijk — eindelijk, in den nacht tusschen 16 en 17 November liepen wij straat Soenda binnen.”

„Verrukkelijk g ezicht voor ons, die dagen, weken achtereen

niets dan zee, golvende zee hadden gezien! verrukkelijk gezicht, ter eene zijde het weelderig groene eilandje Krakatau 1) en ter anderer zijde de weelderig groene kust en de bergen van het groote Java! Nog eenige uren en „de Australië,” lag veilig voor anker op de reede van Batavia.

„Wij, passagiers, wenschten elkaar hartelijk geluk met de behouden aankomst. Zes en negentig dagen had de reis geduurd. Nu waren we aan de plaats van onze bestemming. Vergeten zijn de ongemakken der zeereis, vergeten zijn de verdrietelijkheden, die wij ondervonden hebben. Wij zijn in Neerlandsch Indië.” Bij aankomst trof Rooker en zijn mede-zending Goudswaard de drukte. Overal inlanders in bootjes, om de reizigers aftehalen, overal inlanders in rijtuigjes, om hen door het Chineesche kamp, langs Molenvliet naar Noordwijk te brengen.

Alles vreemd! De menschen, de kleeding, de taal, de huizen, het geboomte! Rooker en Goudswaard lieten zich brengen naar Batavia en bezochten den predikant Bierhaus, door wien zij geleid werden naar het Parapattan weeshuis, en naar het Hospitaal. Zij reisden van Batavia door naar Depok en werden gastvrij ontvangen door den aldaar gevestigden zendeling C. L. van Cattenburgh. Te Depok hoorden zij voor 't eerst van hun leven eene Maleische preek.

Zij keerden terug naar Batavia en begaven zich opnieuw aan boord van de Australië, om door te varen naar Soerabaja. Zeven dagen duurde de zeereis, van 6 tot 13 December 1853.

Te Soerabaja genoten zij drie weken lang de gastvrijheid van den zendeling T. A. F. van der Valk en werden hoe langer zoo meer met de Indische manier van leven vertrouwd. Een ander schip nam hen mede van Soerabaja

---

1) in 1883 door vulkanische uitbarsting verwoest.

naar Macassar. Den 6en Januari 1854 zetten zij aldaar den voet aan wal.

---

3. AANVAARDING VAN ZIJN WERK.

Op het eiland Celebes zouden beide jonge mannen Rooker en Goudswaard, hunnen werkring vinden, Goudswaard te Bonthain en Rooker te Boelekombā in Zuid-Celebes.

Vergezeld van Donselaar, die reeds sedert eenigen tijd te Bonthain werkzaam was, maakte Rooker de reis naar Boelekombā en vond er te midden der heidensche inlanders eenige Hollandsche families, doch die geen Hollandsch meer verstonden. Hij was verplicht zoo goed en zoo kwaad het ging, Maleisch te spreken en bij de katechisatie en de godsdienstoefening zich van Maleisch te bedienen.

Dat was eene zware inspanning maar die ten slotte met goeden uitslag bekroond werd, want al doende leerde hij Maleisch spreken en Maleische les in lezen, schrijven en rekenen geven.

„Het gaat nog wel niet vlot” verklaart hij in een brief aan Bestuurders van het Genootschap te Rotterdam, „maar het is toch beter iets dan niets te doen.”

Zoo ving hij met opgewektheid den zendingsarbeid aan en vergaderde 1) in de ruime voorgalerij van het huis eener weduwe eene kleine gemeente. Na eenigen tijd begon hij een kerkje te bouwen van bamboe, dat hij evenwel niet voltooid heeft gezien. Immers na eenige maanden werkzaam te zijn geweest, ontving hij een brief uit Rotterdam, waarin

---

1) Maandberigt 1855, bladz. 50.

Bestuurders schreven, dat zij hem benoemd hadden tot opvolger van wijlen Nooy te Tondano in de Minahassa.

Gewichtige tijding! Hij begreep, dat er in 't volkrijke Tondano veel van zijne kracht zou worden geëischt en dat eene moeilijke taak hem wachtte.

Hij scheepte zich in naar Menado. Daar werd hij gastvrij ontvangen door zijn medezending Linemann, die hem vergezelde naar Tondano. Eene reis te paard, het gebergte op, want Tondano ligt 2200 voet hooger dan Menado. Hij aanschouwde bergen, rotsen, bosschen, schuimende watervallen, bruisende beken, eindelijk eene hoogvlakte en te midden daarvan een uitgestrekt meer, aan welks oever, beschaduw door zwaar geboomte, het groote dorp Tondano ligt.

Dat was het heerlijk oord, daar Rooker wonen en arbeiden zou.

De Alfoeren kwamen hem tegemoet en groetten hem vriendelijk. Zij begeleidden hem naar den zendeling Riedel, die nog, ofschoon erg sukkelende, te Tondano woonde.

Het duurde eenige dagen, voordat Rooker kon aangesteld worden. Eindelijk kwamen de daartoe vereischte stukken en trad de zendeling Schwarz van Langowang voor de gemeente op. Hij stelde aan Rooker de vraag, of hij beloofde, zijn werk getrouwelijk te zullen verrichten.

Ja, luidde het antwoord, ja ik, door de genade en met de hulp des Heeren.

Toen werd door de Alfoeren een kerklied aangeheven, zijnde vers 5 van ons Evangelisch Gezang 69. 1)

Komt, wandelaars op 't zelfde spoor,
 Wij reizen met elkandren
 Wij helpen d'een den andren,
 Een vriend, één leidsman gaat ons voor,
 Door Hem en in Zijn kracht
 Maakt eendracht meerder macht.

1) In het Maleische gezangboek is het Tahlil 104, ajat 5

Inderdaad eene verrassende bijzonderheid. Rooker zou te Tondano werkzaam zijn om de heidenen te bekeeren, en die heidenen waren reeds zoo ver in Christelijke kennis gevorderd, dat zij hem met een Evangelisch lied konden begroeten.

Ja, ... maar Riedel had immers reeds 22 jaar onder hen gearbeid en eene Christelijke gemeente gevormd. Riedel was het dan ook, die Rooker bij zijne ambtsaanvaarding de hand drukte en diep bewogen zeide: *Tondano is mij lief als mijn eigen leven. Geef ik Tondano aan u over, dan is het mij, of ik u een deel van mijn hart geef. Broeder, houd het in waarde. Wees altijd overvloedig in het werk des Heeren. God zegene u.*

Welnu, in dit aanvankelijk aan Christus toegebracht Tondano is Rooker in November 1854 als zendeling-leeraar opgetreden. 1)

En wat stelde hij zich van het werk aldaar voor? Zou hij allereerst de Alfoersche taal gaan leeren, zich daarvan bedienen en zodoende dieper in de kennis van het volk indringen? Neen, daar dacht hij niet aan. De Maleische taal werd destijds beschouwd als geheel voldoende voor de prediking van het Evangelie. Alle volksstammen, die Indië bewonen, zijn immers de Maleische taal min of meer machtig. Zij weten zich in hunnen omgang met Europeanen van die taal te bedienen. Waarom zou Rooker anders handelen dan zijn medezendingen? Dat ieder volk het Evangelie moet hooren prediken in zijn eigen taal is thans de overtuiging van elken zendeling, maar was het toen nog niet. Vrijmoedig hield Rooker zich bij het gebruik van de Maleische taal en is tot het einde toe bij die taal gebleven.

En verder — wat wilde hij? Het lichamelijk welzijn van

---

1) Maandbericht 1855 bl. 178 tot 191.

de Alfoeren bevorderen; hunne ziekten en kwalen bestudeeren, als geneesheer en wondheeler onder hen optreden?

Indien geneeskundige studiën tot zijne opleiding te Rotterdam hadden behoord en hij de vereischte bekwaamheid daarin had verkregen, maar.... dat werd toen ter tijde niet ingezien. De kweekelingen te Rotterdam werden opgeleid tot godsdienstonderwijzers. Zij werden er toe bekwaamd, om onder de bekeerde heidenen predikanten te zijn. Tot preeken, catechiseeren, doopen, Avondmaal bedienen, huwelijken inzegenen, zieken bezoeken, toespraken in sterfhuizen houden en de nieuw-gestichte gemeenten besturen -- — — tot dat alles was Rooker gevormd.

Optreden in volle kerken, groote scharen aan het Avondmaal vereenigen, in druk bezochte scholen godsdienstonderwijs geven, oud en jong onderrichten, vermanen, vertroosten, met hen bidden en danken — was het ideaal, dat hem voor den geest stond. Daarheen was zijn verlangen gericht.

Den Zondag na het aanvaarden van zijn werk trad hij met eene Maleische toespraak voor de Alfoeren op. Volgens een gebruik, reeds ten tijde van Riedel ingevoerd, was er 's middags eene samenkomst, waaraan vooral vrouwen deelnamen. Zij hadden des morgens het woord van den nieuwen leeraar niet best begrepen en vroegen aan de vlugsten en bekwaamsten uit haar midden, of zij deze Maleische toespraak in het Alfoersch wilden oververtellen.

Rooker juichte dat voornemen toe. Het zou hem nader tot de Alfoeren brengen en de Alfoeren nader tot hem. Hij zou zelf de bijeenkomsten bijwonen en zich oefenen in de kennis der inlandsche taal.

En zij — als zij elke week den nieuwen leeraar in haar midden zagen, den Hollandschen man, hoog van gestalte, waardig in zijn voorkomen, als zij zijn ernstigen blik zagen

en zijn klankvolle stem hoorden, wat zouden zij zich verblijden!

Elken Zondag stond Rooker op den kansel. Hij bad en dankte met de Alfoeren. Hij verklaarde het Evangelie, zooals het leefde in zijne ziel. Het Maleisch, dat hij sprak, werd hoe langer zoo vloeiender. Zijne gedachten werden hoe langer zoo duidelijker uitgedrukt. De Alfoersche gemeente begon steeds meer behagen te scheppen in zijne woorden. Zij bad, zij dankte met hem mede, en Zondagsmiddags werd de toevloed steeds grooter van mannen en vrouwen, die nabetrachting hielden en zich op hunne wijze verdiepten. in hetgeen Rooker gepredikt had van God, den Eeuwige, Waarachtige en van Jezus Christus Zijnen Zoon.

---

4. TONDANO EN DAARBIJ BEHOORENDE GEMEENTEN.

Tondano is eene dicht bevolkte plaats met een groot aantal daaronder ressorteerende negerijen of kampongs. Tondano zelf is gelegen in eene uitgestrekte vlakte, 2200 voeten boven de oppervlakte der zee. Dicht daarbij ziet men het meer, vijf uur gaans in omtrek, waarschijnlijk de met zoet water gevulde krater van een voormaligen vuurspuwenden berg.

Heerlijk frisch golft het water en koelt den dampkring af, terwijl een overvloed van visch en schelpdieren in de diepte wemelt.

Tondano maakt een vriendelijken indruk. De huizen, van hout getimmerd, zijn wit geschilderd, met blauw afgezet. Tusschen de kleine staan grootere en voorname woningen, alles door bloemtuinen met net geschoren groene

heggen van elkander gescheiden. De gansche kampong is door breedte, goed onderhouden wegen doorsneden. Opgaand geboomte is overal geplant en in het laagste gedeelte aan den oever van het meer staan bosschages sagopalmen, die als zij jong zijn, voedzaam merg opleveren ten behoeve der menschen en wier gebladerte dient tot dakbedekking der huizen.

Uit het meer loopen beken en vereenigen zich tot een stroom (de Temberan) 1), die de geheele kampong van gezond en heerlijk water voorziet en zich uitstort in een waterval aan den weg naar Menado. De eigenlijke val is ongeveer 60 voet diep. Schuimend en bruisend stort de watermassa zich met donderend geweld naar beneden, vormt in den rotsbodem eene diepe steeds dieper wordende kom en doet de aanschouwers beven van ontroering. 2)

De inwoners van Tondano en omstreken zijn landbouwers. Men vindt er ook handwerklieden, wagenmakers, schilders en timmerlieden, evenzoo visschers, jagers, karrevoerders en kooplieden, maar de groote meerderheid der inwoners zijn landbouwers. Zij bewerken de akkers die met rijst, maïs, tabak, koffie, cacao en notenmuscaat worden beplant. Dat geeft veelvuldige bezigheid, terwijl zij bovendien voor het gouvernement verplichten arbeid verrichten aan openbare wegen, aan bruggen, aan pakhuizen en andere gebouwen.

Toen Rooker in 1854 onder de Tondaneezen kwam, was het nog niet zoo lang geleden, dat alles in heidensche luiheid, vuilheid en ongebondenheid verzonken lag. De sporen daarvan waren nog niet geheel uitgewischt maar er was reeds eene heerlijke vernieuwing aangevangen en aan

---

2) Aarde en haar volken. 1916. bladz. 252.

1) Aarde en haar volken. 1916, bladz. 249.

de verdere ontwikkeling daarvan zou Rooker krachtig voortarbeiden. 1)

Er waren in de meeste negerijen scholen, door het Zendelinggenootschap gesticht, met inlandsche schoolmeesters (goeroes) aan het hoofd. Op die schoolmeesters richtte Rooker het oog. Hij lette op de vorderingen der leerlingen en deed onderzoek naar de plichtsbetrachting der meesters. Laatstgenoemden noodigde hij bij zich aan huis, om samen de Maleische overzetting van den Bijbel te lezen en hen verder in te leiden tot de kennis van de Bijbelsche geschiedenis.

Onder aanhoudende werkzaamheid snelden de eerste weken en maanden voorbij. Eerst in October 1855 kon hij tijd vinden, om de buitengemeenten te bezoeken. Zij heetten Kombie, Sawanggang, Kalongan, Rêrer, Makalisang, Kinabasang, Ranawangko, Lalóempei, Toelap, Kajoeroja, Kapataran en Benkol. Dit zijn de twaalf negerijen aan gene zijde van het Lembean-gebergte, ook wel de *strandgemeenten* geheeten, zich uitstrekkende van het gebergte tot aan het zeestrand.

Dan volgen Telop, Watoemea, Eris, Tandangan en Toelian, de vijf *meeroevergemeenten* of de gemeenten aan deze zijde van het Lembeangebergte, die grenzen aan het meer. 2.)

Zulke bezoekreizen naar de buitengemeenten geschieden voortaan tweemaal per jaar en namen telkens vijf weken in beslag. Rooker bediende zich op het meer van een prauw die door leerlingen geroeid werd, maar het gebergte op en af, en van de eene negerij naar de andere, zat hij te paard. Op deze reizen werd hij door goeroes of penoelongs vergezeld. Het hing af van de weersgesteldheid, of de reis aangenaam kon heeten. Bij wind, regen of onweer zeker

1) Mededeelingen. 1895. bl. 156—165.

2) Mededeelingen 1861 bladz. 151 en bladz. 214.

niet, maar anders was het een genot, te varen of te rijden en Rookers oog bleef niet gesloten voor de schoonheid 1) van de Indische natuur. Zijne reis per prauw naar Eris beschrijvende roept hij uit: „Treffend gezicht! de waterspiegel schittert in den zonneschijn en de kabbelende golfjes fonkelen als diamanten. Aan de overzijde treedt het gebergte te voorschijn, eerst zacht glooiend en golvend, dan zich stout verheffend en eindelijk, boven alles uit, de vér verwijderde vulkanische toppen.”

Rijdende van Kombie naar Rerer schrijft hij: „De weg is rijk aan afwisseling, door velden, pas bezaaid of aan 't ontluiken, of door gezichten op het meer en de omliggende bergen, wier altijd groene ruggen zich in de oppervlakte van het meer spiegelen. Een goed onderhouden weg, nu eens kronkelend door een laan, die ons aan Nederland herinnert dan weer stijgend en moeielijk te berijden of verrassend door vergezichten.”

Maar het is hem niet te doen, om de schoone natuur, het is hem te doen om de menschen, om in die afgelegen dorpjes de Alfoeren te leeren kennen en hen uit de duisternis van hun heidendom te brengen tot het licht van het Evangelie. Ziet, zij komen hem reeds te gemoet met vriendelijke groeten en in Zondagsgewaad. Op marktdagen, in het veld, ja dan laat de kleeding nog al iets te wenschen over, maar nu de leeraar uit Tondano komt, nu zijn de wit-katoenen kabajas helder gesteven en gestreken, en hebben de vrouwen het haar glad gekamd. Onder den veldarbeid zijn de hoofden gedekt maar bij feestelijke gelegenheden is het glad gekamde haar opgestoken en met gouden, zilveren of ivooren spelden bevestigd. Zoo komen de mannen en vrouwen den zendeling tegemoet en begeleiden hem naar hunne negerij.

1) Maandber. 1863 bladz. 130.

Daar wordt hij gastvrij onthaald bij het dorpschoofd of bij den dorpsschoolmeester. Hij bezoekt, van daar uit, de school en doet onderzoek naar de vorderingen der leerlingen en al wat verder de school betreft. Zijn er kinderen te doopen, dan spreekt hij eerst met de ouders. Zijn er moeilijkheden uit den weg te ruimen, dan onderhoudt hij zich met de betrokken personen. Den volgende morgen komt de gemeente samen. In het kerkje, indien het er is, en anders in de school, doopt hij de kinderen. Hij neemt de gevorderde leerlingen tot lidmaten aan, hij bereidt de gemeente voor op de viering van het Avondmaal en 's middags wordt het Avondmaal gevierd.

Opmerkelijk is het, dat Rooker dit werk vijftig jaar heeft volgehouden. Vijftig jaar lang twee maal 's jaars, de zeventien 1) buitengemeenten bezocht! Daartoe was gezondheid des lichaams en kracht noodig. Noch stormwind, noch onweêr mocht hem afschrikken. Hij moest zich te paard durven begeven, de steile bergpaden op en af. Hij moest zich in een prauw op het meer durven wagen, ook als onstuimige wind de golven had opgejaagd.

Vermoeienis des lichaams moest hij kunnen verduren.

Afwisseling van weergesteldheid mocht geen bezwaar voor hem zijn. Dag en uur moest hij op de aangekondigde plaats tegenwoordig zijn, altijd dezelfde, goed gehumeurd met alles gereed.

De Alfoeren moesten op hem kunnen rekenen. En dat konden zij. Rooker stelde er eene eer in, trouw op zijn post te zijn, als gezant van Christus het Evangelie te verkondigen en Doop en Avondmaal te bedienen.

1) in 1895 waren er 28 buitengemeenten. Mededeelingen 1895 bladz. 157.

De arbeid van den zendeling heeft zich steeds verder uitgebreid, naar mate de bevolking toenam.

5. ROOKER IN DE BUITENGEMEENTEN.

Op de reizen naar de buitengemeenten had Rooker een tolk noodig, om met de Alfoeren te spreken. Verstonen de menschen in de negerijen geen maleisch? Waren zij niet gewoon, met een zendeling om te gaan? Over het algemeen waren zij minder ontwikkeld dan de Alfoeren in Tondano en hadden zij slechts zelden een zendeling gezien.

En wie dienden als tolken? de dorpsschoolmeesters, de goeroes, die alles in de scholen behandelden in het Maleisch en de jeugd het Maleisch leerden verstaan. — Met behulp van deze goeroes begon Rooker zijn godsdienstonderwijs aan de jeugd.

Leidraad was hem een Maleisch boekje, getiteld *Veer-tig vragen aangaande de Christelijke leer*. 1) Hij liet die vragen van buiten leeren en ieder leerling, hoofd voor hoofd, opzeggen. Om zich te overtuigen, dat zij er iets van begrepen, stond hij stil bij elke vraag. De eerste luidde: wat gelooft gij aangaande God? Het antwoord luidde: dat Hij een eenig God is, die alles heeft geschapen en alles onderhoudt.

Nu nam Rooker den Maleischen Bijbel, naar de over-zetting van Klinkert en las voor uit Genesis, de Schepping van hemel en aarde. Vervolgens deed hij vragen over het-geen er gelezen was en zocht hij het gelezene duidelijk te maken.

Evenzoo deed hij met de tweede vraag: wie is die eenige God, en het antwoord: Vader, Zoon en Heilige Geest. Ook met de derde: hoe kunnen deze drie een eenig God zijn? en het antwoord: God heeft zich als Vader, Zoon en Geest in zijn Woord geopenbaard.

1) Maandberigt. 1858. bl. 146—152.

Telkens nam Rooker de Maleische Bijbelvertaling van Klinkert ter hand en las het een en ander voor van Adam en Eva, van Kaïn en Abel, van Noach, van Abraham en zoo vervolgens.

Over al die geschiedenissen in de Maleische taal te spreken tot Alfoersche kinderen was eene moeilijke taak. Rooker gevoelde dat levendig en diep en bad telkens om wijsheid en om eenvoudigheid. Telkens verbeterde hij de fouten en gebreken in zijn onderwijs. Onverdroten ging hij voort met al de *veertig* vragen van het *boekje*.

En als hij ging vertellen van onzen Heer Jezus Christus, van Zijn heilig leven, van Zijne machtige woorden, van Zijne heerlijke daden, van Zijn onschuldig lijden en sterven, van Zijn opstanding en hemelvaart .... o, dan was hij vol geestdrift en de kinderen waren een en al aandacht!

Ook in dat alles had hij te worstelen met de moeilijkheden van de taal, maar hij liet zich niet afschrikken en wat was het hem een genot, als hij zag, dat de leerlingen getroffen werden door hetgeen zij hoorden en het als zielevoedsel in zich opnamen.

Uit ijverige leerlingen kwamen belangstellende lidmaten voort en uit belangstellende lidmaten trouwe Avondmaalgangers, die bij brood en wijn gedachtenis vierden van den kruisdood des Heeren.

Door het onderwijs, dat Rooker gaf, werd het aanvankelijk opgewekte leven versterkt en Christelijke kennis uitgebreid. Mannen en vrouwen, die zich zedelijk misdroegen, jonge mensen, die losbandig waren, begonnen zich te schamen. Zij durfden niet tevoorschijn treden. Zij verborgen zich. In hen werd de waarheid openbaar van het woord: „een iegelijk, die kwaad doet, haat het licht en komt tot het licht niet, opdat zijne werken niet bestraft worden. Joh. 3:20.

Zoo verhaalt Rooker, 1) dat hij, komende in de negerij Kombie, de menschen in groote onsteltenis vond. Een der dorpshoofden was op den openbaren weg de grenzen der welvoegelijkheid te buiten gegaan en in zijn wanbedrijf door vele anderen gevolgd. De menschen waren verontwaardigd en spraken er schande van; maar het dorpshoofd, de eerste oorzaak van alles, nam den schijn aan, alsof er niets kwaads gebeurd was. Toen deze en gene de gedachte uitsprak, dat de pandita 2) zou weigeren, hem toe te laten tot het Avondmaal, riep hij gramstorig uit: „wat! — mij verbieden het Avondmaalsbrood te eten? dat verdraag ik niet! . . . wat geef ik om dat stukje brood! . . .

De gemeente te Kombie was geheel overbluft. Zij liet den man onbeantwoord en ging aan Rooker raad vragen. Rooker hoorde het verhaal aan en zou den volgenden morgen zijn gevoelens zeggen. Den volgenden morgen kwamen eenige vaders en moeders vragen, of hunne kinderen den Doop zouden mogen ontvangen. Ook het dorpshoofd en twee anderen, die medeplichtig waren, kwamen. Tot dat drietal zeide Rooker: „ik mag thans uw kinderen niet doopen. Tot het dorpshoofd voegde hij er bij: „als het Avondmaal geen waarde voor u heeft, dan kunt gij ook voor uw kind niet van harte den Doop begeeren.”

„Ja wel”, riep toen de schuldige uit, „ik begeer van harte den Doop en ik vraag vergiffenis voor de taal, die ik heb gesproken.” „Gij zult straks in de kerk de uitspraak vernemen,” sprak Rooker.

In de kerk, waar de gemeente in grooten getale vereenigd was, heerschte diepe stilte. Ieder wist, wat er komen moest maar niemand wist, hoe het komen zou.

Rooker zeide, dat droefheid zijn hart vervulde. De ge-

---

1) Mededeelingen 1861 bladz. 187 enz.

2) Pandita — de leeraar, de zendeling.

meente begon ook bedroefd te worden en te schreien.

Rooker verzocht: laat ons bidden, laat ons met eerbied en aandacht bidden.

Het gebed werd door gedurig snikken gestoord. 't Werd Rooker zelven te machtig. Hij werd biddende tot tranen bewogen.

Toen las hij uit het Nieuwe Testament voor: *Een iegelijk, die overtreedt en niet blijft in de leer van Christus, die heeft God niet.* 2 Johannes vers 9. Over deze woorden sprak hij en zocht de menschen aan het verstand te brengen, dat er overeenstemming moet zijn tusschen hetgeen wij belijden en hetgeen wij doen en laten. Vervolgens las hij de namen van de schuldigen duidelijk en met nadruk voor en zeide, dat zij geen Avondmaal zouden mogen viëren en dat hunne kinderen thans niet gedoopt zouden worden.

De uitspraak was gevallen. De gemeente gevoelde, dat er recht was gedaan. De veroordeelden onderwierpen zich stilzwijgend aan de opgelegde straf.

Een jaar later, toen Rooker weer te Kombie kwam, werden de boetelingen aan het Avondmaal toegelaten en hunne kinderen gedoopt.

Wat zullen wij van dit optreden van den zendeling-leeraar zeggen? het wasforsch maar waardig. In de gemeente te Kombie kon Rooker aldus handelen. Zij boog zich gewillig onder de straffende hand van den man, die hoog boven haar stond, maar die, omdat hij zich vriendelijk tot haar neerboog en het zoo innig goed met haar meende, aller vertrouwen, aller onbepaald vertrouwen had gewonnen.

---

6. ROOKER DOOPENDE EN AVONDMAAL VIERENDE.

In de ambtsverrichtingen van Rooker namen Doop en Avondmaal eene voornam plaats in. Hij bediende den Doop in den beginne doorgaans aan volwassenen, langzamerhand meer aan kinderen en eindelijk alleen aan kinderen. De Doop had altijd plaats te midden der vergaderde gemeente. Eerst legden de ouders de belofte af, voor de Christelijke opleiding te zullen zorgen. Dan werd de zegen Gods afgesmeekt en de moeders traden toe om hare kinderen ten Doop te houden. Rooker besproeide het aangezicht van ieder kind met eenige druppelen water en sprak daarbij de woorden uit: „ik doop u in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes.”

Daarmede was de bediening van den Doop geëindigd en de doopeling had het teeken der inlijving in de Christelijke gemeente ontvangen.

Veel meer was er noodig tot de bediening van het Avondmaal. Men bedenke, dat de Alfoeren gewoon zijn, zich met rijst te voeden of, indien deze ontbreekt, met maïs. Ziedaar hun dagelijksch voedsel. Brood, uit rogge of tarwe gebakken, waarvan wij in Europa ons bedienen en zooals wij ook bij onze Avondmaalsviering gebruiken, is in de Minahassa niet voorhanden. Het graan moet van elders aangevoerd en toeberaid worden.

Rooker was gewoon, het daartoe benoodigde meel uit Holland te ontbieden. Tarwemeel kwam in vaten, rechtstreeks uit Rotterdam, of ook wel, door tusschenkomst van groothandelaars, uit Menado. Was er geen meel voorhanden, dan werd er meelbloem gezonden.

Ten huize van Rooker werd het gekneed en in ijzeren

broodpannen gebakken, in kisten gepakt en naar de negerijen vervoerd.

Ook de wijn, gewone roode wijn, werd uit Rotterdam of uit Menado in kisten gezonden, ten huize van Rooker bezorgd en van daar verder gebracht.

Neemt men in aanmerking, dat het aantal Avondmaalgangers zeer groot was, dan begrijpt men, dat er veel brood en veel wijn verzonden moest worden.

Zou ergens het Avondmaal bediend worden, dan sneed Rooker of een der penoelongs van te voren het brood in reepen, en zorgde, dat alles in orde was voor de te vieren plechtigheid.

Gekleed in zwarte toga, met een witten bef voor, stond hij aan de Avondmaalstafel en verzocht de gemeente, te naderen aan den disch en plaats te nemen. Zonder een formulier te gebruiken, las hij de woorden der instelling uit 1 Corinthe 11 vs. 23 tot 25 voor en knoopte eene opwekkende toespraak daaraan vast. Vervolgens deed hij een gebed en ging terstond daarop over tot de uitdeeling van het gebroken brood, zeggende: *neemt en eet, dat is, zooals de Heer Jezus zegt, mijn lichaam, dat voor u verbroken wordt.*

Dan liet hij den beker rondgaan, zeggende: *drinkt allen daaruit, want dit is, zooals de Heere Jezus zegt, mijn bloed, dat voor u vergoten wordt tot vergeving van zonden.*

Met dat aanbieden van brood en wijn ging hij voort, totdat allen er gebruik van hadden gemaakt. Na dankzegging aan God werd de plechtigheid met gezang besloten.

In het bijzonder moet vermeld worden het Avondmaal in het jaar 1866. 1)

Tot dusver was er te Tondano en omstreken gebruik ge-

---

1) Maandbericht 1867 bladz. 109 en volgende.

maakt van een tinnen Avondmaalsservies. Er was geen ander.

In den loop der jaren was dit half versleten. Er moest iets beters voor in de plaats treden. Nu had Rooker gesproken van zilveren gereedschap, en al zijne gemeenten hadden daar gaarne geld voor over.

Voor de hoofdgemeente werd besteld een zilveren doopbekken met deksel, twee zilveren schenkkannen, vier bekers, vier borden, een schotel en twee offervazen. Voor ieder der twintig gemeenten dezelfde stukken, maar van tin.

Al die gereedschappen, te Rotterdam smaakvol en degelijk bewerkt, kwamen in de maand Juli te Tondano aan.

Rooker stelde ze in de voorgalerij van zijne woning ten toon, opdat ieder, die er prijs op stelde, ze zou kunnen zien.

Kreten van vreugde gingen op, gejuich, gejubel, toen men dat blinkende zilver aanschouwde! Maar nu ontbraken tafels en banken. De oude deugden niet meer. Er moesten nieuwe komen. Dan maar de handen uit gestoken, boomen geveld, gespleten, gezaagd, tafels getimmerd met bijbehorende banken. Ieder werkte mede, ieder droeg tot den arbeid bij. Het was een lust, die geestdrift te zien.

Op Zondag 14 October 1866 zou het zilveren servies ingewijd, zouden de nieuwe tafels en banken gebruikt worden. Het was eene overvolle kerk. Mannen en vrouwen wilden aanzitten, wilden van nabij het oog vestigen op dat nieuwe tafelzilver. Achttien maal moest Rooker de tafel bedienen, aan achttien maal zestig menschen, want zestig menschen konden plaats nemen op de banken. Inderdaad, eene buitengewoon groote belangstelling! eene buitengewoon groote geestdrift!

Wij mogen vertrouwen, dat Rooker hen zal hebben toegeroepen: leden der gemeente, blijft nu niet hangen aan dat tarwebrood, dat anders smaakt dan uw gekookte rijst, blijft niet hangen aan dien wijn, die uit Europa komt! dat

is de hoofdzaak niet! de hoofdzaak is gedachtenis te vieren van Christus, die zich zelf voor ons gegeven heeft!

Maar aan de mogelijkheid van een onvruchtbaar, van een verkeerd begrepen Avondmaalvieren dacht Rooker in die oogenblikken niet. Hij was vol des geloofs en des Heiligen Geestes. Hij voelde zich één met zijne Alfoersche gemeente, één in geloof en hemelschen zin. Het was in zulke oogenblikken licht, alles licht om hem heen.

Eenigen tijd later deelde Rooker in een verslag mede, dat er te Tondano 's Zondags gemiddeld 1200 menschen in de kerk kwamen, en dat er aan het Avondmaal ongeveer 2000 lidmaten deelnamen.

Het zijn groote getallen, maar . . . was het Christendom van die Avondmaalsgangers wel inderdaad eene zaak des harten? Schuilden er ook zielen onder, die door min edele drijfveeren naar het Avondmaal gedreven werden?

Dat Rooker zelf wel eens iets van bijgeloof ontdekt heeft, zou men kunnen opmaken, uit hetgeen hij ten jare 1900 in een verslag over zijne gemeenten schrijft: „er wordt zoo veel mogelijk gewaakt tegen het voeden van bijgeloovigheden ten opzichte van het Avondmaal. 1)

En nog eenigen tijd later verklaart zijn ambtgenoot en vriend J. Louwerier, hulpprediker te Tomohon: „er is bijgeloovige vrees, om weg te blijven van de tafel des Heeren.” 2)

---

7. HUISELIJK LEVEN.

Ongehuwd was Rooker in de Minahassa gekomen maar niet lang is hij ongehuwd gebleven. De weduwe van den

1) Mededeelingen 1903, bladz. 53.

2) Mededeelingen 1905, bladz. 292.

zendeling Hendrik Willem Nooy, eene dochter van den zendeling Johan Friedrich Riedel, werd in 1858 zijne vrouw en bracht hem uit haar eerste huwelijk een vierjarig dochttertje Gijsberta Nooy mede.

Deze vrouw was uitnemend in staat, Rooker omtrent de zeden en gebruiken der Alfoeren in te lichten en hem veel van de Alfoersche taal te leeren.

Gretig maakte Rooker van hare voorlichting gebruik, met het doel als zendeling te Tondano de rechte man op de rechte plaats te worden.

Intusschen breidde het gezin zich uit, want tot tweemaal toe werd er een zoontje geboren, eerst een Anton, daarna een Gerard. Voegen we daarbij Gijsberta Nooy, dan kunnen wij ons Rooker voorstellen als gelukkig huisvader met vrouw en drie kinderen gezegend.

Wat was hij dankbaar gestemd, dankbaar aan God voor alles, wat hem wederveroor! In alles zag hij de opvoedende zorg van zijn hemelschen Vader! Vroeg was hij wees geworden. In den vreemde, heel ver van maag en vriend verwijderd, had hij zijn werkkring gevonden maar God had hem daar eene lieve vrouw en drie voorspoedig opgroeiende kinderen geschonken. Zou hij dan niet met den psalmdichter zeggen:

Prijs den Heer met blijde psalmen
Gij mijn ziel hebt rijke stof!

Jammer, dat na de geboorte van het tweede zoontje zijne vrouw begon te sukkelen en, daar er geen dokter te Tondano woonde, moesten zij tijdelijk naar Menado verhuizen, om een Nederlandschen arts te raadplegen. Onder diens behandeling sterkte de kranke zichtbaar aan en kon naar Tondano wederkeeren. Helaas, zij stortte in en nogmaals in en kwam 16 Mei 1862 te sterven.

Na een gelukkigen echt van vier jaren en vier maan-

den werd Rooker weduwnaar met de zorg voor drie kinderen bezwaard.

Het jongste, Gerard, was bij den dood der moeder een kind van elf maanden oud. Zijn broertje Anton was drie en een half jaar.

En zie, juist die Anton, een lieve, aanvallige knaap, werd drie maanden na de moeder ook weggenomen.

Tot tweemaal toe, ach! zoo spoedig na elkander, moest er een doode uit Rooker's huis worden uitgedragen.

Is het wonder, dat hij, tot het volle besef van zijn toestand gekomen, eene poging in het werk stelde, om de ledige plaats aan te vullen en dat hij daarbij het oog vestigde op de vrienden in het vaderland? Is het wonder dat hij dacht aan de familie Hiebink te Rotterdam, in wier huis hij vijf jaren had vertoefd en meer bepaald aan juffrouw Antje Hiebink, de zuster van den Director, tot wie hij zich altijd sterk aangetrokken had gevoeld?

Als hij om hare hand vroeg, zou zij niet om zijnentwil Nederland verlaten en zich vestigen in den Noord-Oostelijken hoek van het eiland Celebes? Zou zij niet eene zendelingsvrouw, zijne vrouw, willen worden en tegelijkertijd de zorg voor zijne twee kinderen op zich nemen?

Ja, zij was bereid, Rookers vrouw te worden. Zij nam afscheid van hare familie en van haar vaderland, scheepte zich in naar de Minahassa en werd 10 Feb. 1864 te Menado met Rooker in den echt verbonden. Wat was hij verheugd! Met welk een gevoel begroette hij die vrouw uit Nederland! Hoeveel goeds beloofde hij zich van hare intrede in de echtelijke woning, ook voor zijn pleegdochtertje Gijsberta en voor zijn zoontje Gerard!

Drie en twintig jaren is hij met zijne tweede vrouw in een gelukkig huwelijk verbonden geweest. Liefdevol heeft zij voor de beide voorkinderen gezorgd, zoowel in den eersten

tijd van haar huwelijksleven, als nadat er eene Constantia Maria (in 1865) en een Hendrik (in 1866) was geboren. Zij had dat viertal lief, Gijsberta en Gerard, evenzeer als Constantia en Hendrik.

Tevens bestuurde zij met ijver de huishouding en droeg zorg voor de inlandsche bedienden. Ook volgde zij de gewoonte der zendelingen, om inlandsche kinderen in huis te nemen en als hare eigene te verzorgen. Zulke kinderen worden anak piara of pleegkinderen genoemd. Hadden zij aanleg, dan werden de jongens tot goeroe of tot penoelang en de meisjes tot degelijke huisvrouwen opgeleid, en het is niet te zeggen, hoeveel goeds door dat huiselijk verkeer en die huiselijke opvoeding gesticht werd.

Zag Rooker zoo doende een talrijken kring om zich heen, zijn huishouden was daarom niet grootscheeps ingericht. Neen, het bleef beperkt binnen de grenzen, door zijn inkomen als zendeling aangewezen. Hij stelde er zijn eer in, een bedachtzaam en verstandig huisvader te zijn. 1)

Hij had eene ruime woning, gebouwd op zeven voet hooge palen en om zijn huis een uitgestrekt erf. In den beginne had hij koeien (sappies) op stal, om zich melk te verschaffen voor dagelijksch gebruik, maar toen het bleek dat de sappies hem allerlei bemoeienis gaven en veel te veel geld kostten, schafte hij ze af, en stelde zich voortaan tevreden met thee en koffie zonder melk. Het was zijn stelregel: „liever mij eene ontbering getroost dan mij in schulden gestoken.”

Maar een paard heeft hij moeten houden, want op zijne maandelijksche reizen kon hij het zonder paard niet stellen. Meermalen maakt hij gewag van zijn bles, een paard, dat hem jaren lang gediend heeft.

Verder was er op zijn erf eene afgepaalde ruimte voor

1) Bijzonderheden van zijn huiselijk leven ontleend aan zijn brief van 30 Oct. 1877 aan zijn *neef* en *nicht van der Aarde*.

hoenders en voor varkens. Iedereen in Tondano gebruikte varkensvleesch en wisselde dat af met een hoenderbout of ook wel met de smakelijke visch uit het meer.

Achter zijne woning was er een tuin, waarin boonen, wortelen, andijvie, sla en aardappelen werden geteeld. Men moet zich evenwel van dien groentetuin niet te veel voorstellen. Wel kwam er telkens groentezaad uit Holland, dat zorgvuldig werd uitgezaaid, maar het beloonde dikwijls de moeite niet en stelde de verwachting teleur.

Rijst was het dagelijksch voedsel, rijst, die niet uit den groentetuin kwam maar van den padi-akker, rijst, het volksvoedsel van de Alfoeren, ook het dagelijksch voedsel voor Rooker en de zijnen.

Voorts verschenen op zijne tafel de heerlijke Indische vruchten: pisangs, ananassen, mangoestans en andere.

Ziedaar iets van zijn huiselijk leven, eenvoudig, landelijk, gezond. Met hart en ziel genoot Rooker van zulk buitenleven. Dikwijls kwam de betuiging van den psalmdichter over zijne lippen: „de snoeren zijn mij in liefelijke plaatsen gevallen.”

Wat hem wel eens drukte, was de verre afstand van familie en vrienden, het gemis van vaderlandsche omgeving. Men zegge niet: dat deelt de zendeling met alle Nederlandsche ambtenaren in Indië. Neen, niet alzoo! De Nederlandsche ambtenaar vertoeft slechts tijdelijk op eene afgelegen plaats. De zendeling brengt er zijn gansche leven door. En ook al gevoelt hij zich op zijne plaats en staat hij, als Rooker, in de beste verstandhouding met de inlanders, toch komen er in zijn leven oogenblikken voor, waarin hij zich aan dat gevoel van verlatenheid niet ontworstelen kan.

Zoo ging het Rooker, toen hij afscheid nam van zijn elfjarigen zoon Hendrik, die in 1878 naar Nederland over-

stak, om er minstens tien jaar te blijven. Toen schreef hij aan een neef in Noord Holland 1) „gij weet niet, hoe zwaar het ons valt, onzen lieveling zoo ver van ons af te zien gaan. Mijne vrouw lijdt er veel onder. Zij is geheel verma-gerd. Ach, ons hart blijft ons zoontje missen. En wie zegt ons, of wij hem ooit zullen wederzien!”

8. VAN ZENDELING-LEERAAR TOT HULPPREDIKER.

Zending-leeraar heette Rooker bij zijn optreden te Tondano en deze naam duidde den aard van zijne werkzaamheid aan. Als leeraar moest hij optreden, als leeraar van oud en jong, van mannen en vrouwen, van jongens en meisjes; als leeraar, uit Nederland gezonden, om Christus nader bekend te maken aan een volk, eerst kort te voren uit het heidendom bekeerd.

Voor al in den beginne waren de grenzen van zijne werkzaamheid niet juist afgebakend. Moest hij zich bepalen tot den geestelijken arbeid? Of mocht hij ook lichamelijke hulp verleen en? Mocht hij in voorkomende gevallen ook geneesheer zijn?

Hij meende, voor zoover hij kon, ook zieken te mogen helpen. Zoo geschiedde het in 1863, dat hij geroepen werd bij een Christen-Alfoer, die ernstig ziek was geworden. 1) De man leed aan ophooping van bloed in de longen, waardoor zijne ademhaling onderdrukt werd. Handen en voeten waren koud maar het zweet gutste hem van hoofd en borst. De pols was hoog opgetrokken. Hij moest zich vreeselijk inspannen, om lucht te krijgen en van oogenblik tot oo-

1) Uit den brief van 30 Oct. 1877 aan neef en nicht *van de Aarde*.

2) Maandberigt 1863 bl. 41.

genblik wachtte hij den dood. In afgebroken woorden smeekte hij om hulp.

„Ik gaf hem”, schrijft Rooker, „een bedarend middel en dat werkte gunstig. De patient kon nu eens liggend dan weer zittend, eenige woorden spreken.” Zelfs waagde Rooker het een tweede middel toe te dienen. Ook dat hielp. De man viel in een gerusten slaap en kon een paar dagen later familie en vrienden in de voorgalerij van zijn huis ontvangen.” Tot zoover het verhaal van Rooker. Opmerkelijk, dat hij de aangewende middelen niet met name noemt. Gevoelde hij zijne geringe bevoegdheid op geneeskundig gebied? Uit latere berichten blijkt niet, dat hij meermalen als arts is opgetreden. De behoefte daaraan werd steeds minder, naarmate van regeeringswege meer inlanders tot geneeskundigen werden opgeleid. Allengskens bleef de taak van Rooker binnen geestelijk gebied bepaald. Leeren en onderwijzen, opwekken en aansporen, troosten en raden was zijn dagelijksch werk. Telkens, als hij ontdekte, dat zijn werk slaagde en de Alfoeren het onderscheid begrepen tusschen hetgeen geoorloofd en hetgeen niet geoorloofd was, verheugde hij zich hartelijk. Zie, als hij zeggen kon: nu beginnen de Alfoeren te gevoelen, wat den mensch zedelijk verheft en wat hem zedelijk verlaagt, nu beginnen zij te begrijpen, wat Christus voor ons wil zijn en wat wij aan Hem kunnen hebben, dan was hij dankbaar gestemd en met nieuwen moed ging hij voorwaarts, het zaad des Evangelies in de harten zaaiend.

In den jare 1875 moest Rooker den titel van zendeling-leeraar laten varen en dien van hulpprediker aannemen. Hulpprediker! Wat bedoelde men daarmee? Stond een hulpprediker hooger dan een zendeling? Was het werk van een hulpprediker anders dan dat van een zendeling? Noch het een noch het ander. De hulpprediker deed hetzelfde

werk als een zendeling. Hij stond ook volstrekt niet hooger. Maar het Nederlandsche zendelinggenootschap te Rotterdam had de gemeenten in de Minahassa overgegeven aan het Bestuur van de Protestantsche kerken in Nederlandsch Indië. Dientengevolge zou Rooker 1) en met hem acht anderen, voortaan niet meer uit Rotterdam maar uit Batavia hunne jaarlijksche bezoldiging ontvangen. Zij zouden voortaan onder toezicht van den predikant van Menado komen te staan en als te eenigertijd hunne plaatsen open kwamen, zouden hunne opvolgers niet door de Bestuurders te Rotterdam maar door het Bestuur te Batavia benoemd worden.

De zendelingen bleven dezelfde, ook al ontvingen zij een anderen titel. Zij konden voortgaan met arbeiden, zooals zij tot dusver gedaan hadden, maar hunne verhouding tot het genootschap, dat hen had uitgezonden, was veranderd en had eigenlijk opgehouden te bestaan.

Zij waren Staatsambtenaars geworden, door den Staat bezoldigd, met het uitzicht, aanspraak te hebben op het pensioen van den Staat.

Kort te voren was er ook in het burgerlijke bestuur van de Minahassa eene verandering gekomen. In plaats van een Opzichter, die zijne instructie uit Menado kreeg, werd er te Tondano een Controleur aangesteld.

Waren tot dusver de Opzichters gekozen uit de Alfoeren, de Controleurs moesten Nederlanders zijn of althans hunne opleiding te Delft ontvangen hebben.

Vraagt men naar het werk, dat de Controleurs hadden te verrichten? Zij moesten de openbare wegen in orde houden, nieuwe tuinen voor rijst, koffie of cacao laten aanleggen, toezien op de landsgebouwen, en voorts allerlei bestuurszaken regelen.

---

1) Zie Maandbericht 1882 bladz. 125.

Rooker begreep, als zulk een Nederlandsch Controleur zich met zijn gezin te Tondano vestigde, dat hij een krachtigen steun voor het werk van den zendeling zou kunnen zijn. Wederkeerig zou de zendeling den Controleur dikwijls met vrucht kunnen inlichten omtrent de zeden, de gewoonten en het karakter der inlanders.

Als ieder zich slechts hield binnen de hem gestelde grenzen, de Controleurs in de zaken van het burgerlijk bestuur en de zendeling op godsdienstig en zedelijk gebied!

Tot eer van Rooker mag worden getuigd, dat hij steeds zijn plicht in dit opzicht heeft betracht en mitsdien steeds in de beste verstandhouding tot de Controleurs heeft gestaan.

Zij hadden in hem een vaderlijken raadsman, dien zij om zijn karakter en zijne kennis eerden. Zij achtten hem hoog als een waardig dienaar van Christus.

---

9 ROOKER EN DE HULPZENDELINGEN OF PENOELONGS.

In de strand- en meeroever-gemeenten rondom Tondano waren de schoolmeesters aanvankelijk de aangewezen personen om den zendeling bij te staan.

Men stelle zich die mannen niet voor, als wetenschappelijk tot het geven van onderwijs opgeleid. Jonge mensen, die eenigszins boven anderen uitmunten en goede vorderingen maakten werden daartoe uitgekozen. De scholen, waarin zij opgeleid werden, waren door het Zendelinggenootschap bekostigd. Lezen, schrijven, rekenen werd er onderwezen, ook bijbelsche geschiedenis en het zingen van godsdienstige liederen. Alles in de Maleische — niet in de Alfoersche — taal.

Aanvankelijk was de schoolmeester of goeroe, die dagelijks onderwijs gaf in de school, Zondags belast met de taak,

om ook in gebed en gezang en in het duidelijk lezen uit den Bijbel de gemeente voor te gaan.

Gebrekkig moge dat alles geweest zijn, toch achte men het niet gering. De scholen, overal in de negerijen aanwezig, waren kweekplaatsen van Christelijke kennis en Christelijke zeden. Opmerkelijk was de invloed ten goede, die van deze scholen uitging.

Langzamerhand werd de behoefte aan meer ontwikkelde voorgangers grooter en werden, behalve de goeroes ook penoelongs, hulpzendingen aangesteld, jonge mannen die zich geoefend hadden, om eene aaneengeschakelde rede op te stellen en uit te spreken, eene rede ontleend aan woorden en geschiedverhalen uit Oud en Nieuw Testament. Zij waren door de zendingen zelven daarin onderwezen en hadden zich aan huis bij de zendingen tot dat werk bekwaamd. Eenmaal aangesteld, mochten zij godsdienstonderwijs geven, voorgaan in de godsdienstoefening, huwelijken inzeggen, zieken bezoeken, met stervenden bidden, in één woord alles verrichten, wat de zending zelf verrichtte, behalve het bedienen van Doop en Avondmaal. Dat bleef uitsluitend opgedragen aan den zending. Rooker stelde veel belang in de penoelongs, zocht goeroes en penoelongs aan elkaar te verbinden en bevorderde zooveel mogelijk het houden van bijeenkomsten.

Hij geeft eene beschrijving van zulk eene bijeenkomst, 3 en 4 October 1877 gehouden in de negerij Tendangang, een der meer-oever-negerijen. Hij zelf had zich over het meer daarheen laten roeien, en, toen hij met twee penoelongs en eenige gemeente-leden, uit Tondano daar aankwam, stroomde de schare van mannen en vrouwen uit Tendangang, uit Kapoeroja en Watoemea samen.

De weg was met groen bestrooid en 's avonds te 7 ure vereenigden allen zich in het kerkje.

Rooker opende het samenzijn met het lezen van de woorden: *de menigte van degenen die geloofden, was één hart en ééne ziel.* (Handelingen 4 vers 32 1).

„Mannen broeders” sprak hij, „zoo moet het ook onder ons zijn — één hart en ééne ziel.” Hij legde hun uit, wat hij daarmee bedoelde, deed een gebed en vroeg vervolgens, of een der goeroes ook een woord wilde spreken. Ja, antwoordde een inlander... maar ik kan niet best in het Maleisch spreken. Toen stond een ander op, die de stoutmoedigheid had, toch Alfoersch — de landstaal — te gebruiken en nog eens te herhalen, wat Rooker in 't Maleisch gezegd had.

Intusschen was de schooljeugd gaan zingen, meerstemmige liederen. Daarna kwam een gewoon landbouwer aan het woord en herhaalde de reeds gesproken woorden. Zoo deed er nog een. Eindelijk sloot een penoelongs het samenzijn.

Dat was de eerste dag.

Den tweeden dag ging de schare in optocht psalmzingende naar de negerij Eris. Er waren bloemen en vlaggen. De Alfoeren zijn liefhebbers van feestelijk vertoon. In de kerk gekomen stond de schoolmeester van Eris op en hield eene toespraak over de woorden: *houdt aan in het lezen, vermanen en leeren.* (1 Timotheus 4 vers 13—14).

Hij sprak zoo overtuigend, dat een der penoelongs uitriep: Ik behoef er niets bij te voegen, ik ben voldaan, meer dan voldaan, over hetgeen gij gezegd hebt.”

Nu zat er ook onder de aanwezigen een bejaard man, de rustende schoolmeester uit Watoemea, aan Rooker welbekend en door hem zeer geacht: „Moet gij ook niet nog een woord zeggen?” vroeg Rooker. Ja, zeide de man, maar in de landstaal. Hij sprak in het Alfoersch en deed het

1) Mededeelingen van 1878 bl. 55 — 76.

zoo goed, dat een der jongere penoelongs lust gevoelde, de gesprokene woorden te herhalen.

Het was vier uur geworden. De menigte trok van Eris naar Watoemea en werd feestelijk ontvangen. Eerepoorten waren opgericht. Voor het erf wapperde een stuk wit katoen aan een bamboestengel. De kerk was versierd met neteldoeksche gordijnen, de preekstoel, het klankbord — alles met wit neteldoek behangen, overal bloemen en kransen daar tusschen.

In de versierde kerk kwamen 's avonds de voorgangers der gemeenten bij elkander, om, zooals Rooker verwachtte, over gemeenschappelijke belangen te spreken, maar van geregelde beraadslaging en van het nemen van eenig besluit kwam niets. Daartoe waren de mannen nog niet genoeg verstandelijk ontwikkeld. Alles bepaalde zich tot woorden, tot betuigingen, tot gedurige herhalingen. Hoe kon het ook anders bij menschen, die nog zoo kort geleden aan het wilde, woeste, onbeschaafde heidendom ontworsteld waren? Het zeide reeds veel, dat zij zich zonder tegenspreken aan Rookers leiding onderwierpen.

---

10. VIJF EN TWINTIGJARIGE DIENST.

31 October 1879 zou het 25 jaar geleden zijn, dat Rooker zijn arbeid was aangevangen. Door zijne vrouw en kinderen was er dikwijls over gesproken. Zij meenden, er was reden om het openlijk te herdenken. Rooker zelf aarzelde en dacht, het was beter er geen melding van te maken. In het eind gaf hij aan den wensch van vrouw en kinderen toe, vertrouwend, dat zulk een feest leeraar en gemeente nader tot elkaar brengen zou. 1)

---

1) Maandbericht 1880 blad. 49 tot 56.

Tot de uitvoering van het plan vond hij in zijn vriend J. Louwerier, hulpprediker te Tomohon, een krachtigen steun. Zijne vrouw en dochters zouden de belangstelling der Tondaneesche vrouwen trachten te wekken en Louwerier zou het een en ander afspreken met de hulpzendingen en schoolmeesters in de buitengemeenten. Zoo doende zou het feest voor Rooker zelf eene verrassing zijn.

In den nacht van 30 op 31 October gingen de menschen Rookers woning groen maken. Overal hingen zij bloemkransen op, overal maakten zij toepasselijke opschriften vast. Vrouwen en meisjes waren zoo opgewonden, dat zij onder het werk steeds luidruchtiger praatten en lachten, al maar herhalend: als pandita dat morgen ziet, wat zal hij dan wel zeggen!

's Morgens aan het ontbijt klinkt het lied:

Dit is de dag des Heeren 1)

Het wordt door goeroes en penoelongs gezongen. Rooker hoort het aan en als het geëindigd is, wil een hunner uit aller naam feliciteeren, maar..... de aandoening belet hem te spreken. Hij grijpt zijn pandita bij de hand en brengt hem naar de kerk. Daar zou gefeliciteerd worden.

Nu was de kerk te Tondano destijds slechts eene hulperkerk, eene loods, zonder zoldering, voor niet meer dan 300 menschen voldoende. Het liet zich verwachten, dat dit gebrekkig gebouw voor deze gelegenheid te klein zou zijn, maar er was niet anders. Men moest het er meê doen.

Intusschen waren in Rookers woning allerlei geschenken binnengedragen. Kippen, eieren, rijst, groenten, vruchten, een groote voorraad. De pandita zou vele gasten krijgen. Daarom moesten de vrouwen van Tondano zorgen, dat de goedong (de provisiekamer) goed gevuld was.

---

1) Schäfer's Sonntagslied, in het Maleisch.

Het was hem alles van heeler harte welkom. Toen ging hij met vrouw en dochters, met Louwerier en Tendeloo (hulpprediker te Ajir-Madidi) de kerk in en zette zich neder.

De kerk was overvol. Geen plekje leeg. Alles gevuld met menschen. Zij hieven een psalmvers aan. Een penoelongs uit de strand-gemeenten trad naar voren en zeide, dat er geschenken zouden worden aangeboden.

Daar komt een ruime, gemakkelijke leuningstoel aan, die de gemeenten gekocht hadden. De pandita moest gebruik daarvan maken. Toen werd er een Bijbel gebracht, in juchtleeren band, met platen van Doré. Ook een geschenk van de gemeenten.

Rooker was bewogen. Zijn gemoed was vol. Zijn mond moest spreken, bidden, danken, jubelen, ... alles tegelijk.

Hij wist geen woorden te vinden en liet de gemeente een psalmvers zingen, en nog een en nog een.

Nu kwamen de Alfoeren op hem aan. Zij moesten hem de handen drukken, als teeken van dankbaarheid. Er waren er, die hem de handen kusten naar Indisch gebruik. Het kussen, 1) zooals het onder ons gebruikelijk is, het kussen, met de lippen op elkaar gedrukt, kennen de Indische volken niet. Zij kussen de handen. Zoo deden ze met Rooker ook. Eindelijk verlieten allen de kerk en traden zijne woning binnen. Zijne vrouw had gezorgd voor koffie en gebak. Een uur later, nadat allen gegeten en gedronken hadden, was de menigte huiswaarts gekeerd.

In den familiekring werd de feestviering voortgezet en brieven uit Holland ontvangen. s' Avonds na 8 uur kwam er bezoek van het Europeesch publiek. Dientengevolge werd het gesprek in de Nederlandsche taal gevoerd. Menig hartelijk woord werd gesproken. Aan Nederland, aan dierbare familie

1) Raden Adjeng Kartini. Door duisternis tot licht, 2e druk. 's Gravenhage 1912. bladz. 19 en 20.

en vienden werd een dronk gewijd, maar bovenal werd Gods zegen afgebeden over den arbeid van Rooker en van zijn ambtgenooten, die Christus predikten onder de aanvankelijk bekeerde Alfoeren.

Zondags daarop sprak Rooker eene gedachtenisrede uit. Hij koos het woord van Paulus tot tekst: *hulpe van God verkregen hebbende, sta ik tot op dezen dag*. Handelingen 26 vers 22. Ten behoeve van de Hollandsche hoorders en hoorderessen, die het Maleisch niet voldoende verstaan, bracht Rooker het gesprokene in het Hollandsch over.

11. EINDELIJK EENE NIEUWE KERK.

Het houten gebouw, dat tijdens den zendeling Riedel dienst deed als Christenkerk was in 1845 door eene aardbeving zoozeer beschadigd, dat het moest afgebroken worden. Voorloopig werd er eene hulpkerk, eene groote loods zonder zoldering, ten behoeve van 300 menschen gebouwd. Dit was in elk geval iets maar niet voldoende voor de zich sterk uitbreidende gemeente.

Toen in 1855 de Gouverneur Generaal Duymaar van Twist eene bezoekreis deed en deze hulpkerk zag, verklaarde hij zich bereid, maatregelen te nemen tot het stichten van een ruimer, grooter en deftiger gebouw. 1)

Tot dat einde zond hij eenigen tijd daarna eene som van f 600 tot kerkherstel. De Alfoeren zouden het benoodigde hout uit de bosschen halen, naar Tondano brengen en tot timmerhout gereed maken. Als de Resident van Menado nu maar toestemming gaf!

1) EENE NIEUWE KERK, no 16 van *Kleine stukjes*, uitgegeven door het Zendel. gen.

Maar de Resident gaf geene toestemming. Eerst moest er te Menado eene steenbakkerij worden opgericht.

Die steenbakkerij kan nuttig en noodig zijn geweest, maar er werd weinig haast mee gemaakt. Althans in 1859 wachtte men te Tondano nog altijd vergeefs. En dat wachten werd moeilijker, nadat een geduchte storm de hulpkerk deerlijk geteisterd had. Wel werd al spoedig een erf in het midden van Tondano tot opbouw van eene nieuwe kerk bestemd. Bakens werden uitgezet. Eene volledige teekening van de kerk werd gemaakt. Hout werd aangekocht. Maar tot het bouwen van de nieuwe kerk kwam het niet. In 1864 besloot de Regeering het aangewezen erf te gebruiken tot stichting van eene school voor zoons van inlandsche hoofden.

Dat was ontmoedigend. Was er van de Regeering geen medewerking te wachten? Wilde zij het bouwen van eene Protestantsche kerk niet steunen? Dan bleef er niets over dan zichzelf te helpen.

In eene vergadering van 32 belangstellende gemeentelieden werd goedgevonden uit eigen middelen een bedehuis te bouwen, dat een sieraad van de kampong en werkelijk een fraai Godshuis zou zijn.

Aan de 16 kampongs, die destijds tot Tondano behoorden, werd dit besluit meegedeeld en zie, groot en klein was er hoog mee ingenomen. Ieder wilde naar vermogen door giften of door arbeid tot den bouw dezer kerk bijdragen.

De gemeente kocht een erf in het midden van Tondano. Zestig arbeiders werden aangenomen, om in het bosch hout te kappen, terwijl de gemeentelieden de aldus verkregen balken in vrijwilligen arbeid over bergen en door dalen naar de kampong zouden slepen. Dat was een feest! Met gejuich, onder psalmgezang werden de balken met vereende kracht uit het bosch gesleept. Zelfs vrouwen hielpen op hare wijze mede. Zij kwamen Zondagsmiddags bijeen, hiel-

den godsdienstoefening, waarbij eene van haar in gebed en dankzegging voorging, anderen een opwekkendwoordspraken en allen zich verbonden, om elk half jaar 25 cents voor de nieuwe kerk af te zonderen.

Op zekeren avond heerschte er bij helder maanlicht eene buitengewone drukte in de kampong. Eenige balken waren bij het houtslepen op een kwartier uur afstand blijven liggen. De mannen hadden geen tijd gehad, ze verder te brengen. En nu togen de vrouwen bij onderlinge afspraak aan het werk. Met vereende krachten trokken zij aan dikke touwen de balken naar het kerkerf voort, zingende en juichende van pret. Nog nooit hadden zij zulk heerlijk werk verricht!

Er deden zich in het vervolg wel eens moeilijkheden voor. Soms waren er geen arbeiders genoeg te vinden. Dan was er gebrek aan geld. Het werk stond wel eens voor enkele maanden stil, maar dan ontwaakte weer nieuwe geestdrift.

Men zal zeggen: had men het geheele werk niet kunnen aanbesteden, zooals dat hier te lande geschiedt? Maar dat kon destijds in de Minahassa niet. Het hout moest in het bosch door de ingezetenen gekapt, over bergen en door dalen voortgesleept en dan op eigen erf gezaagd worden. Zaagmolens waren er niet. Alles moest met de trekzaag verricht worden, en, daar de geheele kerk van hout zou worden opgetrokken, was er veel te zagen, te schaven, te meten en te timmeren.

Met dat al ging het werk geregeld voort en was in 1875 zoo ver gevorderd, dat er een dakbedekking van 12000 atap bladeren kon aangebracht worden. Dat was eene vreugde! De nieuwe kerk is onder dak! zoo jubelden mannen en vrouwen.

Nu zullen wij wel verder komen! sprak Rooker en riep de vertegenwoordigers der gemeente bijeen, om een termijn voor de voltooiing te bepalen.

De kerk zou in 1884 voltooid moeten zijn, en in October van dat jaar, als het God beliefd, ingewijd worden.

Het besluit werd met algemeene stemmen genomen. En nu opnieuw alle krachten ingespannen! Nogmaals geld bijeengebracht, en kerkmeubelen aangeschaft! en — waarlijk in het laatst van October kon men zeggen: alles is gereed.

Daar stond de nieuwe kerk te Tondano, een sieraad voor geheel de plaats, groot, ruim, keurig afgewerkt. De ingenieur, die het plan ontwierp, heeft er eer mee ingelegd; de Alfoersche timmerlui, die het werk uitvoerden, verdienen geprezen te worden, en Rooker zag met een blijgestemd hart in alles de vruchten van veel inspanning, gebed, strijd en offervaardigheid.

Wel mocht zijne stiefdochter Gijsberta, die bij de inwijding niet kon tegenwoordig zijn, aan haren stiefvader schrijven: „Lieve vader, thans is uw lijden vergeten. Het gebouw staat er, als eene kroon op uw moeite en arbeid. Welke zalige oogenblikken zult u bij het aanschouwen smaken!”

12. INWIJDING VAN DE KERK.

De nieuwe kerk is een langwerpig vierkant, 22 meter breed, 30 meter lang, 6½ meter hoog, alles van deugdzzaam hout. Drie boogvensters zijn er in den Ooster-, en drie in den Wester-zijwand. In den Noorder- en Zuider-zijwand zijn er, nevens de groote deuren, twee. 1)

Zestien houten pijlers ondersteunen de dakbetimmering, terwijl een keurig bewerkte preekstoel aan het eind van het middenvak is geplaatst.

In dat middenvak staan stoelen op rijen en langs de

1) Afbeelding der kerk in Aarde en haar volken 1916, bladz. 251.

wanden zijn oploopende banken getimmerd, zoodat er 1550 goede zitplaatsen zijn. Een kwarto Maleische bijbel, in zwart marokijn-leder gebonden, verguld op snee, met zilver beslag, ligt op den lessenaar van den preekstoel. De rand is met groen laken bekleed. Lampen om bij avond te gebruiken zijn er ten getale van 156 aanwezig. Alles keurig afgewerkt alles net geveerd, helder gepoetst. Buiten is eene flinke heining om de kerk, met steenen pilaren aan de hoeken en aan de ingangen. 1)

Het geheel heeft f 25.000 gekost, welke som bijna geheel door de Christenen te Tondano en omstreken is bijeengebracht. Voor Rooker was het eene onuitsprekelijk groote blijdschap, van nu af aan in zulk een bedehuis den eenigen Waarachtigen God op waardige wijze te mogen verkondigen.

Het is te begrijpen, dat en de hoofdgemeente en de bijgemeenten de inwijding verlangden bij te wonen. „Gij zult van harte welkom zijn” sprak Rooker, „maar niet allen tegelijk. Eerst verlang ik de ingezetenen van Tondano om mij heen te zien en te zorgen, dat zij goede zitplaatsen krijgen. Alles moet bij deze inwijding eerbiedig en ordelijk geschieden.”

En op de vraag: „mogen wij onze nieuwe kerk versieren?” luidde het antwoord: doet dat liever niet. Onze nieuwe kerk is zonder vlaggen, kransen of linten schoon en bekoorlijk voor ieders oog. „Maar dan toch eerebogen en bloemen op het erf rondom de kerk?”

Dat behoefde niet geweigerd te worden. En nu werd door jong en oud groen en bloemen voor eerebogen aan den in- en uitgang aangedragen. 2)

1) Afbeelding van het inwendige in Mededeelingen XXXIII.

2) *Een nieuwe kerk* door H. Rooker een der kleine stukjes uitgegeven bij M. Wijt en Zonen te Rotterdam.

Toen kwam Zondag 2 November 1884, de plechtige ure. „Het was mij,” schrijft Rooker, „zonderling te moede. Groote blijdschap vervulde mijne ziel en heilige schroom. De gedachte aan veel strijd, moeite, zegepraal en wêlslagen stemde mij dankbaar. Toch drukte het gewicht van het inwijdingswerk zwaar op mijne ziel en bracht de bede op mijne lippen: „Heer, sta mij bij.”

En daar ziet hij de ruime kerk geheel gevuld, geen zitplaats ledig. Daar ziet hij onder de aanwezigen den Resident van de Minahassa, den predikant van Menado, zijne amtbroeders Schwarz, Louwerier en ten Hove. Door het gebouw ruischen de tonen van het zangkoor: dit is de dag des Heeren!

Rooker heet de gemeente welkom. Zij zingt op zijn verzoek uit den 118^{en} psalm:

Dit is de dag, de roem der dagen.

Hij gaat over tot het gebed en draagt met innerlijke ontroering het bedehuis Gode op. Hij houdt eene toespraak, verhaalt de geschiedenis van den bouw, dankt de gemeente voor hare medewerking en roemt in het heerlijk Evangelie, dat Christus aan alle volkeren laat brengen.

Aldus werd de nieuwe kerk ingewijd. En — het zijn Rookers eigen woorden — „Gods heilige tegenwoordigheid werd aan deze gewijde plaats door velen met mij levendig gevoeld en Zijn zegen daalde in menig hart neder.”

Des avonds bij lamplicht was de kerk nog voller dan des morgens. Ds. Wieland van Menado sprak een gelukwenschend woord en richtte zich inzonderheid tot Rooker, die juist 30 jaren was werkzaam geweest.

Toen volgde Rookers vriend Louwerier, hulpprediker te Tomohon, met de woorden van Paulus: *gijlieden zijt onze brief, geschreven in onze harten, beteekend en gelezen van*

alle menschen, als die openbaar geworden zijt, dat gij een brief van Christus zijt. 2 Corinthe 3 vers 2 en 3.

Met een krachtig nagebed en het zingen van een lied uit den Maleischen gezangbundel werd deze avondbijeenkomst gesloten.

Het was voor Rooker een geheel eenige dag in zijn leven. Nog nooit had hij de weldadigheid en de trouw van God zoo treffend ondervonden.

13. DE TJEHAJA SI-JANG EN ROOKERS RONDGAAND SCHRIJVEN.

Rooker was nog geen veertien jaar te Tondano, of er verscheen een nieuwsblad, niet een Hollandsch maar een Maleisch nieuwsblad, in de Minahassa gedrukt en voor de Alfoeren bestemd.

De zendeling N. Graafland was de ondernemende man, die het waagde als redacteur van het nieuwsblad op te treden. Aan de Bestuurders van het Zendelinggenootschap vroeg hij om geldelijke hulp en er werd eene drukpers gezonden, waarop niet alleen het nieuwsblad maar ook kantoorboeken, schoolboeken en ander werk zou kunnen gedrukt worden.

De zendeling Bettink, die daartoe opgeleid was, zou drukker zijn en zich te Tanawangko in de onmiddellijke nabijheid van Graafland vestigen.

In 1868 verscheen het eerste nommer onder den titel Tjehaja Si-jang, d. i. Glans van den Dag. 1)

Het doel was, de Alfoeren bekend te maken met hetgeen er in de wereld voorviel, hen te vertellen, hoe het er in

1 Maandbericht 1869 bl. 18—20, en Graafland Minahassa II bl. 391.

andere landen uitziet en in welke betrekking de volken tot elkander staan. Tweemaal in de maand verscheen de Tjehaja Si-jang, het eerste blad was voor stukken van algemeene strekking en voor nieuwstijdingen; het tweede blad was inzonderheid bestemd voor stukken van godsdienstigen inhoud. De prijs werd bepaald op f 4 in het jaar. 1)

Aanvankelijk waren er tachtig abonné's maar langzamerhand werd het aantal grooter. Iedere negerij kocht een krant en 's avonds kwamen de Alfoeren in de school of in de kerk bijeen, om den schoolmeester te hooren voorlezen. Het voorgelezene werd besproken en de welgestelden hadden er geld voor over, om zich ook een Tjehaja Si-jang aanteschaffen en meê naar huis te nemen. In 1870, bij het uitbreken van den Fransch-Duitschen oorlog zorgde Graafland, dat het oorlogsnieuws zoo spoedig mogelijk in de krant was te lezen, ja, dat zelfs de telegrammen er in werden opgenomen. Aanstonds nam het aantal abonnementen toe, en beliep drie maanden later reeds het cijfer van 250.

Behalve Graafland zijn de hulppredikers J. N. Wiersma, J. ten Hoven en J. Louwerier met de redactie belast geweest. Zij hebben allen in denzelfden geest gearbeid, hetzij er over negerijen en koffietuinen of over Nederlandsche rivieren en dijken gehandeld werd.

Wat Rooker betreft, ofschoon ingenomen met de Tjehaja Si-jang, als middel om nuttige kennis te verspreiden, is hij nooit redacteur geweest, want zijne vele ambtsbezigheden gunden hem geen tijd daartoe. Als hij iets schreef in de krant, dan was het van stichtelijken aard, de verklaring van het een of ander Bijbelwoord of de aanprijzing van den een of anderen Christenplicht. In de voortbrengselen van zijn pen was hij dezelfde als in al zijn werk,

1) Mededeelingen 1869 bladz. 367--401.

een ernstig, gemoedelijk, godvreezend man, steeds op het heil van de Alfoersche Christenen bedacht. 1).

Zoo schreef hij over Romeinen 12 vers 2: *wordt dezer wereld niet gelijkvormig* en spoorde tot een reinen, hemelsgezinden levenswandel aan. Volgens Psalm 90 vers 5, *wij brengen onze jaren door als eene gedachte* bepaalde hij zijne lezers bij de vluchtigheid en wisselvalligheid van het leven.

Bijzondere vermelding verdient een nommer van de Tje-haja Si-jang van 1889, waarin een *rondgaand schrijven* van Rooker wordt aangetroffen.

Het is gericht tot al de gemeenten in de Minahassa en beveelt den arbeid der Zendingen in Gorontalo en Posso (ten Zuid-westen van de Minahassa) ten krachtigste aan.

In 't Hollandsch vertaald luidt het aldus :

„Geliefde Broeders, gij weet, dat onze Heer Jezus Christus het Evangelie laat prediken in alle landen, zooals het ook eenmaal in de Minahassa gepredikt is.

De Evangeliepredikers, die hier gearbeid hebben, waren uitgezonden door het Genootschap te Rotterdam. Aan dat Genootschap moogt gij wel dankbaar zijn en uwe dankbaarheid in daden toonen. Er is geld te kort. Gij kunt met geldelijke gaven helpen. Daarom vraag ik aan elk Christen in de Minahassa, of hij naar vermogen iets wil bijdragen tot het uitzenden van zendingen naar Gorontalo en Posso. Wie uwer wil een dubbeltje, of een gulden, of een rijksdaalder, of meer dan een rijksdaalder geven? Laat elk voor God den Alwetende overleggen wat hij doen kan. Op elke gift zal God zijn zegen geven.”

Dat *rondgaand schrijven* is van November 1889. Het werd in de onderscheiden gemeenten druk besproken. Aan den avond van Zondag 15 December vergaderden te Ton-

1) Maandbericht 1892 bladz. 70.

dano al de leden van den kerkeraad en de distrikthoofden, ook de penoelongs en de goeroes uit de bijgemeenten. Zij waren het spoedig met elkaar eens, dat allen iets behoorden bij te dragen tot het goede doel en dat de afwezigen ook moesten opgewekt en aangespoord worden.

En waarlijk er werd eene som bijeengebracht, die Rookers verwachting verre overtrof. Op den tweeden Kerstdag en volgende dagen werd een som van 742 gulden gecollecteerd, en in de buitengemeenten 558 gulden, samen 1300 gulden.

„Het verkwikt mijne ziel” schrijft Rooker. „Het troost mij over veel, dat ik anders zou willen hebben. Het vervult mij met nieuwen moed en geeft mij de zalige overtuiging, dat het Evangelie niet te vergeefs gepredikt wordt.

In zijne blijdschap over dezen uitslag roept hij zijn geloofsgenooten in Holland toe: moge de Minahassa u in het mildelijk geven ten bate van Gorontalo en Posso een navolgenswaardig voorbeeld zijn! 1)

Later deelt Rooker met ingenomenheid mede, dat ook zijne ambtgenooten in hunne standplaatsen gecollecteerd hebben en dat deze collecten met inbegrip van die te Tondano bedragen een som van 3000 gulden.

Ongetwijfeld eene belangrijke som, die de vestiging van zendingsposten te Gorontalo en te Posso krachtig bevordert heeft.

Er blijkt uit, dat er een goede geest onder de Alfoersche Christenen is ontwaakt. De mannen — zoo zegt een Nederlandsch reiziger 2) — zijn beleefd, vriendelijk, gastvrij, hulpvaardig, niet geldzuchtig.

In de huizen heerscht orde, eenvoud, netheid, zindelijkheid. De vrouwen verbergen zich niet voor den vreemdeling. In

1) Maandbericht 1890 blz. 68.

2) De Heer A. Bierens de Haan, Maandber. 1892 blz. 106.

helder witte kabaai en in gebatikte sarong zitten zij mede aan den huiselijken disch en maken gebruik van den door haar toebereiden maaltijd. Dat alles bewijst, zoo als Rooker getuigt, dat het Evangelie niet te vergeefs gepredikt wordt.

14. EEN SMARTELIJK VERLIES.

In 1864 was Rooker hertrouwd met Mejuffrouw Hiebink uit Rotterdam. Zij schonk hem twee kinderen Constantia Maria (16 Februari 1865) en Hendrik (10 November 1866), terwijl zij tevens moederlijke zorg wijdde aan de twee kinderen, die Rooker uit zijn eerste huwelijk meebracht.

Mevrouw Rooker—Hiebink moet eene lieve vrouw geweest zijn, die zich volkomen op hare plaats gevoelde aan Rookers zijde. In hare huishouding heerschte orde en netheid. Niets liet zij aan hare dienstboden over. Zij hield overal het oog op en wist tijd te vinden voor alles. Geregeld wijdde zij zich aan hare huishoudelijke bezigheden, waartoe ook het keurig onderhouden van het Avondmaalszilver behoorde. De lampen in de kerk werden onder haar toezicht gereinigd en gevuld. Was er iets gebroken, of bevlekt of gescheurd, zij haastte zich, dat alles te herstellen.

En gastvrij! . . . daarvan wisten de zendelingen en zendelingsvrouwen te spreken, die zij altijd vriendelijk en voorkomend bejegende. Wanneer zij ook kwamen, zij waren altijd welkom en vonden eene plaats aan den huiselijken disch. Voor nachtverblijf werd gaarne gezorgd. Zij behoeften er niet tegen op te zien, gedurig weder te komen. Het woord Hebreëu 13 vers 2 stond in haar hart geschreven: *vergeet de herbergzaamheid niet, want hierdoor hebben sommigen onwetend engelen geherbergd.*

Tevens beschouwde mevrouw Rooker het als hare roeping, jonge inlandsche meisjes om zich heen te scharen. Wekelijks gaf zij die meisjes les in vrouwelijke handwerken. Zij nam ze op als anak piara (pleegkinderen, zie blz. 36) en trachtte ze tot flinke en degelijke vrouwen te vormen. Blijmoedig was zij werkzaam van den morgen tot den avond en — tevens een voorbeeld van stipte Zondagsviering. Hare plaats in het bedehuis liet zij niet dan bij hooge uitzondering ledig. Zij nam geregeld deel aan het Avondmaal en las uit behoefte des harten dagelijks in den Bijbel. Voor haar man en haar gezin was zij eene Martha in dienende liefde en tegelijkertijd zocht zij als eene Maria hare toevlucht tot het onderwijs van haren Zaligmaker.

Zoolang het mogelijk was, hield zij hare kinderen bij zich en arbeidde aan hunne opvoeding. Met de dochters kon dat langer worden voortgezet dan met de zoons. De dochters konden onder hare leiding te Tondano blijven, maar de zoons moesten naar Holland, om voor eene maatschappelijke betrekking opgeleid en gevormd te worden. Gerard, de oudste zoon, geb. 2 Juni 1861, werd als 7 jarige knaap naar Rotterdam gezonden en in het zendelinghuis opgenomen. Hendrik, de jongste moest op een leeftijd van 11 jaren ook naar Rotterdam vertrekken.

Vooraf het afscheid van haren zoon Hendrik viel Mevrouw Rooker zeer moeilijk. Haar man schrijft in een brief aan zijn Noord-Hollandschen neef, dat zij er onder leed en daar door vermagerde. 1)

Toen die vermagering voortduurde werd besloten, dat zij tot herstel van gezondheid eene reis naar Holland zou maken, te meer omdat haar broeder, toen rustend director,

---

1) Brief aan zijn Neef en Nicht van der Aarde van 30 October 1877.

er op aandrang, haar en hare dochter Constantia Maria bij zich te zien. Moeder en dochter zijn in 1881 naar Holland gereisd en er twee jaren gebleven. Bij haren broeder Hiebink, die destijds te Zutphen woonde, heeft zij met hare dochter een aangenaam tehuis gevonden. Wat was het haar goed, haar vaderland weder te zien en zich te midden van Hollandsche vrienden en bekenden te bewegen. Slechts al te spoedig ging de eenmaal vastgestelde tijd voorbij en scheepte zij zich weder voor Indië in. Zij voelde zich verkwikt en in staat, hare taak te Tondano voort te zetten. In haar vriendelijk huis weer opgetreden, was zij opnieuw de hoog gewaardeerde levensgezellin van haren man en nam als vroeger alles ter hand, hare huishouding, het verkeer met de inlanders, de zorg voor de anak piara — alles.

Ook hadden er in den huiselijken kring twee belangrijke gebeurtenissen plaats. Gijsberta trad in het huwelijk met den heer A. van der Kolff, hoofd eener school te Soerabaija, en Constantia Maria werd de vrouw van den jeugdigen zendeling leeraar Arie Kruijt te Modjo-Warno.

Met de hartelijkste liefde nam zij aan alles deel en bleef de geaardheid van Martha en van Maria in zich vereenigen. Het scheen evenwel, of zij niet meer zoo sterk was als vroeger. Dikwijls was zij erg vermoeid en in Maart 1887 werd zij ziek. Zichtbaar namen hare krachten af. Rooker bleef hopen, dat zij deze ziekte zou te boven komen maar zij gevoelde, dat zij sterven ging. Volkomen was zij zich van haren toestand bewust en zij schreef aan hare kinderen, die afwezig waren, dat men zich niet moest vleien met haar herstel. Louwerier en andere vrienden kwamen haar bezoeken. „Ach” zeide zij, „ik ben zoo moê.” En als haar man haar troostte met de woorden: „Beste vrouw, gij weet immers dat er een rust overblijft voor het volk van God”, dan lachte zij toestemmend, maar ’t was, of zij

er bij dacht: ja, maar dan moeten wij scheiden, gij blijft hier en ik ga naar mijnen Heer! Zondag 14 Augustus 1887 stierf zij, juist op den tijd, dat de gemeente kerkwaarts ging. Vele kerkgangers verzochten het lijk te mogen zien.

Daar lag zij, gewikkeld in eene donkere sarong, met eene witte muts op het hoofd. Daar lag zij met datzelfde vriendelijke gelaat, dat iedereen te Tondano zoo goed had gekend. Maandagmiddag werd het lijk in de kerk gebracht.

Alle Europeanen waren er bij tegenwoordig. De hulp-predikers Louwerier, Tendeloo, en Schwarz met hunne vrouwen, de zendeling H. C. Kruijt en ds. Wieland van Menado. Voorts eene menigte inlanders. Er werd gesproken in het Maleisch en in het Hollandsch. Er werd gezongen op de wijs van Gezang 182 „Stille rustplaats van Gods dooden.” Sanggoor, een der penoelongs, stortte zijn hart uit in welmeenende Maleische woorden. Uit naam van de afwezige kinderen bracht de zendeling H. C. Kruijt een afscheidsgroet aan de zoo hartelijk beminde moeder.

De kist werd gesloten en op de baar geplaatst. Een kruis van witte bloemen met twee kransen werd er boven opgelegd.

Vooruit gingen de huisbedienden en de meisjes, die handwerkles hadden gehad.

Achter de lijkkist ging Rooker met zijne ambtgenooten en hunne vrouwen. Daarop volgde een onafzienbare menigte.

Bij de geopende groeve hield ds. Wieland een diep aangrijpende toespraak en Rooker stamelde eenige woorden van dank.

Toen werd de kist in de groeve neergelaten en het graf gesloten. Eenzaam, zonder iemand van zijne kinderen bij zich te hebben, keerde Rooker naar zijne woning terug. De twee zoons waren in Holland, de oudste dochter woonde te Soc-rabaja en de jongste te Modjo-Warno. —

15. NIEUWE ZWARE BEPROEVING.

Op hare reis naar Nederland in 1881 werd Mevrouw Rooker vergezeld door hare dochter Constantia. Dat zestienjarig meisje, dat tot dusver te Tondano bij hare ouders had gewoond, moest nog verder opgeleid worden en men hoopte haar aan huis bij haren oom Hiebink te Zutphen het noodige onderricht te kunnen geven.

Tot dusver had zij te Tondano op de Europeesche school onderwijs ontvangen van hare halve zuster Gijsberta, en vader Rooker had zijn beste kracht ingespannen, om zijn kind, vooral op godsdienstig gebied, degelijke kennis in te prenten.

Wat er nog aan ontbrak, zou door privaatonderwijs aan huis bij oom Hiebink te Zutphen moeten aangevuld worden. En het is daar ook aangevuld, dank zij den ijver van Constantia zelve, zoodat zij als een goed ontwikkeld meisje naar Indië is teruggekeerd.

Op de terugreis, met hare moeder, bij den zendeling J. Kruijt, te Modjo-Warno op Java vertoevende, leerde zij zijn zoon Arie, dien zij reeds in Holland ontmoet had, nader kennen en uit die nadere kennismaking kwam eene verloving voort.

Doch het moest nog eenigen tijd duren, voor dat de jongelieden door den huwelijksband zouden vereenigd worden. Moeder en dochter moesten eerst naar Tondano wederkeeren en na ruim tweejarige afwezigheid den geliefden man en vader wederzien. Zij moesten weer te midden der Alfoeren wonen en deel nemen aan het werk, dat Rooker daar verrichtte. Zij verlangden hem te steunen in den strijd, dien hij had te voeren en zich te verheugen in den zegen, die er op zijne prediking rustte. Zij konden in 1884 getuigen zijn van de feestelijke inwijding van de eindelijk voltooide kerk en zorgen voor de ontvangst van de saamgestroomde gasten.

Constantia was naar den lust haars harten in alles haren vader behulpzaam. Zij zorgde voor de ambtskleeding van haar vader. Zij maakte het avondmaalsbrood in orde. Zij bracht verkwikkingen aan de zieken en hield zich met de pleegkinderen, anak piara, in haars vaders huis bezig.

In 1885 kwam haar verloofde, de zendeling Arie Kruijt, om met haar in het huwelijk te treden. Dat geschiedde te Tondano. Vader Rooker zegende het huwelijk in en begeleidde met vurig gebed de jonggehuwden op hunne reis naar Java. 1)

Het liet zich aanzien, dat het huwelijk van Constantia een gelukkig huwelijk zou zijn. Zij, zendelingsdochter, opgevoed in eene zendelingswoning, vol liefde voor het zendelingswerk en hij, jong zendeling, gloeiende van geestdrift voor het Evangelie, ... Welk eene overeenstemming van twee zielen op het hoogste gebied des levens!

Te Modjo Warno gevestigd, ontdekte de jonge zendelingsvrouw spoedig, dat Javanen andere menschen zijn dan Alfoeren. De Alfoeren vroolijk, lachend, toeschietelijk jegens hen, die hen goed behandelen; de Javanen koel, stijf, aan plichtplegingen en huldebetooningen gebonden. Onder de Alfoeren voelt de Nederlander zich spoedig op zijn gemak; onder de Javanen voelt de Nederlander zich vreemd en bewaart hij het stilzwijgen.

Het jonge paar werd in Modjo-Warno met aanspraken begroet volgens den adat (het gebruik) des lands, maar uit dien adat sprak het hart niet. Constantia voelde zich aanvankelijk vreemd. Zij sprak de Javanen in het Maleisch aan, maar de Javanen trokken zich terug, wantrouwen haar en begrepen niet, waarom de jonge zendelingsvrouw uit de Minahassa belang in hen stelde.

Zij beproefde het, door zich te wenden tot vrouwen en

1) Mededeelingen 1892 blz. 282—289.

meisjes; en telkens stuitte het af. Het scheen, dat de harten dichtgesloten waren.

Maar de liefde ruimt alle hinderpalen uit den weg. Constantia deed haar best, de Javaansche taal te leeren en de vrouwen in het Javaansch aan te spreken. En toen zij dat deed, toen was het, of de harten zich openden. De Javaansche meisjes hurkten in een kring om haar heen.

Zij wilden naar hare woorden luisteren. Zij gaven haar antwoord. Dat was eene overwinning, door oprechte liefde behaald.

Intusschen leefde Constantia niet alleen voor Javaansche meisjes. Zij leefde in de eerste plaats voor haar eigen gezin. Achtereenvolgens werden er drie dochttertjes geboren. Welk een schat voor haar en haren man; maar ook welk eene zorg! Wat was er niet noodig om dat drietal op te voeden! Zij hield er zich mee bezig, des morgens, des middags, des avonds, en slaagde naar wensch. God zegende haar, haren man en hare drie voorspoedig opgroeiende dochttertjes.

Verder nam zij in haar huis Javaansche kinderen als anak piara. Zij leerde de jeugd allerlei handwerken, tweestemmig zingen en godsdienstige liederen uit het hoofd opzeggen. Tegelijkertijd opende zij eene naaischool en gewende de meisjes aan orde en werkzaamheid.

Nog op andere wijze meende zij nuttig te kunnen zijn. Een jong moederloos Javaansch kindje verzorgde zij. Het groeide op tot een aanvallig meisje, de lievelinge van allen in het huis.

Zie wat gebeurt er? Het aanvallige meisje wordt ziek en sterft aan hersenvliesontsteking

Drie weken later wordt Constantia zelve ziek. Juist was zij in verwachting, voor de vierde maal moeder te worden. Er volgt eene ontijdige bevalling. Het kindje sterft en o

diepe smart! Ook Constantia sluit voor altijd de oogen.

Verslagen, verpletterd stond haar man bij haar lijk. Zulk eene vrouw te verliezen, zoo jong nog, zoo onverwacht! . . O God is dat uw wil? is dat uw welbehagen? In zulk eene duisternis verbergt Gij U voor het aangezicht van uwe menschenkinderen . . 't Is vreeselijk!

Ja, dat riep ook de diep verslagen vader Rooker uit, toen hij de treurmare vernam van haren onverwachten dood. Hoeveel goeds en liefelijks had hij zich van het leven van die innig geliefde dochter voorgesteld! Hoe vast was zijne ziel aan hare ziel verbonden geweest!

En nu was zij gestorven. Niet alleen zijne Hollandsche vrienden, ook de Alfoeren deelden in zijne groote smart. Een der penoelongs, Petrus Kowaas, van wien wij meer zullen hooren, schreef hem een deelnemenden brief. Het is de moeite waard, iets uit dien Maleischen brief, in het Hollandsch vertaald, mee te deelen:

„Ik verneem,” schrijft Petrus Kowaas, „dat de geliefde „mevrouw Kruyt is overgegaan in het huis des Hemelschen „Vaders, op 16 Augustus 1891. Waarlijk, mijn hart is ont- „roerd. Onze huiselijke Bijbellezing kon geen voortgang heb- „ben. Ik dacht dadelijk met smart en vrees aan onzen ge- „liefden pandita, die juist op reis is in zijne buitengemeen- „ten. Ik dacht aan hem en wenschte, dat hij niet door „schrik bevangen of door droefheid ter neergeslagen zou „worden. Ik stond op en begaf mij met eenige vrienden „in het gebed tot God en smeekte den Hemelschen Vader, „dat Hij toch Zijn dienstknecht, onzen leeraar, onzen vader „en tegelijk onze moeder, zou steunen en helpen in zijn „werk.

„Wat zal ten slotte ik, een dienaar, kunnen zeggen tot „mijnen heer? Kan ik mijnen heer den weg der vertroos- „ting wijzen? ik een gebrekkige, een geringe dienaar! ik

„doe een nederig verzoek u toekomen. Ja, mijn leeraar heeft veel droefheid doorgestaan, maar mijn leeraar heeft „lijdzaamheid geleerd. Ik hoop vast en zeker, dat mijn „leeraar zal denken aan zijn zoons en aan zijne gemeenten, „die nog niet verlaten kunnen worden. God, onze He- „melsche Vader, geve dat boven bidden en hopen.”

Ziedaar woorden van Petrus Kowaas, leerling en kweekeling van Rooker. Wij merken daarin overdrijving óp. Hoe klein, hoe gering, hoe laag acht hij zich zelf, hoe hoog, hoe onbereikbaar hoog daar tegen over — zijn leeraar, zijn meester, en wat is hij doodelijk bevreesd, door dien leeraar en meester verlaten te worden.

Ja, zoo voelt, zoo schrijft de Oosterling, wiens *vaderland is, waar de zon ontwaakt*, 1) maar het is niet de stijl van *zonen en dochteren van de lauwe westerslanden*. Wij zijn soberder in het uiten van ons gevoel. Wij beseffen, dat de waarheid niet gediend wordt door overdrijving. Toch kunnen wij het in Rooker begrijpen, dat de brief van Petrus Kowaas hem dierbaar was. Immers uit dezen brief sprak een hart vol liefde.

16. EEN VERKWIKKEND WEDERZIEN.

Heerlijke gebeurtenis in Rookers leven! Hij zou zijn jongsten zoon Hendrik wederzien. Veertien jaar geleden was deze als elfjarige knaap naar Holland vertrokken. Thans zou hij wederkeeren, wederkeeren als geordend zendeling-leeraar, die zijne studiën in het Zendelinghuis te Rotterdam voleindigd had en nu te Tomohon aan de kweek-

1) Zie da Costa. Kompletee dichtwerken II. bladz. 38.

school voor inlandsche onderwijzers werkzaam zou worden gesteld. 1)

21 Februari 1891 ontmoetten vader en zoon elkander te Menado. Wat er bij dat weder ontmoeten in de harten omging, laat zich beter gevoelen dan beschrijven. Beiden waren nog in het land der levenden en in het bezit van gezondheid, maar ach, Rookers geliefde vrouw, de moeder van Hendrik, was vier jaar geleden gestorven.

Genoeg. Vader en zoon waren weer bij elkander en zouden vooreerst in elkanders nabijheid blijven. Spoedig reisden zij van Menado naar Tondano. Aldaar hadden de Alfoeren het huis van Rooker groen gemaakt, eerepoorten opgericht, en toen de jonge Rooker verscheen, werd hij met bloemen bestrooid. Schoolkinderen zongen liederen, volwassenen stemden psalmverzen aan. Uit alles bleek, hoe hartelijk de Tondaneezen deelden in het goede, dat hun leeraar te beurt viel. Rooker wilde juist bij deze gelegenheid vier jonge Alfoersche penoelongs afvaardigen tot zendelingsarbeid onder de heidensche Batakkers op het eiland Sumatra. De zending Hendrik Kruijt, die zich een tijd lang in de Minahassa had opgehouden, was vol geestdrift voor dat nieuwe arbeidsveld, waaraan ook hij zijne krachten zou wijden. Bij velen van de jonge Alfoeren had hij liefde voor de Batakkers weten te wekken, en, toen er vier gezinnen besloten waren, derwaarts te gaan, was hij het, die zich bereid verklaarde, hen naar Sumatra te geleiden. De inzegening tot hunnen arbeid zou te Tondano geschieden.

In grooten getale waren de menschen kerkwaarts gestroomd. Vier gezinnen zouden de Minahassa verlaten. Wel gebeurde het meer, dat jonge Alfoeren zich tot soldaten lieten aanwerven en naar Java vervoeren, maar nog verder

---

1) Maandbericht 1891, Maart en Mei.

dan Java te reizen, hunne vrouwen mee te nemen en zendelingsarbeid te gaan verrichten, te midden van een onbekenden volksstam, wiens taal zij niet verstonden, dat was iets buitengewoons! Dat kon alleen door den persoonlijken invloed van Rooker uitgewerkt worden.

Eene plechtige inzegening voor het oog der gansche gemeente moest daaraan voorafgaan. De namen van de vier gezinnen moesten van den kansel voorgelezen worden.

Rooker deed het. Na eene korte predikatie te hebben uitgesproken, las hij de namen voor van Benjamin Wenas en zijne vrouw Suzanna, Johan Pinontoang en zijne vrouw Peninna, Richard Tempenawas en zijne vrouw Sara, Hendrik Pezik en zijne vrouw Mijntje.

„Staat op van uwe zitplaatsen en geeft mij antwoord op de vragen, die ik u doen zal” sprak Rooker.

„Gevoelt gij u van God geroepen, om het Evangelie te brengen aan de Battakkers? Geeft gij u met vertrouwen aan God over? Is uw hoop op Hem alleen? Zegt gij in uw hart: zie, hier zijn wij, Heer!”

Dat waren diep ingrijpende vragen. Rooker was niet met weinig tevreden. Wenas en Suzanna, Pinontoang en Peninna, Tempenawas en Sara, Pezik en Mijntje moesten weten, of zij van God geroepen waren en of zij zich vertrouwend aan God overgaven. Wisten zij dat, dan konden zij getroost heengaan. Wisten zij dat niet, dan was het beter, bij hunne landgenooten te blijven.

Maar die acht menschen wisten het zeker en riepen luide: ja, ja, wij . . . . . van ganscher harte.

Toen knielden zij voor het oog van allen neder en terwijl Rooker zich voor hen plaatste, breidde hij zegenend zijne armen uit en droeg het moedig achttal aan de bescherming des Heeren op.

Allen waren getroffen, eenigen tot tranen bewogen en,

nadat er gedankt en gezongen was, namen zij afscheid en aanvaardden de reis. 1)

Heerlijk is het, te kunnen verzekeren, dat Rooker met deze menschen niet bedrogen is uitgekomen. Zij zijn tot zegen van vele Battakkers werkzaam geweest.

Keeren wij nu terug tot den jongen Rooker, die met het oog op de familie van zijne overleden moeder Hiebink Rooker is genoemd. 2)

Hij zou aan het hoofd komen van de kweekschool voor inlandsche meesters of goeroes, die reeds jaren had bestaan en aanvankelijk door den zendeling N. Graafland te Tanawangko was bestuurd. De jonge Hendrik Hiebink Rooker zou de directie krijgen en tevens les geven in zingen, teekenen en gymnastiek, terwijl twee inlandsche onderwijzers belast waren met het onderwijs in lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde en Bijbelsche geschiedenis.

De twee inlanders, zij mogen overigens kundige mannen geweest zijn, waren alles behalve volgzaam en onderdanig. Zij weigerden gehoorzaamheid en maakten het den nieuwen directeur moeilijk. Dientengevolge moesten zij ontslagen worden. Andere goeroes werden in hunne plaats gesteld en met de medewerking van deze mannen gelukte het Hiebink Rooker de school zoo goed in te richten, dat de inspecteur van het lager onderwijs haar met lof kon vermelden.

Geregeld blijft deze school goeroes vormen en hen overal in de Minahassa plaatsen.

Zoo deelt Hiebink Rooker in zijn rapport over 1906 mede dat van 9 zijner leerlingen bij het eind examen acht waren geslaagd. Trouw bijgestaan door zijne vrouw, eene dochter van den zendeling J. Kruijt te Modjowarno, zet hij nog altijd zijn schoonen arbeid voort en werkt op zijne wijze

---

1) Maandbericht 1893, November.

2) Mededeelingen 1891 bladz. 148.

mede aan den bloei van de Christelijke gemeente in de Minahassa.

---

17. PETRUS KOWAAS EEN VOORBEELDIG PENOELONG.

Toen in 1875 de zendelingen in dienst van de Indische Kerk overgingen, met den titel van hulpprediker, werd bepaald, dat ieder van hen vier jonge menschen in huis zou nemen en tot hulpzendingen (penoeloeng,) opleiden.

Dat scheen doelmatig. Vier jonge menschen in huis nemen en opleiden tot het leeraarsambt, wie waren meer daartoe geroepen dan juist de hulppredikers? . . . . Ja, indien zij zich geheel daaraan hadden kunnen wijden, maar zij hadden zooveel meer te doen. Spoedig bleek het, dat deze maatregel ondoelmatig was. De hulppredikers verzochten, ontslagen te worden van deze onuitvoerbare taak. Zou het niet beter zijn, dat een uit hun midden belast werd uitsluitend met de opleiding der penoelongs? Dit denkbeeld vond bijval bij het bestuur der Indische kerk en er werd eene opleidingsschool voor penoelongs in de Minahassa gevestigd.

Evenwel is Petrus Kowaas, op wien wij hier de aandacht vestigen, niet op zulk eene school geweest. Hij behoort tot den vroegeren tijd, toen er nog geen sprake was van doelmatige opleiding.

Te Ranawangko uit een voornaam Alfoersch geslacht geboren, 1) had hij heidensch priester (Walian) kunnen worden, zooals zijn grootvader van moeders zijde was geweest,

---

1) Mededeelingen van 1895 bl. 37—58.

maar hij begeerde dat niet. Hij had volstrekt geen smaak in de bedriegerijen en kunstgrepen, waarvan Walians zich bedienden en ging een geheel anderen weg uit.

Juist in die jaren predikte Riedel te Ranawangko en trok vele Alfoeren tot zich. Ook de ouders van Kowaas werden Riedels getrouwe hoorders en gingen tot het Christendom over. Hun zoon kwam op school bij Riedel en leerde in het Maleisch lezen en schrijven. Ook in de Bijbelsche geschiedenis en de leerstellingen van den Christelijken godsdienst was hij spoedig zoo te huis, dat hij tot lidmaat aangenomen kon worden en aan het Avondmaal deelnemen. Hij was omtrent 24 jaar oud, toen Rooker zich als opvolger van Riedel te Tondano vestigde. Ook Rooker schiep behagen in den leergierigen jongen man en bestemde hem tot voorganger van zijne dorpsgenooten.

Maar Petrus Kowaas bleef handenarbeid verrichten. Hij bebouwde zijn rijstveld, hakte hout in het bosch, ging uit jagen en visschen en werd een flink Minahasser, die gaarne de handen uit de mouw stak en tevens hulpvaardig anderen diende.

Dat toonde hij bij het heerschen van eene besmettelijke buikziekte. Hij hielp zooveel hij kon, met graven te delven, doodkisten te timmeren, lijken grafwaarts te dragen en zoo al meer.

Toch bleef zijne hoofdbezigheid — het landbouwbedrijf. Boschgrond in tuingrond te herscheppen, rijst en maïs te planten, voor cacao en notenmuscaatboomen te zorgen, zelfs een koffietuin aan te leggen — dat was zijn lust en zijn leven. Ook het jagersbedrijf viel in zijn geest. Hij bevrijdde zijn dorp van de boschvarkens en van de apen. Honderden van deze dieren, die de rijst en de maïs vernielen, zijn door hem neergelegd. Palen ver droeg hij soms een geschoten wild varken op zijne schouders en bracht het naar huis, om

het als eene lekkernij aan magen en vrienden uit te deelen.

In 1856 trad hij in het huwelijk met een meisje uit Toelian Ketjil, ook eene lidmaat der Christelijke gemeente, eene belangstellende Christin. Man en vrouw beijverden zich, om een zegen te zijn voor het volk, waaronder zij woonden. Hun huis was een voorbeeld van orde, regel en godsdienstigheid. Zondagsmorgens kwamen de schoolkinderen tot Kowaas, om de Bijbelsche geschiedenis te hooren en Zondags avonds had hij bijeenkomst van jongelingen, dien het te doen was, om hoofdstukken uit den Bijbel te lezen.

Hun huwelijk werd niet met kinderen gezegend, maar kinderen van anderen hadden zij bij zich in huis, om optevoeden.

Het is opmerkelijk, welk een invloed ten goede dat alles heeft geoeffend. Kennis, ordelievendheid, plichtsbetrachting is door hem bevorderd. Stipt als hij was in zijn werk als penoeleng, kweekte hij nauwgezetheid in anderen aan. Er kwam door hem en zijne vrouw eene omkeering ten goede in Ranawangko.

Toen in 1868 de kweekschool tot opleiding van inlandsche leeraars geopend werd, koos Rooker zijn vriend Petrus Kowaas uit, om, al was hij reeds 38 jaar en al had hij reeds lang het werk van een penoeleng verricht, toch de lessen van die school bij te wonen.

Daar er weinig gedrukte boeken voorhanden waren, moest er veel worden overgeschreven. Kowaas gebruikte daartoe de uren van den nacht; doch dat was meer dan zijn lichaams-gestel kon verdragen. Hij, die gewoon was in de open lucht te werken en op de jacht te gaan in de bosschen, hij kon dat leven op de kweekschool niet uithouden. Hij begon te sukkelen en kreeg telkens de koorts.

Wel werd hij in 1872 door Rooker als hulpzendeling in-

gezegend en werden hem zes gemeenten, met Ranawangko als woonplaats, toevertrouwd, maar zijn leven werd een sukkelend leven. Hij was de sterke man van vroeger niet meer.

Toch wilde hij dat voor zichzelf niet weten en spande hij zich voortdurend tot den arbeid in. Nog in 1893 was hij met eene predikatie opgetreden voor de vergaderde penoelongs te Tondano, maar de koorts greep hem telkens feller aan. Hij keerde terug naar Ranawangko en daar kwam hij 16 December 1893 te sterven.

Aan zijn sterfbed was door een bloedverwant voor zijn behoud gebeden. „Doe dat niet” sprak hij, „ik ga sterven. God roept mij. Eerbiedig Zijn bestel!”

Zoo legde hij zich tot sterven neer. Stil, geduldig, goedsmoeds blies hij den adem uit. „Hij was” schrijft Rooker, „mijn vriend 39 jaar lang, mijn medestrijder. Als Christenen waren wij innig aan elkaar verbonden.”

---

18. ROOKER EN DE HULPZENDELINGEN OF PENOELONGS IN 1893.

De eerste proef ter bijeenroeping van eene samenkomst penoelongs in 1877 was niet gunstig uitgevallen. Toch bleef Rooker overtuigd van den heilzamen invloed, dier daardoor zou worden uitgewerkt en hij wist zijne ambtgenooten te bewegen 23 en 24 November 1893 te Tondano zulk eene samenkomst te houden. 1)

Er was gerekend op vierhonderd gasten, die allen gehuisvest zouden worden. Rooker zelf zou voorzitter zijn. Louwerier, zijn ambtgenoot, zou hem ter zijde staan. De pe-

---

1) Maandbericht 1894 no 12. Bladz. 185-194.

noelongs Tempenamas uit Tomohon zou aanteekening houden van hetgeen er besproken en besloten werd.

Deze drie mannen waren op hun post, ook ds. Verhoeff, predikant te Menado, was verschenen, desgelijks twee districtshoofden en vier hulppredikers, uit onderscheidene gemeenten; maar van de goeroes en de penoelongs, die in grooten getale hadden kunnen verschijnen, waren er velen thuis gebleven.

Dat was een ongunstig teeken. Waren de thuis geblevenen onverschillig omtrent eene zaak van zulk een belang?

„Mannen broeders” ving Rooker in eene Maleische toespraak aan, „zou het niet goed zijn, ja zou het niet tijd worden, eene vereeniging te stichten tot bevordering van onze godsdienstige belangen? Moeten wij geen moeite doen, om meer penoelongs te krijgen?”

Louwerier voegde daar nog bij, dat onder de Bantiks, 1) een volksstam, die in de buurt van Menado woont, begeerte was ontwaakt, om gedoopt te worden en dat reeds vele Bantikkers tot het Christendom waren overgegaan. Zij hebben voorgangers noodig. Zouden er geen jonge menschen te vinden zijn, om zich onder hen te vestigen?

„Ja”, zeiden sommige Alfoeren, „dat zullen er wel...” „Neen” zeiden andere, „dat zullen er niet...” Nog andere Alfoeren vroegen, of de regeering het zou goedvinden, en of de jonge menschen er toe zouden kunnen gedwongen worden.

„Neen,” zeide Rooker, „’t moet vrijwillig gedaan worden en er zullen er ook wel komen.” „O ja o ja!” riepen eenigen. „laat ons maar namen noemen.” En zij noemden ..... „Neen, mannen broeders,” sprak Rooker, „zoo ver zijn wij nog niet. Eerst moeten wij weten of er eene vereeniging zal tot

---

1) Mededeelingen 1891. blz. 42 en 1893 blz. 43 tot 49.

stand komen. Dat vonden allen goed, 1) en daarmee liep de eerste samenkomst af”.

’s Middags kwam hetzelfde gezelschap weer bijeen en werd opmerkzaam gemaakt op heidensche zeden, die nog altijd bestonden. Rooker sprak over heidensche gebruiken, zooals krijgsdansen bij begrafenissen en het brengen van eten aan de dooden. Ook vestigde hij de aandacht op het betalen van harta aan de ouders der bruid.

„Ja”, riep een van de penoelongs, „toen ik trouwde, heb ik harta (bruidschat) „voor mijne vrouw betaald.”

„En ik”, riep een ander, „heb van mijn schoonzoon, toen hij met mijne dochter trouwde, eene groote harta ontvangen.”

„En ik”, riep er nog een, „en ik” . . . . „Ziet gij wel, mannen broeders, het heidendom is nog niet verdwenen. Er moet nog veel veranderd en verbeterd worden.”

’s Avonds hield Louwerier eene korte predikatie over de woorden: *gij zult ontvangen de kracht des Heiligen Geestes, die over u komen zal*. Handelingen 1 vers 8.

Twee penoelongs knoopten nog toespraken daaraan vast. Rooker sloot met dankzegging de bijeenkomst van den eersten dag.

Den volgenden dag was voortzetting van dit onderwerp. Eerst een woord van Louwerier tot de penoelongs. Zij moesten toch bedenken, dat het hun dure plicht was, voorbeelden voor anderen te zijn. In het dagelijksch leven, in den huiselijken kring, bij hunnen arbeid moesten zij dat bedenken. Geen geld uitgeven aan opschik en tooi! De opvoeding der kinderen nauwgezet behartigen en eensgezind onder elkander leven!

Die ernstige lessen werden met aandacht gehoord. Er waren er, die beschaamd stonden en zwegen. Anderen

---

1) Mededeelingen 1895. bl. 53.

gaven den hulpprediker de hand en beloofden beterschap. Nog anderen waren tot tranen bewogen.

Louwerier zette zijne rede voort en drong er op aan, dat ieder toch trouw en geregeld onderwijs zou geven in de Bijbelsche geschiedenis. In alle scholen, zelfs in de gouvernementsscholen, was dat immers geoorloofd. Toen kwam de penoel ong Pankey aan het woord. Het was alles goed en wel. Hij zou ijverig onderwijs geven in de Bijbelsche geschiedenis, maar het was verdrietig voor de oudere penoelongs, dat de jongere niet onderdanig waren en zich niet lieten gezeggen.

Pankey had met warmte gesproken en, zooals hij meende, een gemoedelijk woord in het midden gebracht; maar, wat hij gezegd had, werd euvel geduid.

Zijne ambtsbroeders kwamen er hartstochtelijk tegen op. Wat meende Pankey wel? Wien heeft hij bedoeld? „Hij heeft er mij meê bedoeld,” riep de een. „Neen, maar hij heeft mij bedoeld”, riep de ander. Het was een gegons van stemmen. Het werd steeds rumoeriger. De achtbaarheid der vergadering dreigde verloren te gaan. Het kostte Rooker moeite, de orde te herstellen.

Toen dat eindelijk gelukt was, kreeg de predikant Verhoeff het woord en behandelde de vraag, of het niet mogelijk was, het houden van markt op Zondag te verbieden. Het was op den rustdag aanstootelijk, karren met veldvruchten op straat te zien rijden. Wat was daartegen te doen? „De hulp der regeering in te roepen” luidde het antwoord. Er zou misschien nog meer over dat onderwerp gezegd zijn, doch de gemoederen der penoelongs waren nog niet tot rust gekomen. Sommigen verhieven hunne stemmen, om op nieuw tegen Pankey uit te varen. Toen maakte Rooker aan verdere beraadslagingen een einde. Er werd gedankt en gezongen, maar niemand was voldaan.

De verstandigsten onder de penoelongs zeiden: er zijn wel vele woorden gesproken, maar het heeft ons niet verder gebracht. En toch gaf Rooker den moed niet verloren. „Het kwaad”, schrijft hij, „wordt door het licht bestraft. 1) Er moet meer liefde wonen. *De vrucht des Geestes is liefde*. In Christus heeft alleen waarde: *geloof in liefde werkzaam*.” „Zulke uitspraken van het Nieuwe Testament zijn onder de Alfoeren wel bekend en ook door hen begrepen, maar in de praktijk wordt er jammerlijk tegen gezondigd.”

19. VEERTIGJARIGE DIENST HERDACHT.

De herdenking van den 25 jarigen dienst was voor Rooker eene verrassing geweest, maar nu de veertig jaren vervuld waren . . . . ., zou dat tijdstip onopgemerkt voorbijgaan? Neen, zeiden de Alfoersche Christenen, neen, dat kan en dat mag niet. Den hulpprediker Louwerier in den arm te nemen en de penoelongs voor dat plan te winnen, kostte weinig moeite. Integendeel, het werd allerwege toegejuicht.

Ook de majoor van Tondano en de ondermajoor en de hoofden der negerijen sloten zich bij hen aan. Er werd eene eerepoort opgericht vóór Rookers huis, vóór de kerk ook eene. Beide werden aan elkaar verbonden door bogen aan weerskanten. Kleinere poorten verrezen ten Zuiden en ten Oosten van de kerk en een rijkdom van groen, bloemen en vlaggen diende tot versiering.

De feestdag 2) ving aan met fluitspel. Zacht en plechtig klonken de tonen van welbekende psalmwijzen. Rooker was te vijf uur opgestaan. Lamplicht was noodig bij de

1) Mededeelingen 1893 bladz. 147.

2) Mededeelingen 1895 bl. 154—194.

eerste felicitatie van kinderen en kleinkinderen. Inlandsche schoolmeesters volgden en ontboezemden in het Maleisch hunne wenschen.

Rooker ging naar buiten. Overal — menschen! Uit Toelian Ketjil eene menigte met banieren en vlaggen, kinderen, knapen, meisjes, al zingende. Een oogenblik later weer eene menigte jongens met vlaggen, meisjes met kransen en bloemen. Zij bestrooiden er Rooker mede.

Afzonderlijk traden de leerlingen van de meisjesschool op met den directeur, den heer Limburg, en de onderwijzeres, juffrouw Korndörffer, aan het hoofd. Nadat deze leerlingen een Hollandsch lied gezongen hadden, sprak de directeur in het Hollandsch eenige goed gekozen woorden.

Op hem volgde de Resident van Menado, vergezeld van den Controleur van Tondano. Beide heeren drukten Rooker vriendschappelijk de hand, terwijl eindelijk de hoogste klassen van de Europeesche lagere school toetraden en toepasselijke liederen zongen.

Nu ging de menigte naar de kerk, en las de inscripties op de eerepoorten, alles het werk van Louwerier en zijne kweekelingen. Het werd tijd de kerk binnen te gaan, maar dat was een gedrang van wege de menigte. De kerk kon 1700 menschen bevatten. Er waren er echter veel meer. Dientengevolge moesten een groot aantal zich met eene staanplaats behelpen.

Eindelijk werd de feestvierende leeraar binnengeleid en geplaatst tusschen zijne dochter Gijsberta en zijn zoon Hendrik. Nadat de hulpprediker Louwerier, staande op den kansel, eene rede in het Maleisch tot opening van het feestelijk samenzijn had gehouden, sprak de Resident van Menado in het Hollandsch, een gelukwenschend woord en voegde de hulpprediker Tendeloo eenige vriendelijke woorden, ook in het Hollandsch daaraan toe, terwijl hij mede uit

naam van ambtsbroeders eene sierlijke vruchtenschaal met inscriptie ter gedachtenis aanbood.

Nu volgden Maleische toespraken van Alfoeren. Sanggor, de oudste der inlandsche hulpzendingen, sprak woorden van innige waardeering, de majoor van Toulimanbot niet minder hartelijk.

Beiden boden geschenken aan, de eerste uit naam van de gansche gemeente, een groep van twaalf fraaie witte beeldjes op een voetstuk, voorstellende Johannes den Dooper, sprekende tot zijne volksgenooten. De bedoeling van dit geschenk was, het werk van Rooker door een Bijbelsch voorbeeld aanschouwelijk te maken. Even als Johannes de Dooper gepredikt had te midden van Fariseërs, Schriftgeleerden, priesters, visschers, landbouwers en krijgslieden, zoo had Rooker ook te midden van mannen en vrouwen, beschaafden en onbeschaafden, grooten en geringen het Evangelie verkondigd.

De andere spreker, de majoor van Toulimanbot, bood uit naam van al de hoofden en onderhoofden een ebbenhouten stoeltje aan, door Alfoersche meubelmakers keurig bewerkt.

Rooker was met dat alles zeer ingenomen en stortte zijn hart uit in eene Maleische toespraak. Hij verklaarde ook voor de rest van zijn leven gaarne te willen blijven arbeiden in de gemeente Tondano.

Overgaand in het Hollandsch dankte hij de aanwezige Nederlanders voor hunne tegenwoordigheid en wederkerende tot het Maleisch betuigde hij zijne vreugde over de ontvangen heerlijke geschenken.

Er werd nog door de gansche schare een psalmvers gezongen en Louwerier sloot met eene dankzegging aan God.

Toen stroomde de menigte naar buiten. Eenaantal Alfoeren van verre gekomen keerde terug tot hunne negerijen, een

ander gedeelte, dat naderbij woonde, begaf zich naar Rookers woning en de daarbij opgeslagen Saboewa 1). Daar stonden tafels aangericht met gebak, met koffie, met sigaren en wijn. Weldra zaten voornamen en geringen, mannen en vrouwen aan. Rooker zelf met zijne kinderen en kleinkinderen zat aan het hoofd van de tafel, allen in opgewekte stemming, allen genietende van het feestelijk samenzijn.

De Maleische taal was ook thans het voertuig der gedachten en van al de aanzittende Alfoeren is het te veronderstellen, dat zij zich zonder moeite van deze taal bedienden.

Alles in den geest der dankbaarheid aan God, die wil dat alle menschen behouden worden en tot kennis der waarheid komen; alles in vereeniging des geestes met Christus, die zijne belijders daaraan zal kennen, *dat zij liefde hebben onder elkander*. Johannes 13 vs. 35.

Toen de avond viel, werden de eerepoorten verlicht en was er illuminatie in de geheele negerij. Jongelieden hielden optochten en zongen liederen. Ondere menschen vereenigden zich in samenkomsten. Bij Rooker aan huis kwamen de Nederlandsche ingezetenen op uitnoodiging van den jubilaris. Toen was de Nederlandsche taal aan het woord en kreeg alles een vaderlandsch aanzien. Het gezellig samenzijn duurde tot middernacht. De bijna 65 jarige gastheer bleef tot het einde toe onvermoeid en kon naar waarheid getuigen, dat het voor hem een onbeschrijfelijk gezegende dag was geweest.

Nog ééne bijzonderheid moet worden vermeld. Er wonen in een gedeelte van Tondano eenige Javanen, door het Gouvernement derwaarts overgevoerd. Het zijn Mohammedanen. Rechtstreeks was Rooker nooit met hen in aan-

---

1) Saboewa, loods of luchtig opgeslagen gebouwtje, geschikt om feest te vieren.

raking geweest. Persoonlijk kende hij ze niet, maar zij hadden dikwijls van hem en van zijn werk gehoord, en nu hadden zij aan hun dorps hoofd gevraagd, of zij mochten deelnemen aan het huldebetoon.

's Avonds plaatsten zij vóór Rookers woning een bamboezen toestel met lampjes, een toestel, dat kon rondgedraaid worden en eene alleraardigste illuminatie te voorschijn riep.

Genegenheid voor den perssoon van Rooker sprak daar uit. Het strekt tevens ten bewijs, dat Mohanmedanen, al komen zij er niet toe, zich rechtstreeks onder den invloed van het Evangelie te stellen, toch gevoelig zijn voor de gezegende werkzaamheid van den Zendeling.

20. EEN JAAR VERLOF NAAR NEDERLAND.

Twee en veertig jaren was Rooker onafgebroken in Indië geweest. Zijne beste krachten had hij aan het zieleheil der Alfoeren gewijd. Zou hij nu niet eens eenige ontspanning mogen nemen en een maand of wat in Nederland doorbrengen? Hij verzocht en kreeg een jaar verlof en begaf zich in Maart 1896 op reis naar Rotterdam.

Kort te voren was hem eene koninklijke onderscheiding te beurt gevallen 1). Hij was door de Regentes, Koningin Emma, benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

Inderdaad! was hij ridder geworden! ja, en de Tondaneezen hadden met nieuwsgierigheid het fraaie ridderkruis bekeken en gejuicht in de eer, hunnen leeraar bewezen.

Maar Rooker liet zich door de ontvangen ridderorde

1) Maandbericht, 1896 no 6.

niet storen in zijn plan. Hij begaf zich op reis. Nu niet zooals in 1854 met een zeilschip om de Kaap, maar met de mailboot *Conrad* door het kanaal van Suez, vervolgens over land van Genua naar Rotterdam. Den 27 Mei 1896 kwam hij daar aan.

Hoe vurig dankte hij God, die hem het voorrecht schonk na zoovele jaren Holland, het dierbaar Holland, weder te aanschouwen. Maar wat was alles veranderd! Wat was Rotterdam groot geworden! hij kende het niet meer! nieuwe huizen, nieuwe straten; en de menschen . . . velen naar elders vertrokken, velen gestorven, hunne plaatsen door anderen ingenomen! . . . Toch was het hem goed, het Zendingshuis op de Rottkade te bezoeken en daar nog eens te spreken over de dagen van vroeger. Bovenal was het hem goed, te Delft bij zijn zoon Gerard te vertoeven, dien hij in 27 jaar niet had gezien en die als ingenieur in de zaak van den heer Van Marken werkzaam was.

Ook Noord-Holland bezocht hij en het Weeshuis te Grootebroek. En overal waar hij kwam, moest hij vertellen van Tondano en van zijne werkzaamheid onder de Alfoeren. Dat deed hij met vreugde, want zijn zendelingschap was zijn lust en zijn leven. Zijn hart was er vol van. Er waren er onder zijne vrienden, die hem drongen, om ook in het openbaar op te treden, maar tot die taak voelde hij zich niet geroepen. Slechts in kleinere kringen iets van zijn gezegend werk te vertellen, . . . daartoe heeft hij zich in den Haag, te Leeuwarden, te Enkhuizen, te Dordt, te Delft en misschien nog hier of daar elders laten vinden.

Dat hij aan de jaarvergadering van het Zendelinggenootschap te Rotterdam zou deelnemen, was te verwachten. Met het oog op het in 1897 te vieren Eeuwfeest achtte hij geldelijken steun een dringenden eisch, en zoo sprak hij in de vergadering van Juli 1896: „broeders en zusters, laat ons

blijmoedig offeren honderd, vijf honderd, duizend, vijf duizend gulden, zoodat er een millioen bij een komt. Laat het mij vergund zijn, de rij der geefsters en gevers te openen met eene gift van duizend gulden. Uit grooten overvloed geef ik niet, maar ik heb er voor opgespaard en zodoende kan ik het geven." 1)

Het was eene milde gift uit een hart vol liefde voor de goede zaak maar het voorbeeld lokte niet tot volgen uit, althans niet zoo ruim als Rooker zich had voorgesteld. Het millioen is niet bijeen gebracht.

Intusschen snelde de zomer voorbij. De herfst was in aantocht en Rookers verlangen ontwaakte naar de warme lucht van Tondano. Daar kwam bij — de gedachte aan zijn werk! Zou de volkrijke gemeente van Tondano geen behoefte gaan gevoelen aan zijne persoonlijke werkzaamheid?

Ja aan zijne ambtgenooten was de zorg voor de 12000 Alfoersche Christenen opgedragen. De hulpprediker Brouwer van Langowang zou voor de hoofdgemeente en de hulpprediker Louwerier van Tomohon voor de bijgemeenten zorgen. Maar was die taak niet te zwaar voor mannen, die zelf ook een uitgestrekten werkkring hadden? Rooker nam afscheid van Holland, nog voor dat de tijd om was en scheepste zich in op het stoomschip *Regentes* 2).

2 December 1896 was hij reeds te Suez, 21 December op Java. Tot 8 Februari 1897 vertoefde hij op dat eiland en 12 Februari zette hij voet aan wal te Menado.

Daar werd hij hartelijk ontvangen door den Resident Jellesma en diens echtgenoot. Den volgenden dag reisde hij te paard naar Tondano. Te paard: op zijn eigen paard, zijn bles, die hem was komen halen! Hij zat daarop,

---

1) Maandbericht 1896 December blz. 187.

2) Maandbericht 1897 blz. 186 en 187.

alsof er niets bijzonders gebeurd was. Te Tomohon ontmoette hij zijne schoondochter, de vrouw van Hiebink Rooker en de vrouw van Louwerier. Na een kort oponthoud aldaar reisde hij door naar Tondano. Er waren mannen en vrouwen uit alle plaatsen van het distrikt. Ieder drukte hem de hand, eenigen lang en krachtig, anderen met een hartelijk woord er bij, sommigen onder het storten van een traan. — De Alfoeren en Rooker gevoelden, dat zij bij elkander behoorden en dat zij samen in Christus geloofden.

Hij was weer in zijn eigen huis. De bedienden waren er allen nog. Door de zorg van zijne dochter Gijsberta 1) was alles schoon gemaakt en in orde gebracht. Zelfs logeerkamers waren gereed en de keuken gaf, wat Rooker en de zijnen behoefden.

Het was hem, of hij niet weg was geweest, of hij slechts gedroomd had van een verblijf in Holland en op Java, met kinderen, kleinkinderen, vrienden en kennissen. Maar het was geen droom, het was werkelijkheid geweest, goed gunstige heerlijke beschikking van God.

Zondags beklom hij weer den kansel en sprak tot de Alfoersche gemeente in het Maleisch. Zondagsmiddags kwamen penoelongs en goeroes van de buitengemeenten. Weldra was hij weer als van ouds aan het werk. Hij bracht weer bezoeken aan de meeroever- en strandgemeenten. Hij was weer de oude, krachtige zendeling, die bij de Alfoeren thuis behoorde.

Toch bleef het kortstondig verblijf in Nederland voortleven in zijne ziel als eene heerlijke verfrissching en tevens als een prikkel tot vernieuwden arbeid.

---

1) Mevrouw van der Kolff, wier man, de heer A. van der Kolff, vroeger te Soerabaija, thans hoofd der gouvernementsschool te Tondano was.

21. LICHT EN SCHADUW IN DE MINAHASSA.

Een man als Rooker had behoefte, licht om zich heen te zien en als het er niet was, dan ging hij het zoeken en rustte niet, voordat hij iets, al was het maar een straaltje, gevonden had.

Het gebeurde wel eens, dat er bedenking tegen zijn werk werd ingebracht. Reeds omstreeks 1860 schreef een Indisch dagblad 1), dat het Christendom, door Rooker gepredikt, geen bruikbaar geestesvoedsel voor de Alfoeren was. De menschen begrepen het niet. Het waren klanken, die zij van buiten leerden en den zendeling naspraken. Met heilige verontwaardiging trok Rooker te velde tegen de kwaadsprekers. Het zouden slechts klanken zijn, die hij de Alfoeren had ingeprent! Neen, hij predikte hun Christus, zooals hij Hem voor zich zelf had leeren kennen en liefhebben. Hij predikte hun Christus, die ook hunne harten herschep-
pen kon. Tevens wees hij die kwaadsprekers op Alfoersche mannen en vrouwen, die geheel veranderd en van heidenen Christenen geworden waren in handel en wandel, op Alfoersche mannen en vrouwen, met wie hij broederlijk kon omgaan. Zouden onbegrepen klanken zulk een ommekeer hebben uitgewerkt! Neen, daarin ziet een onpartijdig beoordeelaar veel degelijks, hij ziet daarin de kracht van het goed begrepen Evangelie.

Ja maar, hebben andere tegenstanders beweerd, als er iets goeds is gesticht, dan hebben residenten en controleurs, dan heeft het Nederlandsch gouvernement dat gedaan.

Dat Nederlandsche ambtenaren door wetten en maatregelen van binnenlandsch bestuur veel goeds hebben gesticht, erkent Rooker ten volle. Regeeringspersonen, die het Christendom eerden en liefhadden, waren hem tot steun en hulp geweeest, maar hij wist ook, dat niet alle residenten en con-

1) Maandbericht 1863. no 3, bladz. 33.

troleurs eenstemmig dachten en dat er waren, die zich met medelijdend schouderophalen of met fijnen spot van zijnen arbeid hadden afgewend. Met dat al is de gansche bevolking, zijn ouders en kinderen, grooten en kleinen onder den gezegenden invloed van het Evangelie gekomen. Dat is niet van het burgerlijk bestuur, dat is van den zendeling uitgegaan.

Ja maar, de zendeling vormt „luijaards en lediggangers” zegt de oppervlakkige beoordeelaar. En de Alfoeren zijn sedert de invoering van het Christendom in werkzaamheid vooruitgegaan! Er is veel meer land bebouwd dan vroeger, veel meer cacao, koffie, rijst en maïs gewonnen.

De zendeling maakt de Alfoeren „verwaand en hoogmoedig,” zeggen de tegenstanders. Dat is in zekeren zin waar. In zoo ver het Christendom den Alfoer een hooger en dunk geeft van zijne waarde als mensch dan hij vroeger had. Hij draagt roem op zijne waarde als naar Gods beeld geschapen wezen. Er zijn er onder de Christen Alfoeren, die zich daarop verheffen en een hoogen toon voeren. Er zijn er echter ook, die zich van hunne tekortkomingen en zonden bewust zijn en nederig van hart blijven. Hoe dieper zij allen het Christendom in zich opnemen, hoe verder alle verwaandheid en hoogmoed van hen zal wijken. Daarvan is Rooker ten volle overtuigd.

„Het is mij nooit te doen geweest, om zieltjes te winnen” zegt Rooker, 1) „maar om jongeren en ouderen te onderwijzen in de Christelijke leer en, had ik ze onderwezen, eerst dan ging ik er toe over, hen te doopen en op belijdenis tot leden der gemeente aan te nemen.”

Nu kan men wel zeggen: dat onderwijs was onvoldoende. Het werd niet gegeven in de volkstaal. Het hield te weinig rekening met de volksbegrippen. Maar Rooker heeft onder-

---

1) Mededeelingen van 1618 bladz. 351.

wijs gegeven naar het licht, hem geschonken en hoeveel gebrekkigs er aan kleefde, hij heeft buitengewoon veel vrucht van het uitgeworpen zaad geoogst.

Of was het niet eene groote voldoening voor hem, alles in en om Tondano nieuw te zien worden? in elke negorij eene school, eene kerk, eene onderwijzerswoning, een huis voor den penoelong! De kinderen eenvoudig maar zindelijk gekleed, de scholen luchtige, gezonde lokalen, kinderen, meisjes zoowel als jongens, daar binnen in voldoende aantal! Lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde, Bijbelsche geschiedenis, tweestemmig zingen . . . alles werd hungeleerd! De vrouwen zijn in hare woningen of elders ordelijk en ijverig bezig, de mannen geregeld aan den arbeid op het veld of in de werkplaats, is dat alles niet heerlijk! 1).

Maar het is nog de volledige zegepraal niet. Zoo nu en dan openbaart zich nog het heidendom van vroeger dagen. Had Rooker er zijn oog voor kunnen sluiten, hij zou het gedaan hebben, maar hij moest het wel zien. Het geschiedde in het jaar 1891. Er heerschte eene besmettelijke ziekte, die velen ten grave sleepte. De Minahassers waren er doodelijk benauwd voor en in hunne verbijstering namen zij de toevlucht tot heidensche middelen. Het was immers een booze geest, een Satan, die deze moorddadige ziekte in het land bracht en die met alle macht moest uitgebannen worden. Zij gingen aan het razen, tieren, schreeuwen, gillen, vuur stoken, stukjes spek aan de deuren hunner woningen hangen; want daartegen zou de Satan toch niet bestand zijn.

En dat gebeurde te Tondano, onder het oog van Rooker, in de gemeente, die van wege hare getrouwheid, geroemd werd! Wie had zoo iets kunnen denken? Was zij teruggekeerd tot heidensch bijgeloof, niet in het verborgen, maar

---

1) Mededeelingen 1864. bladz. 1864.

in het openbaar! Was dat de gemeente Tondano, zijn hartelijk geliefd Tondano!

Het moet hem bitter zijn tegengevallen. 't Is waar, het kwaad was niet door allen bedreven, het was slechts één maal gebeurd, het werd door velen afgekeurd, maar, hoe dan ook, het bewees, dat het heidendom nog niet uit het diepst des harten was uitgeroeid en dat er weinig noodig was, om het pas bekeerde volk weer te doen zinken in den toestand van weleer!

Een paar jaren later had nog iets plaats, dat schaduw wierp op Rookers pad. In een deel van Tondano was groote beweging ontstaan.

De majoor van Tondano Toelian was door den Resident ontslagen van zijn ambt. Er werd voor en tegen hem partij gekozen. Die hem aanhingen, zochten de schuld van zijn ontslag op een ander te werpen en kozen daartoe Rooker. Niemand anders dan Rooker had uit vijandschap den majoor van zijn ambt beroofd.

De meeste menschen wisten wel beter. Rooker, die zich nooit met bestuurszaken inliet, stond er buiten en sprak dat ook openlijk uit.

Maar de ontevreden, die wel zagen, dat zij hun zin niet konden krijgen, wilden zich op Rooker wreken en lieten hem weten: als gij den majoor niet wilt helpen, dan worden wij allemaal Roomsche! Allemaal Roomsche!! Waren er dan Roomschen te Tondano? was er een Roomsche Kerk en een priester? Neen, te Tondano niet, maar wel te Menado, te Tomohon, 1) te Ajer-Madidi en te Taätaran. En sedert wanneer was dat? ... In 1874 had een Roomsche pastoor eene rondreis gemaakt, om de hier en daar woonachtige Roomsche militairen te bezoeken. Eenige jaren later had

---

1) Aarde en haar volken 1916 afl. 8. bl. 260.

zich met goedvinden der regeering een Roomsche pastoor in de Minahassa gevestigd. Zoo waren de Christen-Alfoeren bekend geworden met de Roomsche kerk, met hare priesters, met de bediening van de Mis, met beelden en crucifixen, met rozenkransen en altaren, in één woord, met dat alles, dat Rooker hun niet geleerd had.

Een nieuw arbeidsveld was er voor de hulppredikers en hunne penoelongs geopend. Verdedigen moesten zij, wat zij met zooveel ijver en overtuiging hadden verkondigd, strijden tegen al wat in hun oog dwaling, afwijking van het oorspronkelijk en apostolisch Christendom was.

En nu wordt Rooker op eens bedreigd met dat vrees-aanjagend woord: dan worden wij allemaal Roomsche! wij Tondanceezen, wij allemaal!

Wat is daarop gevolgd? Zijn al de Christen-Alfoeren op eens Roomsche geworden? Hebben zij zich van Rooker en van zijne medearbeiders losgescheurd! Is er strijd ontbrand, een felle strijd tusschen de eene en de andere kerk?

Er zijn zeven leden van de talrijke gemeente te Tondano Roomsche geworden.

Daarbij is het aanvankelijk gebleven.

Doch Rooker gevoelde diep de groote beteekenis van dat optreden der Roomsche geestelijkheid.

Een blik in de toekomst, schrijft hij, 1) is weinig bemoedigend.

Hij rekende wel op de standvastigheid van zijne vele vrienden en vriendinnen.

Hij vertrouwde op den ijver en de bekwaamheid van zijne medearbeiders.

Maar, verre van hem, iets aangaande de toekomst te voorspellen, vouwde hij de handen en sprak: *Vader, Onze Vader, die in de hemelen zijt, Uw wil geschiede!*

1) Mededeelingen 1903 bl. 291.

22. ALFOERSCHE ZEDEN BIJ DE HUWELIJKSVERBINTENISSEN.

Rooker had invloed op de Alfoeren en ter wille van hem, hunnen geëerden en geliefden pandita, zijn meermalen verkeerde zeden en gewoonten afgeschaft, maar alles los te laten, wat hun van de vaderen was overgeleverd en zich geheel naar de inzichten van Rooker te schikken, — neen, dat zou te veel zijn geëischt.

Het was Alfoersch gebruik, dat de jonge man een „harta,” zeker bedrag, hetzij in geld, het zij in kleederen of in levensmiddelen, uitbetaalde aan de ouders van het meisje zijner keuze. Dat door hem uitbetaald bedrag kwam niet ten bate van de jonge huishouding maar werd genomen door de familie van de jonge vrouw. Men kan zeggen: harta was de prijs, dien de man voor zijne vrouw betaalde 1).

Rooker ijverde daartegen. „De vrouw is geen koopwaar”, zoo predikte hij. „De vrouw mag niet gekocht, zij moet uit liefde gekozen worden.”

Maar hoe hij ook ijverde, men bleef gehecht aan harta. Slechts weinige Alfoersche Christenen maakten zich los van deze voorvaderlijke zeden en volgden hunnen pandita in zijne zienswijze.

Behalve voor harta had de jonge man te zorgen voor de kleeding van de bruid. Een stuk neteldoek was voldoende voor eene kabaja met opnaaisels en voor een rok met plooitjes en strookjes. Voorts was er noodig: een zakdoek, een paar witte kousen, witte schoentjes met strikjes, en gouden of diamanten haarspelden.

Zelf moest de bruigom verschijnen in een zwart pak en met schoenen. Zoo uitgedost moesten beiden zich begeven

1) Graatland, de Minahassa I. bladz. 464 enz.

naar den Nederlandschen Controleur 1), om aangeteekend en wettiglijk in den echt verbonden te worden.

Vervolgens gaan man en vrouw kerkwaarts, gevolgd door familie en vrienden. De man houdt de vrouw een parasol boven het hoofd. Zij geeft hem haren arm. Hij loopt moeielijk in een nauwe zwarte jas en tuurt af en toe met pijnlijk gezicht naar zijne voeten, want hij is niet gewend aan het dragen van schoenen.

Rooker of een der penoelongs wacht het echtpaar af in de kerk. Hij doet een gebed, houdt eene toespraak, stelt aan de echtelingen de vraag, of zij elkander trouw zullen zijn, zooals aan Christenen past.

Als zij dat bevestigend beantwoord hebben, geven zij elkaar de rechterhand ter trouw, de aanwezige familie zingt een psalm, de voorganger spreekt eene dankzegging uit en de huwelijks inzegening is geëindigd.

Wat er nu nog volgt, is het bruiloftsfeest. Daartoe is op het erf van de bruidsouders een saboewa of loods getimmerd. Kippen, varkens, meel en eieren zijn aangevoerd. Men is gaan koken, stoven, braden en bakken. In de saboewa staan lange tafels, beladen met borden, glazen, lepels en toebehooren.

De gasten zitten aan, de jonge man en vrouw op de eereplaatsen. Er wordt door den oudsten aanwezige een gebed uitgesproken. Schotels met rijst, kip, varkensvleesch, groenten en specerijen worden voorgezet.

Men eet zeer overvloedig, want men moet de tafel eer aan doen. Alleen de jonggehuwden eten weinig, want voor hen zou het onwelvoegelijk zijn, ruin van alles te genieten. Praten mogen zij ook niet, zij moeten bij voorkeur zwijgen.

Tegen den afloop van den maaltijd houdt ieder gast eene toespraak, de deftigste gasten spreken Maleisch, de min-

---

1) Aarde en haar volken 1916 aflev. 7 bl. 229.

der deftigen Alfoersch. Het is, of zij elkander napraten, zoo letterlijk gelijkt de eene toespraak op de andere.

Men staat op. De tafels worden weggedragen. Het dansen begint. Ware Rooker er bij tegenwoordig geweest, hij zou een vermanend woord gesproken hebben. „Neen,” zou hij gezegd hebben, „niet dansen! Als gij mijne vrienden zijt, doet dat niet. Dat leidt tot ongebondenheid. Gij hebt gegeten en gedronken, niet waar? Laat het nu uit zijn. Het is tijd, om heen te gaan.”

Zoo ging hij zelf heen, kalm en waardig. Maar bij de meeste Alfoersche Christenen ging de natuur boven de leer. Zij lieten muzikanten komen, er werd gestreken op de viool, geslagen 1) op de kolintang en op de triangel. Zoo doende ontwaakte de lust tot dansen.

De saboewa wordt danszaal. Elke heer zoekt eene dame. Men vangt aan, men gaat door, al maar door op het geluid der muziek. Men beweegt zich langzaam maar men blijft zich bewegen, den ganschen nacht door. Tegen den morgen is er behoefte aan rust. De gasten begeven zich naar huis, maar, zijn ze uitgerust, hebben zij zich voorzien van frissche sarongs en kabajas en klinkt weer de muziek, dan gaan ze opnieuw aan het dansen en knooien er een tweeden nacht bij aan; doch dan is het voor goed geëindigd. Het jonge paar begeeft zich naar de voor hen bestemde woning en de gasten gaan desgelijks naar huis.

Is het niet te begrijpen, dat Rooker zijne stem verhieft tegen dat langdurig dansen en tegen dat verzuim van den dagelijkschen arbeid! Het bedroefde hem, dat anders goed gezinde menschen, die het Christendom *niet* zochten *in de praat maar in de daad*, zich overgaven aan zulke ongebondenheid.

1) Graafland, Minahassa I. 298.

Maar des te blijder stemde het hem, dat in den loop der jaren het huwelijksleven meer tot zijn recht kwam. De vrouw leert begrijpen wat hare roeping is. Zij bevordert orde en netheid. Zij verkrijgt deel aan de opvoeding der kinderen. Zij kweekt welvoegelijkheid en huiselijke gezelligheid aan.

Zoo dringt langzaam maar gestadig de geest van Christus door in hart en leven der Alfoeren.

23. VROUWEN-VEREENIGING.

Bij herhaling is ons gebleken, dat Rooker een open oog had voor de goede hoedanigheden van de Tondaneesche vrouwen. Zij waren het, die het getrouwt de godsdienst-oefeningen bijwoonden. Zij stelden het levendigst belang, in al wat tot den godsdienst in betrekking staat. Zij hadden in der tijd het meest bijgedragen tot den bouw van de kerk, die in 1884 was ingewijd.

Bij vele Indische volksstammen zijn de vrouwen niet vurig van geest. Zij leven in afzondering en blijven daardoor schuchter, schuw, linksch. Niet alzoo in de Minahassa. Vrouwen zijn daar voortdurend in samenleving met mannen. Vrouwen, inzonderheid te Tondano, zien er frisch en krachtig uit, zijn vlug in hare bewegingen en hebben een open en sprekend oog. Zij zijn werkzaam van aard en verrichten arbeid in huis, op het erf, in den tuin en op het veld.

Op godsdienstig gebied staat de Alfoersche vrouw voor aan, niet, omdat zij veeleischend is maar omdat haar hart er haar toe dringt. In den beginne, bij het eerste optreden der zendelingen, heeft het veel moeite gekost, de Tondaneesche vrouwen tot het geloof in Christus te brengen, maar nu

zij eenmaal toegetreden zijn, hebben zij het Evangelie niet losgelaten maar het steeds vaster in zich opgenomen. Zij durven spreken van hetgeen zij gelooven. Zij wagen het in de samenkomsten der gemeente, even goed als de mannen, het woord te voeren en zelfs voor te gaan in het gebed.

Rooker verzekert, wel eens door zulke toespraken en gebeden diep in de ziel gegrepen te zijn 1).

Uit eigen beweging hebben de Alfoersche vrouwen eene Vrouwen-vereeniging gevormd tot onderlinge leering en stichting.

Het begin daarvan was klein. Een kring van tien vrouwen had zich in 1870 te Tondano vereenigd, om bevorderlijk te zijn aan den opbouw van de nieuwe kerk. Deze kring breidde zich uit in al de 18 negerijen, die tot Tondano behoorden. Men kwam Zondags middags samen, om te spreken over hetgeen des morgens was gepredikt. De vrouwen spraken onder elkaar Alfoersch. Dat viel haar gemakkelijker, maar Bijbelteksten werden aangehaald in het Maleisch. De Maleische Bijbelvertaling was de eenige, die zij kenden en die ook door de hulppredikers in hun onderwijs werd gebruikt.

Nu zegt de heer H. A. Loeff, hulpprediker te Koemelbocaai, dat die Maleische vertaling voor de meeste menschen in Indië onverstaanbaar is en boven hun bereik gaat. Is dat zoo, dan getuigt het van de belangstelling der vrouwen, dat zij naar verklaring van duistere Bijbelwoorden zochten en ernstig met elkander daarover redeneerden.

Ook werd in hare samenkomsten geld bijeen gebracht voor kerkelijke doeleinden of voor onderling hulpbetoon. Niet altijd waren zij het eens over de bestemming dier gelden. Dikwijls werd er uitvoerig over gesproken, maar mocht het soms luidruchtig onder de druk redeneerende

---

1) Maandbericht. Januari 1897, bl. 12.

vrouwen toe gaan, eindelijk werd toch een eenparig besluit genomen. Het geld werd nu eens aangewend, om eene arme gemeente te steunen dan weer ten behoeve van eene arme weduwe, maar altijd tot bevordering van elkanders lichamelijk of geestelijk welzijn.

Toen in 1886 de bestuurders van het Zendelinggenootschap een brief gezonden hadden aan alle Christengemeenten in de Minahassa, om haar te vermanen, zich niet door de woorden van Roomsche priesters te laten verleiden maar te blijven bij hetgeen zij van de Zendingen geleerd hadden, gevoelde de Vrouwenvereeniging zich gedrongen dien brief te beantwoorden. Zij droegen aan den penoelongsangoor op, uit haar naam de Bestuurders te bedanken en hun een geschenk aan te bieden.

Dat geschenk bestond in vier sigarenkokers, uit houtvezels van onderscheiden kleur vervaardigd, met de namen Francken en Neurdenburg (de onderteekenaars van den brief) daarin gevlochten.

In 1897 had de Vrouwenvereeniging vijf en twintig jaren bestaan. Dat mocht niet onopgemerkt voorbij gaan, dat moest feestelijk herdacht worden. „Nu dan” sprak Rooker „noodigt alle vrouwen van de meeroever en van de strand-gemeenten, allen, die lust hebben, uit, om herwaarts te komen, laat hier te Tondano het gedachtenis feest zijn!”

Dat woord vond bijval. Er werden brieven geschreven om al de leden der vereeniging uit te noodigen. Gastvrijheid werd door de inwoners van Tondano aangeboden. De noodige versieringen werden aangebracht en daags vóór den feestdag.....daar kwamen ze van alle kanten, de feestvierende vrouwen, keurig gekleed, het haar zorgvuldig opgemaakt, de parasols boven het hoofd, het kerkboek in de hand. 's Morgens te negen uur gingen de kerkdeuren

open en traden ze binnen. Plaatsen werden aangewezen, de leden der Vereeniging bij elkander, zij, die geen leden waren, afzonderlijk. Fluitspel luisterde het feestelijk samen-zijn op. Rooker heette alle vrouwen welkom. Het was eene schare van ruim duizend vrouwen. Velen uit haar midden waren zijne leerlingen geweest. Hij had haar tot lidmaten aangenomen, gedoopt en met haar aangezeten aan het Avondmaal. Telkens had hij vele van die vrouwen weder ontmoet, nu in blijde dan in droeve dagen, haar onderricht, vermaand, getroost, al naar het noodig was. Nu zag hij haar allen bijeen, feestelijk bijeen en hij riep haar de woorden toe: *Loof den Heer, mijne ziel, en al wat binnen in mij is, Zijn heiligen naam, loof den Heer mijn ziel, en vergeet geen van zijne weldaden.*

Toen ging hij allen voor in een ootmoedig, hartelijk gebed.

De gansche schare in eene uitvoerige rede toesprekende herinnerde hij aan al wat de Vrouwen-vereeniging in die vijfentwintig jaren gedaan had, aan vrouwen die in verschillende negerijen waren toegetreden, maar evenzeer aan vrouwen die gestorven waren. Met name herdacht hij de overleden Helena Kalawangi, eene belangstellende Christin, van wie de roepstem tot stichten van eene Vrouwen-vereeniging was uitgegaan.

Met groote aandacht en met blijkbare instemming werd naar deze toespraak geluisterd en bij afwisseling werd een lied gezongen. Toen er nog eens gezongen was, stond de weduwe van Petrus Kowaas op en sprak in 't Maleisch. Zij moest nog eens getuigen van den goeden tijd, toen haar brave man in leven was en zij door hem dagelijks tot een Christelijken wandel werd aangespoord. Dat was eene deftige toespraak in het Maleisch, zooals men van de weduwe van een penoelongs verwachten kon; maar nu traden achtereenvolgens vijf vrouwen op, met toespraken in 't Alfoersch.

Dat vlotte beter. Dat behoorde in deze bijeenkomst meer thuis. En wat die vrouwen zeiden, kwam alles op hetzelfde neer. 't Was — blijdschap, dat zij dit feest konden vieren, dankbaarheid aan God, die haar zegende, dankbaarheid aan elkander, voor den steun, dien zij elkaar verleenden. Rooker, die deze ongekunstelde toespraken aanhoorde, was getroffen door het gevoel, waarmee gesproken werd en den ernst, die in alles heerschte.

Supit, de majoor, die ook aanwezig was, verhief zijne stem en zeide zoo duidelijk, dat allen het konden verstaan: „vrouwen van Tondano, gij hebt altijd uw best gedaan. Dat moet gij blijven doen. Uwe vereeniging zij met Gods hulp een huis op de steenrots gebouwd.”

„Zoo zij het,” sprak Rooker, die met dankzegging sloot, „God blijve door Jezus Christus in uw midden werkzaam.”

In stilte dankte hij God, dat de Vrouwenvereeniging zooveel goeds gewerkt had. Orde en regel in de huishouding heeft zij geleerd, op netheid en reinheid aangedrongen, op maathouden bij feesten, op eerbied bij begrafenissen. Zij oefent een beschavenden en veredelenden invloed uit 1).

24. JUBELDAG, VIJFTIGJARIGE DIENST GEVIERD 31 OCTOBER 1904.

In het begin van 1904 werd er te Tondano druk over gesproken, dat de thans 74 jarige Rooker vijftig jaren zou werkzaam zijn geweest. Vijftig jaren! eene halve eeuw! en vader Rooker was nog zoo gezond en zoo krachtig. Die

1) Maandbericht. Januari 1897 en Mei 1898. Mededeelingen XXV bl. 316—338.

dag — 31 October 1904 — mocht toch wel feestelijk gevierd worden. 1)

Vader Rooker beseftte dat zelf ook en begon aanstalten te maken, om op zijn erf eene saboewa, een bamboezen loods, te laten opslaan, ten einde zijne gasten te ontvangen.

Wilt gij dat zelf doen? vroeg majoor Supit, distrikts-hoofd van Tondano. „Maar dat zal niet gebeuren! dat is ons werk, dat zullen wij doen!” en hij voegde de daad bij het woord en begon met zijne onderhoorigen het werk.

Intusschen was er eene commissie gevormd, samengesteld uit den controleur P. A. Moorrees, den hulpprediker J. Louwerier en de beide distriktschouwen.

Deze commissie verzamelde geldelijke bijdragen uit de Alfoersche gemeenten en riep tevens de medewerking in van vrienden in Nederland. Zij is niet teleurgesteld in hare verwachting.

Tegen het eind van October was op het erf van Rooker een ruime saboewa opgeslagen. Groene palmen, sierplanten, bloemen werden aangebracht, vlaggen uitgespreid, schilden met inscripties opgehangen. De Tondaneezen overtroffen zich zelve in geestdriftigen ijver voor het feest van hunnen pandita.

En terwijl daar buiten alle handen zich reppen tot het oprichten van eerepoorten, was mevrouw van der Kolff 2) binnen met hare huisbedienden onvermoeid bezig, om alles voor eene waardige ontvangst der gasten gereed te maken. Het gouden feest van haren vader moest immers slagen! Daar mocht niets aan ontbreken!

1) Maandbericht 1905. bl. 49—59. Mededeelingen 1905, bl. 171—191.

2) Met haar gezin was zij in 1903 komen inwonen bij haren vader. Haar man, de heer A. van der Kolff was hoofd der gouvernementsschool te Tondano geworden.

Daags voor het feest, op Zondag 30 October, sprak Rooker eene gedachtenisrede uit over de woorden 1 Corinthen 15 vers 10, *door de genade Gods ben ik, die ik ben.*

Toen hij zinspeelde op de naderende scheiding, ging er uit de vergaderde gemeente een gesmoorde kreet op. De menschen konden zich niet vinden in de gedachte, dat deze krachtige man zijn arbeid zou nederleggen en dat een ander zijne plaats zou innemen.

Zij verlangden, dat hij tot zijn dood toe te Tondano zou blijven en in hun midden zou begraven worden. Waarom zou dat niet kunnen? Zoolang hij leefde, zouden zij goed voor hem zorgen en, als hij stierf, zouden zij hem met eere begraven. Waarom zou dat niet kunnen?

„Dat zou wel kunnen,” sprak Rooker, „maar mijn verstand zegt mij, dat ik moet aftreden, nu ik nog krachtig ben. Ik mag niet wachten, tot ik te oud zal geworden zijn.” Maandag 31 October 1904 was de gewichtige dag. Een zonnige morgen! Welluidend fluitspel! Eenigszins droefgeestig, toch aangenaam stemmend! Vervolgens gezang der schoolkinderen en begroetingen met bloemen en kransen! Eene aanspraak van een der hulpzendingen, uit aller naam. Zij hadden immers bijna allen, als leerlingen korter of langer bij Rooker ingewoond en waren getrouwd met vrouwen, die als anak piara (pleegkinderen) in zijn huis waren verzorgd.

Nadat deze vertrokken waren, kwam er een telegram uit Menado, dat de feestvierende leeraar door Koningin Wilhelmina bevorderd was tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

Te 9 ure ging alles op naar de kerk, eene onafzienbare menigte. Rooker zelf werd begeleid door eene daartoe aangewezen commissie en geplaatst tusschen zijne kinderen, de familie van der Kolff ter eene en de familie Hendrik Hiebink Rooker ter andere zijde.

Door een zangkoor uit de inlanders werd een Maleisch feestlied gezongen en nadat dit geëindigd was, stond de Controleur Moorrees op en deed in het Hollandsch eene aanspraak. Hij huldigde de verdiensten van Rooker, zijne toewijding aan zijn werk, zijn trouw gedurende vijftig jaren en zeide, dat ook het Nederlandsch Gouvernement in hem den man heeft gezien, die, alhoewel zich steeds verre houdende van bemoeienis met regeeringszaken, gaarne bereid was tot het geven van inlichtingen omtrent den adat (de volkseigendommelijkheden) der Alfoeren. Gedurende vijf jaren (verklaarde de Controleur) ben ik te Tondano met u samen en ik acht mij gelukkig, voordeel te hebben mogen doen met uwe rijke ervaring. Gij gaat nu weldra heen, om de welverdiende rust te genieten, maar zoo min Tondano u zal vergeten, zult gij Tondano vergeten. Neem dus dit *album* met ruim zestig afbeeldingen van dikwijls door u bezochte en u dierbaar geworden plekjes mede en beschouw het als een *souvenir* van uwe vele vrienden in Indië en in Nederland."

Innig geroerd nam Rooker het album aan. Hij had den spreker willen antwoorden, maar eerst was majoor Supit, distriktshoofd van Tondano aan het woord, nu niet in het Hollandsch maar in het Maleisch.

„Veel geachte en beminde pandita, gij gaat ons verlaten, wij zullen u toch bij ons houden, opdat wij en onze kinderen, als wij u zien, veel aan u denken en aan alles, wat gij ons geleerd hebt."

Zoo ongeveer sprekend, schoof hij een gordijn op zijde, waarachter een groot portret in vergulde lijst verborgen was. „Dat zijt gij, veel geachte en beminde pandita, dat zijt gij zelf en, als gij heen gaat, zal dat portret bij ons blijven en ons aan u doen denken."

Er ging een gejuich op, een kreet van verrassing en

blijdschap. „Ja, dat is hij, dat is onze pandita,” zoo riepen de menschen. En Rooker zelf was geheel van streek. Aan zoo iets had hij niet gedacht. Zijn levensgroot portret in de kerk te Tondano!

Goed, dat er een lied gezongen werd, om afleiding aan de gedachten te geven.

Zijt gezegend heil der aarde,
Zijt gezegend Christendom. 1)

Toen beklom de hulpprediker Louwerier den kansel en sprak in het Maleisch over de beteekenis van dezen belangrijken dag. Tot blijvende gedachtenis hadden, zooals hij zeide, Rookers vrienden een marmeren gedenksteen laten plaatsen boven den ingang van de kerk, vermeldende zijn naam en werkzaamheid. Straks zou er gelegenheid zijn, den gedenksteen te zien.

Weer werd er gezongen en na afloop daarvan kwam de penoelong van Eris aan het woord. Ook hij sprak in het Maleisch en deed het krachtig en vloeiend. Hij herinnerde aan al de smartelijke verliezen, die Rooker in zijn familiekring geleden had, ook aan Kowaas en andere hulpzendingen, die indertijd gestorven waren en bood uit naam van alle goeroes, moerids en penoelongs een gouden penhouder met diamanten punt aan. Hij voegde er de woorden bij: „zooals die pen van goud is, zoo is het hart van onzen pandita goud voor ons en zooals de punt van de pen van diamant is, zoo zijn de woorden van onzen pandita diamanten voor ons. Wij bidden onzen pandita, dat hij, in Holland gekomen, de pen gebruike ten nutte van ons, om in de Tjehaja Sijang woorden te schrijven, die als diamanten schitteren.”

---

1) De eerste regels van een godsdienstig lied, dat destijds in de scholen van de Minahassa werd gezongen.

Rooker nam den penhouder met vreugde aan en nadat een ouderling uit eene van de buiten-gemeenten nog een woord uit een dankbaar hart gesproken en de Vrouwen-vereeniging een welluidend lied gezongen had, stond Rooker op, om eerst in het Hollandsch, en toen in het Maleisch de groote schare toe te spreken en te vermanen: blijft toch getrouw aan den Heer en volbrengt toch standvastig Zijnen wil.

Het werd tijd om te eindigen. Ruim twee en een halfuur was men bijeen geweest.

's Avonds werd er geillumineerd, en tableaux vivants vertoond, het een moest *de ladder Jacobs* voorstellen en het ander *geloof, hoop en liefde*.

Te 9 ure vereenigde de jubileerende Rooker 60 gasten aan zijn disch: inlandsche distriktschouffoorden en Nederlandse ambtenaren met hunne vrouwen.

Den volgenden dag was er te één uur nog een feestmaal voor negerijshouffoorden, hulpzendelingen en schoolmeesters, 1) allen met hunne vrouwen.

Eindelijk aan den avond van dien dag een feestmaal voor al de bedienden. De wensch van Mevrouw van der Kolff was vervuld geworden: het gouden feest van haren vader was geslaagd.

En bij alles was Rooker tegenwoordig, onvermoeid en blijmoedig.

Mijn hart, zoo schrijft hij, is vol dank aan allen, die mij dit feest hebben bereid, maar bovenal aan God, die mij vergunt, zoolang in Zijnen dienst te arbeiden aan het welzijn van onsterfelijke zielen.

---

1) Hulpzendingeling : penoelongs ; schoolmeester : goeroe ; moerid : scholier.

25. LAATSTE WERKZAAMHEDEN EN ONTSLAG.

In het jaar 1904 telde Tondano 10000 zielen en met de buitengemeenten 25000. Er waren in het geheel 30 zelfstandige gemeenten met kerken, scholen, goeroes en penoelongs. Zooals wij vroeger vernamen, betrof het bezoek aan deze gemeenten de inspectie der scholen, het doopen van kinderen, het examineeren van katechisanten en hunne aanneming tot lidmaten. Daarbij sloot zich het veel omvattend werk der Avondmaalsbediening aan.

Rooker wist het zoo te regelen, dat twee dagen in elke gemeente voor al dat werk voldoende waren en hij dus 2 maal 30 dagen aan zijne buitengemeenten moest wijden. 1)

Gedurende die 2 maal 30 dagen was het voortdurend reizen en trekken. Toen hij jonger was, deerde de vermoeienis hem niet. Een groot gedeelte van de reis was hij gewoon te paard af te leggen. Zijn paard had hij geoefend in het op- en afstappen van smalle en steile bergpaden. Met volle gerustheid gaf hij zich aan den stap van het vertrouwde dier over. Het zou hem brengen, waar hij wezen moest.

Maar sedert het jaar 1900 had zijn geneesheer hem het paardrijden verboden en zoo was hij dus genoodzaakt naar 's lands gebruik in eene kar, door een os getrokken, het grootste gedeelte van de reis afteleggen, en daar waar de kar niet te gebruiken was, zich in een draagstoel te laten vervoeren.

Wel een teeken van lichamelijke verzwakking — dat vervoer per ossekar of per draagstoel! Maar overigens was hij nog sterk genoeg om zijn dienstwerk te verrichten. Vooral zijne stem was nog helder en krachtig. Zij klonk nog als een klok, zooals de menschen zeiden.

---

1) Mededeelingen 1905. blz. 258—263.

En nu de Alfoeren wisten, dat het voor het laatst, voor het allerlaatst was, nu moesten zij er allen bij zijn, nu verlangden zij van den pandita een hartelijk afscheid te nemen.

Kerken en scholen werden groengemaakt, schoolkinderen zongen liederen, het getal doopelingen, het getal lidmaten, het getal Avondmaalsgangers was grooter dan anders. Met diepen ernst werd alles bijgewoond en als ook het Avondmaal was bediend, kwamen vele, vooral oudere menschen nog eens terug, om persoonlijk afscheid te nemen. De onvermoeide grijsaard had voor ieder een vriendelijk woord en hoorde met onuitputtelijk geduld de Maleische toespraken der penoelongs aan. En dat niet alleen maar hij was ook bereid, de gedachtenissen of tanda mata's (souvenirs) in ontvangst te nemen, die inzonderheid geringe en eenvoudige lieden hem ten geschenke gaven.

Het waren meestal eigen gemaakte vlechtwerken, doosjes, korfjes en mandjes. Eenige mannen uit eene afgelegen negerij kwamen aandragen met een vierkant houten tafeltje. Zij hadden zelf het hout gekapt, gezaagd en tot een tafeltje getimmerd. Dat was voor den pandita! Hij moest het aannemen! „Ik zal het meenemen naar Holland”, verzekerde Rooker, en toen hij dat gezegd had, toen was het goed.

Eene oude weduwe stopte bij het heengaan hem een piertje in de hand met een rijksdaalder er in. Dien had zij voor hem gespaard! Die goede ziel! Had zij dien voor hem gespaard en zou hij dien weigeren? Neen, hij nam hem met vreugde aan. Hij zou er haar bij gedenken. Zoo was het overal in die gemeenten aan het strand en aan den meeroever. Overal bewijzen van persoonlijke gehechtheid!

En toen Rooker in zijne ossekar gezeten huiswaarts keerde, voor 't laatst, voor 't allerlaatst, toen werd zijne ziel ontroerd en rezen er allerlei vragen in zijn binnenste op. „Wat”, zeide hij tot zich zelf, „wat zal er na mijn vertrek

van die menschen worden? Zij meenen het zoo goed, zij zijn zoo hartelijk! Wat zal er na mijn vertrek van hen worden? Zullen zij zelfstandig zijn en de hulp van Nederlandsche Zendelingen kunnen missen? Ik wensch het van ganscher harte. En hunne penoelongs....zullen die de Alfoersche taal, de volkstaal, in hunne toespraken tot de gemeente gaan gebruiken? Zullen zij den Bijbel in de volkstaal overzetten? En de goeroes....zullen zij het onderwijs in de school hooger opvoeren? Zullen zij de jeugd verder ontwikkelen? Zullen zij aan eigen ontwikkeling hunne krachten wijden? — Het zou heerlijk zijn. En de vrouwen van Tondano, zoo ontvankelijk voor godsdienstige indrukken, zoo begaafd in het spreken, zoo vrijmoedig,.... is er misschien in de toekomst nog eene gewichtige taak voor haar weggelegd?... En wat zal er op maatschappelijk gebied worden van de geheele Minahassa? Zal er ondernemingsgeest ontwaken? Zullen de Alfoeren kunsten en wetenschappen gaan beoefenen? Zal scheepvaart en koophandel een vlucht nemen? Wat mogen wij van de Christen-Alfoeren verwachten?

En hij vouwde biddend de handen en zeide: „Vader, Heer des hemels en der aarde, laat toch Uw oog geopend zijn, dag en nacht over dit volk, verwerp het niet van Uw aangezicht. Neem uwen heiligen Geest niet van hen!

Zij zijn immers ook naar Uw beeld geschapen en bestemd, om door Christus geheiligd te worden. Aanvankelijk is er reeds zooveel in hun midden veranderd en vernieuwd. Hemelsche Vader, begeef, verlaat de Minahassa niet. Er is immers reeds zoovele jaren aan het zieleheil der Alfoeren gearbeid. Laat ook hier Uw Koninkrijk komen.”.....

— — — — —
— — — — —
Eenige weken later, 5 April 1905, werd Rooker eervol van zijn dienstwerk in de Minahassa ontslagen.

26. TERUGKEER NAAR NEDERLAND. VERBLIJF TE NIJMEGEN.

In het voorjaar van 1905 aanvaardde Rooker in gezelschap van de familie Van der Kolff de terugreis naar Nederland. Hij beschouwde het als een groot voorrecht, in gezelschap van eigen familie te kunnen reizen, en juist van die familie, met wie hij in den laatsten tijd had samengewoond en die zoo hartelijk in al zijne levens omstandigheden had gedeeld.

De zeereis, aan boord van de mailboot *Koning Willem III* eindigde voor hen bij Genua. Daar gingen zij aan wal en spoorden van Italië door Zwitserland, langs den Rijn tot Arnhem en van Arnhem naar Delft. Te Delft wachtte hun eene blijde en hartelijke ontvangst bij zijn oudsten zoon, den Heer Gerard Rooker en diens echtgenoot. Daar rustte hij uit van de vermoeienissen van de groote reis.

Ondertusschen werd Nijmegen tot woonplaats uitgekozen en gelukte het de familie van der Kolff eene doelmatige woning te vinden aan den Berg-en-Dalschen weg 1). Twee kamers werden voor vader Rooker ingericht. Hij kon het zich in die kamers gezellig maken en herinneringen uit Tondano om zich heen verzamelen. Weldra zag men daar den Bijbel, hem in 1879 vereerd, de witte beeldjes, geschenk van 1894 en het Album, bij zijn Jubileum hem aangeboden.

Van lieverlede begon hij aan het verblijf in Nederland te gewennen, aan het klimaat, aan de levensmanier, aan de menschen, aan het onderling verkeer en aan de rust. Ja ook aan de rust van geregelden arbeid begon hij te gewennen, hij, de van nature zoo werkzame man, ofschoon hij zich zelven wel eens de vraag voorstelde, of rusten niet moeilijker is dan werken?

---

1) Berg-en-Dalsche weg, No 93.

Zag men hem op straat 1), dan werd de aandacht getrokken door zijne gestalte, zijn langen baard, zijne flinke houding, zijn veerkrachtigen tred. Er waren er, die hem voor een Transvaler aanzagen, voor een man, die in Zuid-Afrika zijn leven aan den landbouw had gewijd. Neen, Transvaler was hij niet maar Noord-Hollander, die vijftig jaar lang in Indië gearbeid had. En toch nog zoo kloek, dat hij, ware het noodig geweest, met krachtige stem in de St. Stevenskerk had kunnen prediken!

Zou hij het hebben kunnen doen? Hoogst waarschijnlijk wel, maar hij heeft het niet behoeven te doen. Als hij des Zondags op ging naar de Kerk, deed hij het om zich met de gemeente te vereenigen in gebed en gezang, om er zijne liefdegaven uittereiken, om aan het Avondmaal deel te nemen en zijne aandacht te wijden aan het gepredikte Woord.

De godsdienstoefeningen bij te wonen, was hem een waar genot, vooral indien hij volmondig zeggen kon: „ik heb er iets aan gehad voor mijn hart.” Dat zijne gedachten wel eens afdwaalden naar Tondano, laat zich begrijpen. Gedurende eene halve eeuw had hij daar in de Maleische taal gepredikt, in de Maleische taal uit den Bijbel voorgelezen, in de Maleische taal gebeden, gedankt, gezongen. Al die jaren had hij zich omringd gezien door Alfoeren, die ook die taal gebruikten, en die, als zij liederen zongen, dat deden zonder begeleiding van eenig muziek-instrument. Maar nu, in de Stevens-Kerk . . . hoorde hij het machtig orgel. O die orgeltonen, nu zacht trillend en klagend, dan bruisend en jubelend, hoe gretig luisterde hij naar dat geluid! Het gaf uitdrukking aan hetgeen omging in zijne ziel! Het boog haar in afhankelijkheid en schuldgevoel

---

1) Het in dit boekje geplaatst portret van Rooker is ten jare 1910 te Nijmegen vervaardigd.

neder, maar het hief haar ook op tot danken en aanbidden! Wat was het hem goed, wat schonk het hem eene vreugde bij dat orgelspel ter kerk te zijn! En sloeg hij dan het oog op het oude, eerwaardige bedehuis met zijne vier en dertig pilaren, met zijn ten hemel strevende gewelven, zag hij de ruimte en de hoogte van dien wonderschoonen middeleeuwschen tempel, zoo geheel iets anders dan de kerken en kerkjes in de Minahassa, van hout getimmerd, laag van verdieping, betrekkelijk klein van omvang, dan welde er een traan in zijn oog. Ja, dacht hij bij zichzelf: men kan in die houten kerkjes God ook wel vinden en gemeenschap met Hem oefenen, maar het is toch heerlijk, op vaderlandschen bodem in een kathedraal met de gemeente samen te zijn.

Overigens bleef Rooker dagelijks in gedachten voortleven met zijne Alfoersche gemeenten en was het hem een feest, als de post brieven uit Tondano bracht. Dan haastte hij zich, de gouden pen van het jaar 1904 ter hand te nemen en met die pen een hartelijken brief in het Maleisch tot antwoord te schrijven. Of hij stelde eene stichtelijke overdenking op, die in de Tjehaja Sijang geplaatst zou kunnen worden.

Ook bewoog hij zich gaarne in den huiselijken kring en sloeg belangstellend de vorderingen gade van zijn kleinzoon en van nog een paar Indische jongelieden, die bij de familie gehuisvest waren. Hij wist zich te verplaatsen in den gedachtenkring van het jonger geslacht en op vriendelijken toon goeden raad te geven.

Voorts zorgde hij voor lichaamsbeweging door wandelingen in den omtrek van zijne woning, veelal begeleid door zijn schoonzoon Van der Kolff. Heuvelen te beklimmen, bosschen te doorkruisen, over de heide te dwalen, in dat alles schiep hij behagen. En hoe welkom was hem de lente, als God het

gelaat van het aardrijk vernieuwt, als Hij gras, blad en bloesem doet uitspruiten. Dan kon hij met nadruk zeggen: „die heerlijke gedaanteverwisseling zagen we toch in Indië niet!”

27 Februari 1910 werd hij tachtig jaar oud. Dat was een blijde gedenkdag. Hij werd met bloemen gehuldigd. Eene schaar van vrienden en familie kwamen hem gelukwensen. Ook zijn vriend Louwerier, thans als rustend hulpprediker in Nederland verblijf houdend en zijn zoon Hendrik Hiebink Rooker uit Tomohon met zijne vrouw, waren aanwezig. Laatstgenoemden waren met verlof te Nijmegen gevestigd en brachten den meesten tijd in gezelschap van hunnen vader door.

En, voor het overige, besteedde Rooker zijn tijd aan getrouwe lectuur van den Bijbel. Daar voelde hij behoefte aan, om dieper in den zin der Schrift in te dringen en ook die gedeelten te leeren kennen, die hem min of meer vreemd gebleven waren. Zijne rust te Nijmegen bleef eene werkzame rust, voor familie en vrienden ten zegen.

VERBLIJF TE RENKUM, OVERLIJDEN.

In de maand Augustus 1911 verhuisde de familie Van der Kolff van Nijmegen naar Renkum en Rooker ging met hen mede. Wel kon Renkum hem het gemis van Nijmeegsche vrienden niet vergoeden maar de inwoning bij geliefde kinderen was voor hem bij het klimmen der jaren van de grootste waarde, te meer daar zijne gezondheid begon te wankelen.

In het najaar van 1911 werd hij aangetast door bronchitis, die hem zeer verzwakte en in den daarop volgende winter noodzaakte, veel thuis te blijven. Wel bracht de zomer van 1912 hem eenige beterschap aan, zoodat hij de

jaarvergadering van het Zendelinggenootschap te Rotterdam kon bijwonen en zijn bezoek aan Noord-Holland brengen. Dat heeft hij ook nog in de drie volgende jaren kunnen doen, maar telkens viel het hem moeilijker. Ja, hij leefde nog van harte meê met zijne kinderen en kleinkinderen. Ook in het briefschrijven bleef hij nog de ijverige man. De Alfoeren werden niet vergeten. Hij schreef hun nog gedurig een zendbrief. Tegelijkertijd zocht hij op de hoogte te blijven van de tijdsomstandigheden. De oorlog van 1914 was voor hem een gruwel. Hoe kon hij toornen over de wreedheid en onmenselijkheid, die van het oorlogvoeren onafscheidelijk zijn! Wat eene ergernis was voor hem het inroepen van Gods naam over dat goddeloos bedrijf! Hoe gaarne sprak hij zijne dankbaarheid uit over de handhaving van Nederlands neutraliteit!

Desniettemin bespeurde de familie Van der Kolff, dat de waardige man langzaam minder werd. Hij liep minder vlug, zijne stem werd zwakker, zijn gezicht liet te wenschen over. Hij werd spoedig moe.

In November 1915 klaagde hij gedurig over een branderig gevoel in maag en borst. Eens werd het 's nachts zoo erg, dat mevrouw van der Kolff bij hem opbleef. Doch — er volgden betere dagen. Het scheen, of de krachten wederkeerden. Voor een korten tijd, ja! maar weldra stortte hij in en begon zelf te zeggen: ik geloof, dat ik ziek ben, ik weet niet, wat het is.

De arts werd geraadpleegd en zag den toestand ernstig in. Mevrouw van der Kolff bleef den nacht van Vrijdag 1 Dec. tot Zaterdag 2 Dec. bij hem op en zette zich tot het schrijven van een brief.

„Aan wie schrijft gij?” vroeg de zieke. „Aan uwe kleindochter in den Haag, die morgen jarig is, vaderske lief!” — luidde het antwoord.

„Doe haar mijn groete en zeg haar, dat ik niet meer schrijven kan”.

Mevrouw van der Kolff werd innerlijk bedroefd maar zij trachtte zich uiterlijk goed te houden en zeide een vers op uit den Avondzang. *„Ik weet aan Wien ik mij vertrouwde, al wisselen ook dag en nacht. Ik ken de rots, waarop ik bouwde. Hij feilt niet, die uw hulp verwacht.*

De zieke liet daarop volgen: *wat mij luste, zieleruste, vind ik buiten Jezus niet.*

Zal ik u geheel dat Gezang, het is immers Gezang 109 — voorlezen? vroeg mevrouw van der Kolff. Neen, was het antwoord, ik hoor het toch niet meer. Mevrouw van der Kolff vroeg: waarom, vader! waarom hoort gij 't niet meer?

„Omdat ik ga vertrekken. Het is mijn tijd”, luidde het antwoord.

De dokter kwam hem 's morgens nog eens bezoeken. „Wat is hij verminderd!” fluisterde hij den heer van der Kolff in het oor. Allengskens verhief zich de koorts. De zieke werd onrustig. Hij ijld. Hij wilde het bed uit. Hij moest gaan preeken. „De gemeente zit reeds te wachten. Het paard staat immers gezadeld.”

Ach, in zijn ijlen dacht hij te Tondano te zijn en stelde hij zich zijn dienstwerk te Tondano voor! . . . Ontsteld, verschrikt, verslagen roept mevrouw van der Kolff uit: „Vader, gij zijt ziek, gij kunt niet paard rijden. Ik heb de menschen laten weten dat zij u niet moeten wachten.” Die woorden brachten hem wat rust. Hij legde zich neder, kustte zijne dochter, als om afscheid te nemen, drukte zijn schoonzoon de hand en zeide: „straks ga ik sterven.”

Daarna verloor hij zijn bewustzijn en wat hij verder trachtte te zeggen, was onverstaanbaar.

Behalve al de huisgenooten, stond ook zijn zoon uit Delft aan zijne legerstede. Allen wachtten op zijn einde. En dat

einde kwam Zondags morgens te 8 ure. Zonder doodsstrijd. Een paar snikken en hij was niet meer.

Bedroefd staarden allen op het zielloos overschot van den man, die hen allen zoo innig, zoo trouw had liefgehad. Bedroefd en nochtans blijde, dat hij kalm en zacht ontslapen was.

Het herinnert ons de woorden van Gezang 187:

Hoe zacht zien wij de vromen
Den dood hier zonder schromen
Blijmoedig tegengaan!
Waar al de vreugd van 't leven
Den zondaar moet begeven
Daar vangt de vreugd des Christens aan.

Ja, wij gelooven, dat die vreugde met de stervensure ook voor Rooker is aangevangen!

Op Donderdag 9 December 1915 werd het stoffelijk overschot te Renkum ter aarde besteld. Een schare van familie en vrienden was op de begraafplaats aanwezig. Van wege het Nederlandsche Zendeling genootschap werd het woord gevoerd door ds. Joh. Rauws, director van het Zendeling-genootschap, die den rijk gezegenden arbeid van den overledene in herinnering bracht. De oud-hulpprediker J. Louwerier, Rookers trouwe vriend, riep den ontslapene een roerend woord van afscheid toe. De heer A. Sunier, echtgenoot van Rookers jongste kleindochter, roemde in het voorrecht, zulk een beminnenswaardigen grootvader gehad te hebben, terwijl ten slotte de oudste zoon, G. Rooker, diep bewogen dankte voor de eer, zijn hoog geschatten vader bewezen.

Telegrafisch was het bericht van Rookers overlijden naar Tondano gezonden. Zooals men zich kan voorstellen, had

de gansche bevolking de tijding met deelneming vernomen.

De Alfoeren bejammerden het, dat het lijk van den geliefden pandita niet in hun midden zou rusten. Zij wilden rouwkleederen aantrekken, om de droefheid des harten te toonen. Zij overlegden, of zij de kosten der begrafenis niet zouden kunnen betalen. En uit aller naam seinde het inlandsche distriktshoofd aan de familie in het sterfhuis te Renkum

Tondano rouwet met u.

I N H O U D.

	Blz.
Inleiding	1
1. Jeugd en jongelingschap.	8
2. Zeereis.	12
3. Aanyaarding van het werk.	17
4. Tondano en daarbij behoorende gemeenten	21
5. Rooker in de buitengemeenten.	26
6. Rooker doopende en Avondmaal bedienende.	30
7. Huiselijk leven.	33
8. Van zendeling-leeraar tot hulpprediker.	38
9. Rooker en de hulpzendingen in 1877.	41
10. Vijf en twintigjarige dienst.	44
11. Eindelijk een nieuwe kerk.	47
12. Inwijding van de kerk.	50
13. De Tjehaja Sijang en Rookers rondgaand schrijven	53
14. Smartelijk verlies.	57
15. Nieuwe zware beproeving.	61
16. Een verkwikkend wederzien.	65
17. Petrus Kowaas, een voorbeeldig penoelong.	69
18. Rooker en de hulpzendingen in 1893.	72
19. Veertigjarige dienst herdacht.	76
20. Een jaar verlof naar Holland	80
21. Licht en schaduw in de Minahassa	84
22. Alfoersche zeden bij huwelijksverbintenissen.	89
23. Vrouwenvereeniging.	92
24. Jubeldag. Vijftigjarige dienst.	96
25. Laatste werkzaamheid en ontslag.	101
26. Terugkeer naar Nederland. Verblijf te Nijmegen.	105
27. Verblijf te Renkum. Overlijden	108